

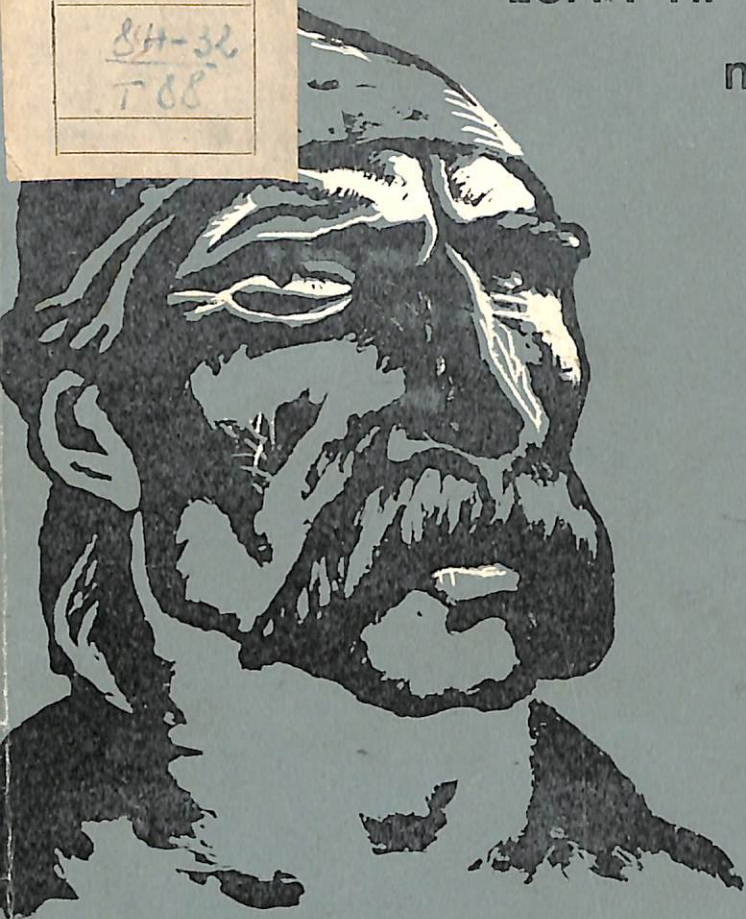
BIBLIOTEKA
SHTETIT

84-32

T 88

LUAN H. TOTO

novelë

SEZAIU

81H-56

T 88.

LUAN HYSNI TOTO

S

SEZAIU

E

Z

A

(NOVELË)

SHTETI
 E DICTONA E SHTETIT
 GJITHO ASHTER
 N. INV. ~~6666~~

3170.

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

I

SEZAIU

Thëllimi i asaj nate, i përzier me sqotën e hidhur të dëborës, e bënte më të mundimshme shpërnguljen nga fshati i strukur në këmbët e malit. Por ai duhej të nisej me çdo kusht. Ishte urdhëri i qeverisë. Kapteri dhe xhandarët e prisnin më këmbë, sikur donin t'i merrnin shpirtin.

«Na daltë për të mirë!» — deshi të thoshte Sezaiu, kur doli njëherë e përgjithmonë nga dera e përdheses në sheshin e shtruar me rrasa guri. As ai vetë nuk e kuptoi në foli apo nuk foli, kurse Merushja diçka dëgjoi, një si gurgullimë të mbytur përroi që vinte nga larg, shumë larg. Ngriti kokën, kur pa të shoqin që thithte papushim tym nga bishti i cigares, u drodh e u tërhoq pak mënjanë për ta mbytur ngashërimin me cepin e jashmakut të bardhë.

— Mos na ndill zi! — u hakërrua Sezaiu e për një farë kohe mbeti si i ngrirë, me krahët gjysmë të hapur e me këmbët të ngjeshura fort në truallin e gurtë të oborrit.

Ajo u tremb nga gjëmimi i atij zëri.

— Kemi rrugë të gjatë përpara. Koha është e keqe... — dhe përsëri nuk lëvizi nga vendi; kurse ajo shikonte me shqetësim se si i dridheshin atij shpa-tullat e rëna.

Tërhoqi frerin e mushkës dhe iu afrua më shu-më atij.

Ai hodhi bishtin e cigares.

— As rruga s'duket...

— Vetëm ti mos m'u pikëllo kaq shumë — iu lut ajo.

Të dy ia ngulën sytë errësirës së pafund.

Sqota vinte me valë suferine.

Ai printe në ballë.

Pas tij ajo tërhoqte mushkën e ngarkuar.

Tërë pasurinë e tyre ajo e kishte qepur në dy velenxa të dhirta dhe e kishte lidhur në të dyja anët e samarit. Midis dengjeve ishte formuar një si furrik i vogël e në atë furrik, mbështjellë me shark, që mbledhur kruspull vogëlushi i tyre, që sapo kishte mbushur të pesë vjetët.

Shtegu i rrëpirtë e lurdhiq nga balta e dëbora rrëshqiste ngadalë nën këmbët e tyre.

— Mbështille mirë djalin!

— Urdhëro?

— Djalin... Mbështille mirë!

— E mbështolla.

Ai ktheu kokën dhe psherëtitu thellë.

— Mos m'u zemëro.

— Jo, jo.

— Ashtu de — dhe u fut i pari në shtegun e përroit.

...Në të dalë të fshatit, te Lugu i Dëllënjës, Sezaiu ndaloi. U kthye dhe hodhi sytë tej bokërrimës së fshatit. Matanë përroit napë e sqotës kishte mbështjellë në gjirin e saj të cingërimtë çatinë me rrasa guri. Vetëm në dritaret e kullës, mbi shkëmbin rrëzë malit, buburiste një dritë e mekur. Atij iu drodhën mollëzat e kërcyera e nofullat iu shtrënguan si nofulla dare. Urrejtja iu mblodh si lëmsh drize aty nën gropëzën e kraharorit e pushka i rëndoi si mal mbi sup.

Kulla majë: shkëmbit iu bë si koka e një lubie me sy të zjarrtë, kurse masa mavi e malit, që fryhej si një gungë vigane aty pas kraheve të kullës, i shembëllente me trupin e asaj lubie.

— Ah! Mos bëfshi prokopi!

— Po shtrëngon moti.

— Kur s'e vrava!

— Nxitojmë, Sezo! Kemi tërë atë rrugë për të bërë.

— S'më bëjnë këmbët.

— Do të na ftohet djali.

— Nuk ftohet, jo.

— Mirë, si të duash ti — dhe ajo futi të dyja duart nën sjetulla.

Nëpër Lugun e Dëllënjës rridhnin rrëke uji. Bashkë me rrëketë, mali shtynte tatëpjetë shtëllunga të përhimta mjegulle.

Nga shtëllunga e mjegullës u shkëput një ulërimë. Jehona e saj u përzie me suferinë. Sqota e mbështolli në gjirin e rrëmbyer dhe e përplasi tutje në grykat e honet e maleve karshi.

— Bisha! — klithi Merushja.

Mushka turfulloi e shqetësuar.

Ai ndaloi.

Përpara tij nata nxinte si një pus i mister-shëm.

— Është afër — tha ai. — Afrohu te mushka dhe mbaja fort frerin!

— Mos m'u largo!

— Më duket se këtej erdhi.

— Sezo!

— Kujdes djalin!

Mushka turfulloi përsëri.

— Është shumë afër, po ti mos u tremb!

— Jo, nuk trembem, po ti mos u largo!

— Mba djalin!

— Bisha! — klithi Merushja dhe u mblodh si lëmsh pas frerit të mushkës.

Tyta e zezë e pushkës zbrazi një kurorë verbuese flake.

Ujku u përplas nga ledhi në udhë me një rënkim të mbytur ngërçi.

— Mos iu afro, se mbase s'ka ngordhur.

— Jo, moj, se ka ngordhur.

— Mirë, mirë, po ti mos iu afro!

— Dua të shikoj ku e ka marrë.

— Ç'të duhet ajo punë! Ikim!

— Rri aty ti!

— Sezo!

Ai e trazoi ujkun me majën e opingës, pastaj e shtyu me tërë forcën e këmbës.

— Ptfu! Fat qeni!

— Si?

— Fat qeni! — thirri Sezau.

— Mos u mërzit. Këtë rrësk na e preu perëndia.

— M'i preu krahët, katili!

— Perëndia do të na e marrë hakun.

— Ah, kur s'e vrava!

— Korba, ku të vete mendja

— Ai qen duhej vrarë!

— Le ta vrasë kush të dojë.

Sezaiu u përkul mbi ujkun e vrarë dhe futi gishtërinjtë nën trupin e tij.

U ngrit.

Në dorë mbante qime e pelte gjaku.

Një e ngjethur i kaloi si një gjarpër i akullt midis shpatullave.

— Sikur po teret moti — tha Merushja. — Mbase duhet të nisemi.

— Ai ngriti kokën lart.

Mbi ta suferina përcilte re të përhimta dëbore dhe shtëllunga mjegulle.

— Ikim!
Hodhi pushkën në krah dhe zbriti tatëpjetë
Lugut të Dëllënjës.

Rrëketë e malit rridhnin me gurgullimë pas hapave të tyre.

II

KULLA

Zaim aga Çika e zbrazi me fund duçen e rakisë.

Përplasi me kënaqësi gjuhën për qiellze, fshiu me të prapën e dorës shtëllungat e lëshuara të mustaqeve dhe, si buzëqeshi me kënaqësi, shqeu shtresën e dhjavit nga brinja e qengjit të pjekur që i kishin vënë në një tepsi përpara.

Edhe miqtë pinin, po atij iu duk sikur vetëm sa i çonin në buzë duçet e rakisë, e sikur me turp i çulkitnin copat e mishit të pjekur.

— Po pini, more miq, pini ca, se kjo flamë kohë, raki do!.. More djem! Ka, apo s'ka raki në këtë shtëpi?

— Erdhi, baba!

— Duan të pinë miqtë.

— Kemi plot përpara, Zaim aga.

Kalamajtë pinë e kërcasin gishtërinjtë.

— Më mirë shtruar, Zaim aga.

— Eh, more kapter Vizhdani! E njoh unë të

pirët e të ngrënët e tu. Ma nxitë faqen, more djem! Fiqtë e ftonjtë i patëm mirë sivjet.

— Peqe, baba! — dhe doli edhe një djalë tjetër.

— I kam ca të leshtë lanetërit. S'u punon rradakja fare. Më mbeti fjala si hosten në dorë!

— Djemtë i ke si do vetë perëndia, Zaim aga — tha kapter Vizhdani dhe liroi nja dy bira nga rripi i mesit. — Rrofshin e t'u shtofshin! — dhe ngriti duçen që mbante midis shalëve. — Jetë e shëndet u dhëntë perëndia!

— Më rruash e të paça me nder, more zoti kapter!

— Shëndeti dhe nderi i qofshin Lartmadhërisë së tij!

Xhandarët e tjerë me duçet e rakisë në duar u ngritën më këmbë me rrëmbim dhe për një çast ngrinë me dorën në gjoks alla zog.¹⁾

— Ashtu, burra! — u kënaq Zaim agai, i cili edhe vetë u gjend në këmbë. Në vend të duçes kishte marrë në dorë ibrikun me raki. Hapi këmbët anash, mbështeti grykën prej metali të ftohtë në buzët e trasha dhe, pasi mbushi mushkëritë me aromë rakië, piu me gllënka të mëdha. Shtëllungat e mustaqeve notuan sa notuan mbi lëngun e kristalltë që sa vinte e fizonte, pastaj ranë e u ngjitën në çingon e zmltuar të ibrikut.

— Aaaaah!

Në vatër digjeshin trugjë lisi.

Buxhaku i gjerë shpërndante nëpër dhomë dritë e ngrohtësi.

— More kapter Vizhdani, kam dëgjuar sikur

1) Mënyra e nderimit.

mbreti e ka me barrë të shoqen. E vërtetë është,
apo duan e thonë?

— Allahu e gëzofte me një djalë! — uroi kap-
ter Vizhdani.

— Ashtu, të lumtë goja! Dy, ishallah, në qoftë
ajo e racës! Mbretëria ka nevojë për djem. Raki,
more djem!

— Erdhi damizani i rakisë.

— Hapel! — urdhëroi Zaim agai.

— Erdhi një kanistër me ftonj e me fiq të
thatë.

— Ashtu, de! Miku nderohet me të gjitha.

— Jua paçim borxh, Zaim aga! — uruan me
një gojë kapteri dhe xhandarët.

— Mos ma thoni atë fjalë! Ju e bëtë atë që
ju takonte. Unë po laj borxhin... — Po pikërisht
ky «borxh» sikur e goditi si lemzë Zaim aganë.

Hodhi sytë nga dera. Tërhoqi qostekun e ar-
gjentë dhe pa orën.

— Po Kamberi s'duket, a? — pyeti pa e shqi-
tur gazin nga buza.

— Ende, baba.

— Hu!

Mori një ftua. E mbështeti në vatër dhe e
ndau më dysh me një të goditur grushti.

— Po plaket Kamberi. S'i punojnë më si për-
para, as këmba, as mendja.

— Është natë e keqe, baba.

— Mbylle ti! Hidhu raki miqve! Ajo është
punë jote!

— Peqe, baba!

— Ai duhej të kishte ardhur tani.

— Të na kishit thënë neve, e kishim mbaruar
që në vend edhe atë punë — tha kapter Vizhdani.

— U plak Kamberi, u plak... Po pini, more miq, se muhabeti bëhet edhe duke pirë... More djem! Ka kohë që s'jua kam dëgjuar zërin; apo prisni nga unë? Merrjani, more, një herë, asaj së Hankos!

«Hanko, dy tase në dorë»

Një me akull një me borë»

Veç Zaim! Çikës sikur s'i ngjiti kënga kësaj here.

Iu duk sikur djemtë e zvarritën atë, sikur s'i dëgjoir mirë fjalët e saj, prandaj edhe ngriti kokën. Ai ishte mësuar që kënga ta mbushte dhomën cep më cep, të ngjishej e të ngjishej pas mureve, të shpërthente dyert e, duke marrë të tatëpjetën, të lëshohej si një ortek gjigant përmbi çatitë me rrasa guri të përdheseve të fshatit. Po kësaj radhe ajo u mbloodhi si një iriq aty te praku i derës. Zaim agait erdhi të pështirë. Uli kokën dhe muddhi vetullat.

Mollëza e faqes së majtë iu ngjeth dhe një psherëtimë i gërvishi kafazin e kraharorit.

— Erdhi Kamberi! — thirri dikush që jashtë dhomës.

Zaim vagoi shpejt edhe një copë tjetër dhjami nga brinja e qengjit të pjekur.

Kamberi hyri në derë, duke sjellë me vete thëllimin e natës me sqotë.

E? — pyeti Zaim agait.

— Iku! Te Lugut! Dallenjës qëllon një herë me pushkë, pastaj zbriti rrëzës.

— Me pushkë, the?!

— Po. Nuk ia mbajta mend atë të flamosur pushkë.

— Ikë, Kamber, rrudhe!
Kamberi uli kokën.

— Ajo pushkë i duhet marrë atij qeni! Si thua, zoti kapter?

— Faji është juaji. Pse s'na thatë? E kishim vetë në dorë.

Zaim agai ngriti kokën dhe picërroi sytë i tronditur.

— Ajo pushkë i duhet marrë!

— Kollaj, Zaim aga, pse bëheni merak? E kryejmë edhe atë punë.

Dhe kapter Vizhdani i bëri një shenjë me kokë njërit prej xhandarëve. Xhandari u gjend më këmbë në çast e po kopsiste pullat e bakërta të uniformës.

— Ç'do të bëni, zoti kapter? — Zaim agart i qeshën mustaqet.

— Do t'i dërgoj rreshter Dules një copë pusullë në postë dhe t'i dalë me xhandarët t'ia marrë atë hekur që na paska me vete. S'ka nga të shkojë. Ai, do s'do, tek ura do të dalë.

Atje është posta jonë dhe unë po urdhëroj rreshter Dulen.

— Zoti ju dhëntë jetë e shëndet juve e Lartmadhërisë, o zoti kapter! Po s'është nevoja të lodhet zoti xhandar.

— Kamber!

— Urdhëro, Zaim aga!

— Merr letrën e zotit kapter, kalo në va dhe mba fushës! Në të ftohtë kali nget mirë.

— Peqe, aga!

— Bisedoje punën me ata të postës edhe me

gojë! Ata e kanë për detyrë. Çoju edhe ca mish e
ca raki! Të ngrohen pak, se janë buzë lumit. —
Ngriti gotën dhe uroi me zë kumbues: — Ymër
allahu Lartmadhërisë!

... Pas pak nga porta e kullës doli një kalorës.

Trokthi i kalit në revan shkau tatëpjetë fsha-
tit dhe humbi tutje fushave të buzës së lumit.

Në dritaret e kullës majë shkëmbit vazhdonte
të buburiste një dritë e mekur.

Q. S. V. T. 17. 3. 1911

18

18

18

18

e bëjnë të erëta qortë të tjerë të...
 — Njëri nga këto...
 tëmë — vendosur...
 !...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

M E R U S H J A

Buzë lumit, sqotës së thëllimtë sikur iu prenë krahët.

Vetëm mbi kokat e tyre saçi sterrë i reve varej si një masë kolovitëse vigane. Lumi gurgullonte me tërsëllimë e përcillte në zallishtet tërë gëmusha rrepush shtëllunga të turbullta valësh.

Një pjesë të gjatë të rrugës ata ecën pa ndërruar asnjë fjalë.

Ai bluante në kokë tërë atë që shkoi, e përpiqej të kapte, të paktën, një fije nga ajo që e priste.

Vërtet që kishte vendosur të përplasej në derë miku, po miku ç'do të thoshte për këtë? A kishte ku ta mbante e me se ta mbante? I vinte keq që vetëm tani po i vinin në mend këto pyetje. Më parë mbase do të bënte si të bënte e do të rregullohej në ndonjë rrëzë fshati, apo te ndonjë fshatar. Po tani? Tani ku të mbytej? Ku ta fuste kokën?! Ku ta mbante frymën, sikur edhe miku të ishte keq? Me çfarë të ushqehet? Ku të punonte?

Kërkonte apo s'kërkonte punëtorë Vlora? Po ai s'dinte asnjë zana tjetër veç atij të parmendës e të kërrabës, kurse në Vlorë sikur s'para i hante merakun për parmenda e për kërraba. Të kishte bërë nga i kunati? Jo, jo!.. Atje nuk mund të shkonte, sikur... nuk mund të shkonte kollovar, jo! Ç'do të thoshin ata për të? Ç'do të mendonte fshati i së shoqës? Kush i duronte rromuzet e tyre?

«Jo, jo!.. — vazhdonte vargu i gjatë i mendimeve të tij. — Më mirë kështu. Kështu, të paktën, bëj si dua vetë. Jam kryelartë para derës së gruas. Miku do të më presë të paktën nja dy ditë sa të shes sharkun e mushkën. Të zë pak para dhe me para pastaj çaj dynjanë. Edhe punë do të gjej, përse të mos gjej? Do të gjej që ç'ke më të. Mos jam më i metë nga të tjerët unë?..» — dhe vargu i gjatë i mendimeve të tij zvarritej njësh me rrugën, që gjarpëronte herë rrëzës së zallit të umit e herë ngjitej përpjetë kodrinave e prieste shkëmbinjve të zhveshur për t'u rrokullisur pastaj prej tyre nëpër çarjet e errëta të përrenjve. —

Rrugë.

Natë.

Mendime.

Nata përpinte rrugën dhe mendimet.

Po mendimet s'kishin të mbaruar.

Shpërthenin e shpërthenin si flakë të ndezura në gjirin e zi të natës, tulatashin e përsëri shpërthenin për të dalë tej kufive ndrydhës të saj.

Karvani i vogël çante natën, duke shkelur mbi brinjët e saj të cingërimta.

.....

— Ke ftohtë? — e pyeti të shoqën, kurse

asaj meqë ishte mësuar me heshtjen e gjatë, i duksi kismë zëri i tij. Po e mbloodhi veten shpejt e, sa për t'i dhënë zemër të shoqit, u përgjegj:

— U ngroha pak.

— Po djali?

— Po fle.

— Mos na e rrëzon mushka.

— S'e lënë dengjet të bjerë. E kam futur si në furrikat.

— Mos do të çlodhesh?

— Nuk jam lodhur.

— Çlodhu pak se kemi rrugë të gjatë.

— Natën nuk ndihet rruga.

— Ashtu është.

Gjatë kësaj kohe Sezaiu kishte mbushur çibukun, kishte shkrepur shkëndijat në strallë me masat dhe po shtypte me gishtin e madh eshkën mbi duhan. I mbushi dy-tri herë bulçitë me tymin e vakët të duhanit, pastaj e thithi me duf.

— Ky djall sikur të çlodh.

— Kush?

— Çibuku. Cigarja s'më ngop hiç.

— Aha.

... Tanimë rruga çante midis gërbonjave xhunga-xhunga të rrapishtës.

Ata ecnin.

Era shtynte retë tutje nga lindja.

Në opinga balta e kuqe u përzie me gjethet e kalburat e më rërën e buzës së lumit.

— Po në Vlorë bie borë?

— Mbase bie.

— Si është Vlora?

— E madhe.

- Plot me njerëz?
 — S'i bëhet hesapi.
 — Bobo!
 — Ç'pate?
 — Po sikur të mos e gjejmë?
 — Do ta gjejmë. Mësuesit i njohin të gjithë.
 — Do të na pranojë?

Aty edhe rrjedha e lumit ngushtohej e rryma çante në rrjedhën e ngushtë me gurgullimë. Valët shtynin njera-tjetrën me forcë e pak më tej binin përsëri në qetësi.

— Doemos — u përgjegj Sezaiu, po në zërin e tij u ndje shqetësimi.

— Ishallah! — tha Merushja. Bashkë me këtë fjalë nxori edhe një psherëtimë të zgjatur, të thellë.

....

Nata harronte orët nën këmbët e tyre.

Fshati në rrëzë të malit dhe kulla si kokë lubie mbi shkëmbin në krye të fshatit kishin mbetur tutje në gjirin e thellë të natës.

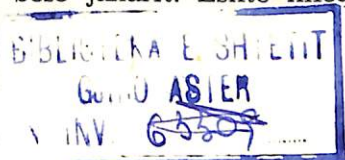
Maleve e shtigjeve të thepisura e gërxhe-gërxhe ua kishin zënë vendin ca kodra të buta tërë xina e driza.

Udha buzë lumit ngiste shtruar e gjerë, tamam si lumi, se aty edhe lumi ashtu rridhte: më lirisht, më shtruar, më gjerë.

Në qiellin e perëndimit u pre një shirit i murgët. Në mugëtirën e tij buburiste me dritë të mekur një yll.

- U ça — tha Sezaiu.
 — Do të kemi ditë të kthjellët.
 — S'i zihet besë janarit. Është hileqar ky.

3170

- Janë punët e zotit ato.
- Kusuret e robrit.
- Harroi kusuret! Ishallah na vete mbarë në Vlorë.
- Jo, moj, se s'harrohen të shkretat. Janë bërë plagë këtu brenda ato.
- Ah, more Sezo!
- E di si? — dhe ai mbajti këmbët për t'u ndodhur më afër së shoqes. — Le të kishte kusure, po pa dhembje ama, se kusuri kalon, po dhembja mbetet e të drobit çikë e nga një çikë. Ja. Këtë nuk e duron dot njeriu.
- Do t'i durojmë.
- Po pse të jetë kështu? Përse vetëm dhembje për njerinë?
- Kështu është jeta — deshi ta qetësonte ajo.
- Po nuk vuajnë të gjithë ama.
- Mbase.
- Po ne pse të vuajmë?
- Këtë fat kemi.
- Ky fat s'na ra nga qielli.
- Është hyqmi i perëndisë.
- Pse, moj, ku na gjeti ne në rrëzë të Çikës hyqmi i perëndisë?
- E po si të them?!
- Si të thuash? — Merushja ngriti supet, —
- I rëntë zjarri perëndisë edhe çdo gjëje që bëri ajo!**
- Estafkurillah!
- Si the?
- Mos truaj, se është natë e ligë!
- Në djall të vejë nata e ligë me gjithë hyqmin e perëndisë! — dhe u nis.

— Ruana zot! — dhë ajo e ndoqi prapa, duke tërhequr më forcë frerin e mushkës.

.... Shiriti i mugët i qiellit të perëndimit kishte marrë ngjyrë vjollce të çelur.

Diku matanë lumit këndoi gjeli i parë.

— Sezo!. Gjithnjë me të hakërruar ti.

Ai nuk e ngriti kokën, po hapi i tij sikur u topit e nuk e ndoqi dot më atë ritmin e mëparshëm.

— S'më fole një herë me të mirë!

Ai fërkoi ballin me shuplakën e ashpër.

— Mos u zemëro! S'e kam unë fajin. Jeta më ka bërë ca të ashpër.

— Bashkë po e jetojmë këtë jetë — tha ajo, duke u munduar që të mos i lëshonte rrugë ngashërimit që iu mblodh si lëmsh në fyt.

— Po ti je grua. Hallet bien mbi mua. Unë duhet të robëtohem për ta mbajtur shtëpinë më këmbë. E kupton ti, apo jo? Emrin dhe nderin e saj duhet t'i ruajnë këto duar e kjo kokë.

Ajo ngashërehej mbyturazi.

— Kot që qan. Unë e kam fajin. Nuk e mendova se ai qen, duhej vrarë me kohë. Më dëgjon ti, apo jo? Duhej vrarë! Unë duhej ta vrisja, unë!

— Jo, jo! Po ta vrisje, më keq do të bëhej, do të të vrisnin edhe ty.

— Po të më gjenin, le të më vrisnin.

— Do të gjenin djalin.

— Djali është foshnjë. S'është bërë ai të lajë haqet tona. E kupton ti, apo jo?

— E kuptoj.

— Ashtu de! Unë duhej ta vrisja atë qen!

IV

P U S H K A

Sezaiu dhe Merushja u futën në rrapishten e dendur që të çonte tek ura. Udhë e mbuluar nga degët e rrepeve i ngjante një labirinti të frikshëm. Midis degëve të pleksura dendur vezullimet e akullta të yjeve dukeshin si ca feksje të largëta buburrecash.

- Eeej!
- Dikush thërret! — u tremb Merushja.
- Dale! — dhe vuri veshin të dëgjonte.
- Eeeej, ti!
- Mos u përgjegj! Kthehemi prapa!
- Eeeej! — u përgjegj Sezaiu.
- Kush je ti?
- Njeri.
- Pa hajde këtej!
- A?
- Luaj këmbët këtej nga unë!
- Aha!.. S'jam vetëm.
- Frrriiu! — fryu një bilbil.
- Alarm!
- Si the, more?
- Alarm, thashë, po ti mos luaj nga vendi, se ta mbështolla kokës!

Merushja kapi Sezainë nga mënga.

Ai hoqi pushkën nga supi.

Matanë krisi një pushkë.

— Qyqja!

— Mba djalin!

— Aman, Sezo, ikim!

— Mos ki frikë! Qëllojnë në hava. Merre mushkën dhe hiq mënjanë!

— Po ti?!

— Kam pushkën.

— Aman, Sezo! S'rrihet më këtu!

— Ikë, mos më prish mendjen!

— E zezaj, ç'më gjeti!

— Mojt, po mos! Më prish mendjen, të thashë!

— Janë shumë, Sezo. S'ke punë mëta t'blin!

— Tre janë.

— Katër.

— Tre, të thashë!

— Po mua m'u dukën katër!

— Le të jenë sa të duan. Ruaj djalin ti! Hiqe mushkën mënjanë! — dhe bëri përpara me pushkën në dorë.

— Eeej! — thirrën që matanë.

Labirinti i ftohtë i rrugës me degët e përthurura të rrapishtes kumboi.

— Eeeej! — u përgjegj Sezaiu në vend që të thoshte: «këtu, këtu jam!»

— Luaj, de!

— Kush je ti?

— Qeveria!

— Jo, more! Ç'dreqin do qeveria nga unë?!

— Dreqi të theftë qafën! S'e paske marrë vesh

ti që është e ndaluar të bredhësh natën këtyre anëve?

— Pse, more? Edhe rruga qenka ndaluar këtej?

— Rruga bëhet kur ka bërë urdhër Lartmadhëria e tij, Zogu i parë.

Zëri sa vinte e afrohej nëpër atë labirint.

— Nga e keqja edhe ne, a derëzi, pa kush u marros ta bëjë për qejf tërë këtë rrugë kësaj mavri nate!

— E keqja jote të rruat ty, kurse ligji është një për të gjithë... More ti!.. Ç'dreqin mban ashtu në dorë?

— Pushkën — u përgjegj menjëherë Sezaiu.

— Ule... Ule dreqin se, për perëndi, ta kripa kokën! Ziko! Syrja! Eeej! Gati, ta hajë dreqi! Gati për zjarr!

Sezaiu u mbështet në trungun e një rrapi. Hoqi qylafin dhe ngrehu shulin.

— Aman, Sezo! Hajde! — iu lut Merushja.

— Mos m'u afroni, se jam me fëmijën!

— Vetëm ule tytën, pa s'të gjen gjë e keqe.

— Pa marrë vesh kush jeni, nuk e ul tytën, jo!

— Qeveria jemi.

— S'ma mbushni dot mendjen.

— Për perëndi, qeveria!

— Sos u marros qeveria, të sorollatet natën rrapishteve e zallishteve!

— More! Lidhë, more, atë zagare gjuhë, se ma prure mu në majë të hundës!

— Goxha burrë po më dukesh, po dil njëherë të ta shoh surratin! Mua, do të ma hedhësh ti?

— Për emër të zotit, s'të gënjej!

— Dilni një herë pa, po të jeni qeveria, nuk qëlloj, jo!

Që prapa rrapishtes u stërzgjat një siluetë. Sezaiu ndiqte lëvizjet e saj me tytën e pushkës.

Ktheu edhe një herë kokën prapa.

Nën të, buzë udhës, Merushja kishte ndaluar mushkën.

— Bëj më tutje ti!

— Mirë jam këtu. Mos u mërzit ti.

— Ule, ule pushkën! — thirri Sezaiu.

Silueta matanë u bind.

— Afrohu, se nuk të shoh mirë!

— Luaj, Ziko!... Syrja, more!.. Luani, de!

Tri hije u radhitën në labirintin e ftohtë të rrapishtes.

— Xhandarë? — pyeti Sezaiu.

— Ashtu, more burrë! Xhandarmëria jemi.

— Aha! Po ç'djall doni nga unë?

— Duam të marrim vesh kush jeni e ku shkoni.

— Popull jam. Shkoj në punën time.

— Pse natën?

— Kështu deshi qeveria. Kështu deshën agai dhe kapteri juaj.

— Shumë mirë!

Zikua dhe Syrjai ndezën nga një cigare. Rresh-ter Dulja hodhi pushkën në krah e tha:

— Rregulli e do të vish deri në postë! Nuk është larg e s'do të të mbajmë shumë.

— Ç'të bëj unë në postë?

— Këtej është zonë e ndaluar.

— S'e dija.

— E mora vesh, po, që të të lëshojmë shpejt, do të bëjmë një procesverbal të vogël.

— Çfarë përsheshi the, more?
— Një shkresë, shkresë.
— Aha!.. Mirë, mirë. Shkoni përpara ju.
— Shkojmë bashkë.
— Nisuni ju, se arrita unë. Sa të thërres
gruan.

— Vetëm mos u vono! — dhe u nisën.
Sezaiu u afrua te Merushja.
Sytë e saj shkrepnin me një frikë të brend-
shme.

Mushka qëmtonte fije të thata bari.
— Mos shko, Sezo!
— Duhet vajtur. Janë njerëz të qeverisë. Ti
hajde pas meje!

— Mos shko! Nuk i besohet të huajit natën.
Mua diç po më ndjell zemra.

— Hajde pas meje ti!
— Sezo!
— Hajde, hajde!

Hodhi pushkën në krah dhe u nis.
Merushja i shkoi pas.
Tutje hingëlliti një kalë.
Sezaiu ndaloi.

— Hingëllimë kali. — tha Merushja për të
qetësuar veten.

Qëkur kishte nisur të ecte pas tij nëpër atë
labirint degësh të përthurura, ajo kishte provuar
një ndjenjë të bezdisshme ndrydhjeje. Nën barrën
e asaj ndrydhjeje Merushes i bëhej sikur gjithshka
që e rrethonte kishte dy fytyra. Atë që shihte (po
kjo nuk e shqetësonte) dhe atë që ndoshta fshihej
pas asaj që shihte. Prandaj edhe çdo tingulli, çdo
lëvizjeje, çdo zhurme ajo përpiqej t'i gjente një
domethënie.

— Moj, po, janë tre, këta lanetër, apo katër?

— Nuk e di unë e varfëra! Herë më duken tre e herë katër.

— Hej drejt! Ja!.. Apo më bënë sytë?.. Ptfu! Le të jenë sa të duan. Ç'më duhet mua sa janë ata.

— Katër!

— Ku?

— Kështu m'u bë.

— S'është e mundur që të shohësh katër?

Te derë e postës prisnin rreshter Dulja dhe dy xhandarët.

Njëri i gjatë, sa prekte me kokë kreun e derës. Dy të tjerët rrafsh me supet e tij.

Të tre pinin cigare.

Të tre i kishin pushkët në krah me tytät drejt qiellit.

Qielli ishte plasaritur si ugari pas thatësirës.

Nëpër ato plasaritje vezullonin yjë.

Yjë të ngrira.

Yjë të ftërta.

— Afroje mushkën! — i tha së shoqes. — Aty qëndro!

— Hajde brenda! — e thirri ai që prekte me kokë kreun e derës së postës. U thye në mes dhe hyri i pari në postë.

Sezaiu u kthye edhe një herë nga e shoqja, pastaj shkoi pas tij.

Në atë dhomë të vogël rreshteri po varte pushkën në njerën nga gozhdët e varësës së drunjtë të murit.

— Ja! — i tha Sezaiut pa e thyer kokën — vare këtu pushkën!

— Si the, more?

— Këtu është zyrë.

— Qoftë shëndoshë!
— Në zyrë arma varet.

— Zyra është jotja.

— Është e mbretërisë, dne Lartmadhëria e tij,
Zogu i parë, ka urdhëruar të varet arma në zyra.

— Edhe për mua e ka lëshuar këtë urdhër?

— Për tërë popullin.

Sezaiut nuk i pëlqeu ky urdhër i Lartmadhërisë së tij.

Prapë po ai shqetësim i ngrohu tëmthata.

Hija e katërt po i rëndonte si mal mbi kokë,
mbi tru.

Ktheu kokën.

«Djall, o punë!»

Vetëm dy xhandarë.

Të dy të ngrirë.

Të dy me mustaqe si bisqe të zeza mbi buzët e
puthitura.

I vërejti me kujdes.

Përballë vështrimit të tij dy palë sy të akullt, por
prapë iu duk sikur diçka si një e fshehtë shqetë-
suese i lidhte këta tre xhandarë. Xhandari që fliste
gjithnjë, rreshter Dulja, kur vuri re shqetësimin e
Sezaiut, vuri buzën në gaz.

— Po ti mos na turpëro, more burri i dheut.
Shqiptar jemi e shokë të njëri-tjetrit. Vare armën!

— Njëloj është. Ju e varët në gozhdë, unë e
kam varur në sup. Mua nuk më rëndon.

Xhandar Zikua mbylli derën.

— Hape, se kam fëmijën jashtë!

— Lëre hapur! — urdhëroi nga mesi i dho-
mës rreshteri i gjatë. Prapa buzëqeshjes së tij u
shtjellua një zinxhir dhëmbësh të zverdhur nga ty-
mi i duhanit.

Merushja shtrëngonte frerën. Koka e saj ishte mbështetur te qafa e mushkës. Sytë e saj ishin mbërthyer në katërkëndëshin e derës së postës.

Sezaiu qëndronte më këmbë. Ajo i shikonte vetëm profilin. Flokët, që dilnin nga ana e qylafit mbi ballë, balli i drejtë, vëtullat e trasha, hunda me pak kurriz, mollëzat e kërcyera, nofullat e shtrënguara, buzët e puthitura mirë dhe mjekra katërkëndëshe, të cilat ajo nuk i kishte parë kurrë me aq kujdes, iu dukën aq të dashura e të afërta, sa ajo nuk mundi ta shkëpuste dot shikimin prej tyre.

Mendja i punonte vetëm për atë.

Nuk i vinte mirë që ai u fut në atë dhomëz të vogël me ata tre të panjohur.

Ai ishte një, ata tre.

Midis degëve murrake grivëronte lumi.

Nën këmbët e urës gurgullonin valë.

Merushja e zbrapsi mushkën nga shiriti i verdhë i dritës që lëshonte feneri, nëpër derën e postës, në sheshin para saj, po sytë s'i ndau nga dera.

Dera i bëhej aq e madhe, sa konturet e saj sikur shkriheshin me hapësirën, kurse Sezaiu rrëmbente tërë shikimin e saj, sikur të ishte një pikë e vetme tërë ajo largësi që i ndante nga njëri-tjetri.

Ai e vari pushkën.

Ajo afroi edhe ca mushkën.

Një valë e re shqetësimi ia ngjethi muskujt.

Nën urë gurgullonte lumi valë-valë.

Ai sillte nga grykat e largëta të maleve bashkë me rrjedhën e ujit edhe një vorbull të cingërimtë ajri. Vorbulla e cingërimtë e ajrit përplasej në rrobat e lagura të Merushes, depërtonte nëpërmjet tyre deri në mishrat po të lagura të saj e ia vishte tërë trupin me një cipë ftohtësire të çuditshme, kurse

trupit i lodhur nga tërë ajo rrugë e gjatë i përgjegjej me ca të ngjethura të hidhura e me ca kërkëllitje të shfrenuara dhëmbësh.

Në postë qetësi.

Te dera e postës dy xhandarët mbështetën krahët në të dyja anët e saj.

Sezaiu shquante midis dy trupave të tyre.

Ata, si dy shkëmbinj të zinj.

Ai, si një gur i rënë në shtegun midis tyre.

Ktheu kokën.

Ata të dy thithnin cigaret me qetësi.

— Si e ke emrin? — u dëgjua zëri i rreshter

Dules.

— Ç'e dó? — e pyeti Sezaiu.

— E do ligji, — u përgjigj me përtim Sezaiu.

— Sezo! — u dëgjua si klithmë nga jashtë zëri i tmerruar i Merushes.

Ai ktheu kokën me rrëmbim.

Ajo po e shikonte që jashtë me ca sy të shqyer.

Ai shtangu.

Hija e katërt, që tërë kohën i kishte rënduar si mal mbi kokë e mbi tru, po materializohej, po merrte formë mu aty prapa krahëve të tij, e ai po e shikonte me ca sy të çapëlyer nga habia.

Qylafi i bardhë, vetullat e mbërthyer mbi shtegun e ballit, hunda krrutë, xhaketa prej shajaku të zi me jakën të rrahur kadife të butë, qillotat e qepura të xhokaxhiu më me emër i Vlorës, çizmet e verdha... po ajo krijesë që e kishte përzënë asaj nate nga shtëpia!..

— Kamberi?!

Jashtë u dëgjua përsëri hingëllima e kalit.

— Llagapin? — pyeti më tej ai që pyeste gjithnjë.

— Si shumë avaze paska ky përsheshi juaj!

— Jo përsheshi, po procesi! — thirri rreshteri dhe u ngrit me rrëmbim më këmbë, duke përplasur me tërë forcën grushtin mbi syprinën e drunjtë të tryezës.

Sezai u gjend menjëherë më këmbë dhe zgjati dorën të merrte pushkën, por pushka ishte zhdukur. Në varësen e drunjtë të murit nxinin kokat e ndryshkura të gozhdëve.

— Pushka! Ç'm'u bë pushka?!

Qehajai i Zaim agait qeshte nën buzë. Qeshte i krekosur.

Një dorë e mbante në brez, mbi dorezën prej çeliku të zi të pistoletës. Me tjetrën uli qylafin mbi ballë.

— Sezai Hajrullahu — i tha ai rreshterit. — Shkruaj, shkruaj! I biri i Zenun Hajrullahut nga Çika.

Rreshteri qeshi me një zë si gurgullimë lumi.

— Pushkën kërkon? — e pyeti Kamberi Sezainë.

Ai edhe mund të bënte diçka, por... jashtë e prisnin Merushja me të birin. Ata ishin vetëm, kurse ai nuk kishte të drejtë t'i linte ashtu rrugëve pa Zot.

— Kollaj ajo punë — iu përgjegj Kamberit — gjej një tjetër, po të më duhet.

— Ke të fala nga Zaim aga Çika. Ai më dërgoi për pushkën tënde. Unë e kisha harruar fare — e ngacmoi më tej Kamberi.

— Shëndoshë e paça Zaim aganë — sa, ta shoh edhe një herë.

Merushja u afrua te dera.

Sezaiu ktheu kokën nga ajo.

— U zgjua djali.

— Mos e lërë të zbulohet!

— Ai do të hajë.

— Jepi.

— Mirë, mirë, po hajde edhe ti!

— Sezai Zenun Hajrullahu nga Çika, ku e ke gjetur këtë pushkë?

— E kam patur.

— Pse nuk e ke dorëzuar? Mbretëria ka nxjerrë ligje për armët.

— Nuk ma ka kërkuar njeri.

— Ç't'i them Zaim aga Çikës? — e ndërpreu Kamberi.

Sezai u kthye me rrëmbim. Sy më sy përballë njëri-tjetrit.

Kamberi priste përgjegje.

— Kur s'e vrava, qenin!

Kamberi shqeu sytë.

Mbi shtegun e ballit iu ngrit si shkop një damar dhe pëllëmba e tij u përplas fare papritur mbi faqen e parruar të Sezaiut.

— Mos, t'u thaftë dora! — thirri Merushja dhe u sul te dera e postës, por te dera s'cahej.

Duart e Sezaiut u zgjatën si kthetra hekuri drejt fytit të Kamberit dhe sytë e tij kërcyen në çast si arrë me shark.

— Ia mori shpirtin! — ulëriu rreshter Dulja nga vendi ku qe dhe të tre xhandarët i kërcyen Sezaiut përsipër. Fyti i Kamberit u lirua, por s'mundi të mbahej më këmbë e u platit në dysHEME për një kohë, pastaj pak nga pak zuri t'i vinte fytyra e parë dhe nën mustaqet, që vareshin në të dyja skajet e buzëve të tij, feksën dy dhëmbë të veshur me këllëfë ari.

— Lëshomëni! — thirri Sezai.

— Sezo!

— Largohu ti!

— Hajde të ikim!

— Te djali ti!

ed Kamberi doli nga dera e postës.

— Lëshomëni! — thirri për të dytën herë Sezaiu dhe u shkund me tërë peshën e trupit, po krahet e xhandar Zikos e të xhandar Syrjait s'epeshin. Trupi i tij u mblodh si lëmsh rreth atyre kraheve që e mbanin si të gozhduar mu aty të praku i derës së postës së xhandarmërisë mbretërore.

Një trokth i rëndë tronditi kokën.

Një hingëllimë e fortë preu si teh thike hapë-sirën.

Sezaiu ngriti kokën: — Ah, qen, qen! Të shpë-tuan, pa nuk dilje i gjallë nga duart e mija!

Kali i bardhë i qehajit të Zaim aga Çikës u zhduk si vetëtimja në udhëzën e ngushtë midis rra-pishteve të buzës së lumit.

Prapa rrapishteve lumi rridhte e rridhte me gurgullima.

Sezaiu e ndjeu veten të çliruar.

Uli mëngët e xhaketes dhe u kthye andej nga kishte mbetur xhandari i gjatë — rreshter Dulja.

— Po të të duhet pushka — i tha ai — shko në Vlorë e takohu me zotin Menduh Rushiti. Ai i ka në dorë këto punë.

Sezaiu doli me rrëmbim nga dera e postës.

— Nuk të gënjej, jo!! — Vazhdoi rreshteri i gjatë e u duk te dera e postës midis dy të tjerëve.

— Ashtu do të bëj. Është jetë e gjatë kjo. Do të piqemi!

Tre xhandarët u shkrehën në një të qeshur të shfrenuar.

Gurgullima e valëve të lumit kumboi mbi gazin e tyre.

Lindja ishte thërmuar në plisa të purpurt.

Në perendim po shuheshin yjet e fundit.

V

LAMÇJA

...Karvani i vogël arriti në Qafën e Koçiut atëhere, kur pas krahëve të tyre dielli ishte ngritur nja dy hostenë mbi kodrat e Armenit.

Në qafë ndaluan.

Sezaiu u ul në trungun e një ulliri.

Merushja rregulloi të birin në shark aty pranë tij.

— Ja edhe Vlora! — i tha së shoqes.

— Ku?

— Nën këto kodra. Rrëzë tyre. Ajo është fusha e Vlorës. Ai është deti.

... deti i shpresës për të gjetur një copë strehë dhe një kothere bukë.

Ata do të rrëshqisnin nga e përpjeta e Qafës së Koçiut si një ngastër e shtrydhur jete e fshatit të struktur në këmbët e malit, do të ngecnin në qytetin rrëzë kodrinave, do të shkriheshin me rrugicat e përdheset e tij e në zymtinë e tyre do të kërkonin një rreze jete.

— Deti?! — pyeti e çuditur Merushja, që s'kishte parë kurrë det.

— Po, deti.

— Sa i madh!

... lumin ajo e njihte mirë, se atje lante, atje mbushte bucelat, atje merrte ujë me vedra për të vaditur misërishten në kohë thatësire; ia dinte të mirat e të këqiat. E kishte parë të qetë, të kristaltë, tek shkiste si një gjarpër argjendi ditëve të freskëta të pranverës, po e kishte parë edhe të tërbuar, tërë zhurmë e shkumë në ditët e egra të dimrit, kur rrëmbente në gjirin e tij të shkumëzuar trungje, gjerdhe, ndonjë dorë apo ndonjë djep fëmije... po detin?!

...Mendimet po e përkundnin Sezainë si në një shtrat të rehatshëm, e ai gajasi në krahët e asaj përkundje. Në bebëzat prapa qerpikëve të shtrënguar regëtiti një qiell i verdhë. Në atë qiell të verdhë u derdhën miliarda shkëndijëza shumëngjyrëshe. Ato u pleksën në një lëmsh me njera-tjetrën, shkrepën me një gjëmim të fuqishëm e, duke lënë prapa një shigjetë të zjarrtë vetëtime, ikën e humbën në pafundësinë e verdhë.

Ai s'e ndjeu më tokën nën vete.

Me krahë të shtritur iu duk sikur po qëndronte pezull në hava, si ai sqifteri që i ka kthyer gjoksin erës.

U tremb dhe hapi sytë.

Ullishtat nën këmbët e tij shkrepnin me xixëllima të kristalta, xixëllima të ftohta, xixëllima të ngrira. Pikat e shiut, që ishin mbërthyer fort te majat e gjetheve gjelbëroshe të ullishtave, feksnin nën rrezet e para të diellit mëngjezor.

— Ullishtat e Vlorës,

— Sa shumë!..

— Thonë se këtu u vra Selam Salaria.

Ajo ktheu kokën në të tatëpjetën e mbuluar me kurora ullinjsh.

— Edhe babai këtu luftoi — vazhdoi ai.

Ajo ktheu kokën nga ai.

— Është bërë luftë e madhe këtu. Janë vrarë shumë. Po Vlorën e fituan... Ai është Sazani. E ka Italia...

... Pas pak Qafa e Koçit u mbush me grupe fshatarësh që vinin në Vlorë për ditë pazari.

Aty në atë qafë ata ishin mësuar të uleshin pak, sa për të marrë veten nga lodhja e rrugës.

Pranë tyre, në gërboin e trungut të një ulliri, u ul një plak thinjosh me bigën e mustaqeve deri te veshët. Pak më tej, tre të rinj e më tej ende, tri-katër grupe të tjera.

— Tungjatjeta! — përshëndeti thinjoshi.

Sezaiu e pa vëngër.

Ai u ul këmbëkryq, hapi grykën e torbës, theu një copë buke të misërt, nxori gjizë e qepë e filloi të mbllaçitej.

— Nga ju kemi? — pyeti thinjoshi me bulçitë plot, pa e ngritur kokën.

— Nga larg — u përgjegj pa qejf Sezaiu.

— Dua bukë! — u ndie zëri i vogëlushit të mbështjellë me shark aty në prehrin e Merushes.

— Bujrum! — tha thinjoshi përsëri pa i ngritur sytë dhe bëri pak mënjanë, sa për të hapur vend. — Bujrum, me ç'na dha perëndia!

Pëllëmba e Sezaiut kërciti në faqen e vogëlushit.

— Jazëk! — turfulloi thinjoshi duke ngritur kokën me rrëmbim. — Jazëk!.. Fëmijën?!.. për një

kafshatë bukë?! Për të ngrënë e për të fjetur asnjëherë nuk është turp. Hajde te baba Lamçja ti!

— Vogëlushi u ngjesh në gjoksin e së ëmës.

— Thuaji fëmijës të ulet të hajë!

— Lëre, djallin, se ka ngrënë!

— Dytë të ngrëna s'të bëjnë keq — dhe plaku u afrua me gjithë torbën pranë vogëlushit.

Ai fërkoj faqen me doçkën njomëzake.

Në sytë e Merushes u mbloodhën dy pika lot.

— Merre! — u hakërrua Sezaiu.

— Avash! — e qortoi Lamçja Sezainë. — Mos iu hakërro!

Sezaiu shkundi çibukun.

Vogëlushi mori me drojtje copën e bukës e pulçerin me gjizë dhe u mbllaçit duke parë tinëz nga i ati.

Dy pikat e lotit në sytë e Merushes u rritën, u mjegulluan dhe u rënduan si dy sferëza plumbi. Ajo mbylli sytë. Lotët rrëshqitën teposhtë, duke lëruar mbi faqet e saj dy brazda të lagështa, të vakëta. Ktheu kokën mënjanë dhe fshiu sytë në cepin e jashmakut të bardhë.

— Na lodhi kjo natë — ndërhyri Lamçja.

— Ka marrë ca si tërs moti! — tha Sezaiu.

— E, ashtu vërtet, po ku durojmë dot në! U plakëm e na bitisi vllaga. Iku ajo kohë, kur të merrnim gjak në vetull.

Merushja ledhatonte flokët e të birit.

Sezaiu mbushtë çibukun.

Lamçja e vogëlushi mbloçitnin bukë e gjizë.

Një maqinë ngjiste me gulçimá të përpjetën e Qafës së Kociut.

Mbi gropën e Vlorës po derdheshin prezet e para të diellit mëngjezor.

Ora e qytetit ra shtatë herë. Pas pak gjëmuan kambanat. Tërë gropa e Vlorës kumbonte.

— Kambanat e kishave — tha Lamçja.

— Avaz i rëndë — shtoi pas pak Sezaiu.

Kumbimet e bronxëta, duke përshkuar ajrin e freskët të mëngjezit, përplaseshin në kodrat me ullishta.

Një pykë patash të egra çante qiellin e ftohtë.

— Hej bela! — dhe tundi kokën Lamçe Hyseni.

Sezaiu picërroi sytë dhe nxori nëpërmjet buzëve pak të zgjatura përpara një fjollë të hollë tymi.

— Kambanat, kambanat...

— Rrënkuan gjatë! — dhe Sezaiu ktheu kokën andej nga vinte kumbimi i kambanave.

— Ehë!.. Po ai avaz! Tamam si atëhere... atë ditë...

— ...

— Si vjen vërdallë kjo e shkretë rrotë!..

— ..?

— Mblidhet e mblidhet ai i shkretë lëmsh, pa ardhka një ditë që, për bela, do të shmbështjellësh po s'ke çfarë të shmbështjellësh.

— ..!

— Po ja... isha unë një kohë i ri, punova sa më hëngri krahu, provova në jetë të mira e të liga, gëzime e hidhërime e u rrita e u rrita derisa u zbardha... Hedh sytë prapa e shikoj, po asgjë s'ka mbetur.

— Kështu e ka kjo botë.

— Nuk duhet të jetë kështu. Kur mbetet diçka pas njeriut, do të thotë se njeriu diçka ka bërë.

— Pas nesh do të mbetet ajo që mbeti pas të tjerëve.

— Varrí?!

— Doemos!

— Si e ke emrin ti?

— Sezai.

Lamçja ia nguli mirë sytë fytyrës së tij. Tjetri uli kokën. Në baltën mu përpara këmbëve të tij kishte ngëcur një kokërr ulliri. Sezaiu e trazoi me majën e opingës.

— Ti, Sezai, ke një hall.

Sezaiu trazonte e trazonte kokërrën e kalbur të ullirit.

— Ke bërë rrugë të gjatë?

— Po.

— Tërë natën?

— Po — u përgjegj pa vetëdije Sezaiu, ndërsa me mendje mundahej të gjente ç'e shtynte këtë të panjohur të hynte kaq thellë në hallët e tij. Po shikimi i pastër e i kulluar i Lamçe Hysenit sikur i thosh: «Kur mbetet diçka pas njeriut, do të thotë se njeriu diçka ka bërë».

— Ke vrarë njeri?

— ..!

Sezaiu mbështeti shpatullat në trungun e ftohtë të ullirit

Psherëtiti dhe ktheu kokën anej nga vinte zhurma e motorit të maqinës.

Maqina i ngjitej së përperjetës së Qafës së Kogjiut.

Motori gulçonte si një astmatik.

Gulçima e tij godiste si vare në kokën e Sezaiut.

Merushja e shkundi nga gjumi.

— Jo... Nuk kam vrarë njeri. Nuk munda...

Tani nuk do të mundem kurrë... tërë jetën... se edhe pushkën ma morën.

Sezaiu dridhej. Dridhej edhe zëri i tij.

— Unë...

- Të lëndova, more bir. Dridhe një cigare!
- S'e dredh dot. Më dridhen duart.
- Merre një nga këto që kam dredhur për vete!
- Do të mbush çibukun.
- Merre! — dhe i zgjati cigaren e dredhur.
- Qëllove në shenjë, o xha Lamçe.
- Ndize!
- Po e djeshmja u mblodh. Ajo nuk shmbë-shtillet më.
- Si të duket duhani?
- I mirë. I fortë.
- E kam bërë vetë.
- Edhe unë vetë e bëja. Pak e sak. Një pjesë ma merrte Zaim aga Çika.
- Të gjithëve ashtu ua marrin.
- Po pse të jetë kështu?!
- Lamçe Hyseni thithi llullën.
- Sezaiu shtrëngoi tëmthat.
- Unë them se s'duhet të jetë kështu — vazhdoi Sezaiu. — Nuk më besohet të ketë qenë gjithmonë kështu.
- Sa mbaj mend unë, kështu ka qenë.
- Po para teje?
- Kështu thosh edhe im atë.
- Po më përpara?
- S'e di.
- Kush e vuri këtë rregull?
- Lamçe Hyseni vuri buzën në gaz.
- Fuqia, more bir, fuqia.
- Cila fuqi?
- Fuqia e tyre që kanë të drejtë të venë rregulla.
- Kush ua dha këtë të drejtë?

Buzëqeshja në skajet e buzëve të Lamçe Hyse-
nit u hidhërua.

Tërë grupi i udhëtarëve që pushonin në atë
qafë merrte frymë me një gojë, me një kraharor,
shikonte me një sy të vetëm, dëgjonte me një vesh
të vetëm, mendonte me një tru të vetëm.

— Ti ua dhe.

— Unë?! — u habit Sezaiu.

— Po, ti! Ti, unë, ky, ky, ai... të gjithë ne.
Heshtje.

Heshtje e thellë, e rëndë, e çoroditur.

— I shikon këto troje? Janë tonat — vazhdoi
Lamçe Hyseni.

— Të të gjithëve, se i kemi mbrujtur me gja-
kun tonë. Po prapë mbi gjakun tonë s'jemi zotër.
Ai det është i Vlorës. Ajo fushë është e Vlorës, po
Vlora është e ngjeshur pas kodrave, sikur të ketë
frikë nga fusha e nga deti i saj. Se ai det ka qenë
gjithmonë portë e hapur për të keqen e Vlorës.
Andej ka ardhur gjithmonë e keqja. Po në gjithnjë
e kemi bërë zap. Këto kodra kanë qenë krahë të
ngrohtë për Vlorën. Që nga këto kodra e merrte
vrullin ajo, për të kyçur atë portë të hapur. Kë-
tu është derdhur gjithnjë gjak, në këto troje ulli-
shtash. Këtu e kanë provuar takatin tonë. Na dinin
për leshko, po hm... Unë kisha një fuskë stambo-
llie, që edhe në bythë të gjilpërës e kalonte plu-
mbin, pa le pastaj në kokën me taçin tërë xhufka
të dushmanit. Ne dolëm në qafë.

Ata morën vrapin tatëpjetë.

Ishte vrap i fundit i tyre.

Nuk dinin tjetër veç të ulërinin e të bridhnin.

Kush të shpëtonte më parë. Kush të soste në
skelë më parë.

« — Dale, more tutkun!» — i thirra një breshka-xhiu që mbante në kokë një taç tërë bishtore këndezi e që ia mbathi vrapit kur pa grykën e stambolles sime, po ku dëgjonte ai.

Dyfekun e la rehem përpara këmbëve të mia. Rrugës hodhi gjerdanin. Më tej iu rrokullis taçi. Brodhi e brodhi, pastaj iu morën këmbët e më t'u rrokullis edhe vetë si rrotë mokre tatëpjetë asaj bokërrime. Mua më hipi një gaz që, për perëndi, kush të më shikonte, do thoshte: luajti Lamçja.

«— Lamçe, shkallove?!» — më thirri Zenuni që po merrte nishan nja tre hapa larg meje.

«— Jo, a derëzi — i thashë — po nuk e shikon si po rrokulliset mavria? Tuaf njeri! Mendon se ashtu do të më shpëtojë.»

«Bjeri, more, malunit, se të iku!» — më tha Zenuni.

«— Jo, a de, se s'ka ku vete» — i thashë e një t'ia drejtuar grykën e nuskës. Kaauu! — sokëlliti gryka e nuskës.

Atje poshtë më t'u bë burri sa një kokërr arre e pëlltyq pastaj sa gjatë gjerë mu në pellgacen e bythës së ullirit... Vlorën e shpëtuam, po gjë s'fituam se ne, që ishim, ne mbetëm.

Na përcollën me nga një kile rrush e me nga një qylaf të bardhë në kokë...

... Po Sezaiu nuk po e dëgjonte më.

Në pulqerët e gishtërinjve të dorës së majtë, me sytë të shtrënguar si në një gjumë të shqetësuar, po shtypte shtegun e ballit.

Ai nuk i kishte dëgjuar pushkët e luftës.

Ai nuk e kishte parë vllën e vdekjes nëpër llogoret e luftës.

Po ai kishte dëgjuar këngët e fshatit, kur për-
collën luftëtarët.

Po ai kishte ndjerë gëzimin e fitoreve, kur e
sillte fresku i tymosur i veriut për të hedhur valle
hareje mbi çatinë me rrasa guri të fshatit rrëzë
Çikës.

Fresku i veriut mbante erë baruti, prandaj
edhe vallet e haresë mbanin erë baruti, prandaj
edhe këngët që ngrinte fshati mbanin erë baruti.

Këngët e vogla sollën këngën e madhe.

Vallet e vogla sollën vallen e madhe.

Me këngë e me valle këndonin për trimërinë.

Me këngë e me valle kënduan për fitoren.

Me këngë e me valle e thanë edhe vdekjen e
Zenunit.

Sezaiu dëgjonte këngën, e zemra i qeshte e i
qante.

Sezaiu dëgjonte këngën, e sytë i qeshin e i
çanin.

Se Zenuni nuk do të vinte më, po fitorja erdhi.

Se Zenuni s'do të këndonte më, po kënga e tij
do të këndohej sa herë që të hidhej fara në tokë, sa
herë që të mblidheshin burrat në lëmë për të shirë,
sa herë që të lindte ndonjë djalë në fshat, sa herë
që të bëhej dasmë fshati.

— Ç'ke kështu ti? — e pyeti Lamçe Hyseni.

Sezaiu shqiti pulqerët nga shtegu i ballit.

— Për cilin Zenun më fole ti?

— Për Zenun Hajrullahun të fola. E ke dë-
gjuar?

Merushja uli kokën. Pala e jashmakut të bardhë
iu var mbi ballë.

— Është babai.

Dhe Sezaiu mori frymë thellë.

Lamçe Hyseni rrahu verigat e mustaqeve.

— Ngrije kokën ti, nuse! Për trimat duhet mbajtur koka lart.

Ajo mbështolli të birin me palën e sharkut.

— Ishte trim Zenuni. S'e bënte hesap kokën në luftë ai. I pari ngrihej më këmbë e i pari hidhej në sulm. S'e mbante vendi, sa të ngrinin edhe në Vlorë flamurin tonë, sa të hidhnim edhe në Vlorë vallen e fitores.

— Ai nuk e gëzoi fitoren.

— As ne nuk e gëzuam.

Rrudhat në ballin e Lamçe Hysenit u thelluan edhe më tepër.

— U kthyem nga lufta me këngë. Shtruum sofra, hodhëm valle e shkrehëm pushkë, po prapë mbetëm ata që ishim. Se iku i huaji, po mbeti yni. Mbeti ai që ishte. Eh, more djem. Iku ajo kohë e bashkë me të edhe fuqitë tona. Ne u plakëm, kurse ju të rinjtë na keni mësuar ca zakone të reja. Jeni shkoqur, kokrra-kokrra si kokrrat e misrit e s'dini veç të thoni «— ah, të mjerët ne, ç'po heqim!» Jua them këto se më pëlçet zemra, kur shikoj që s'jeni të zot as për vete.

Na u zu një ditë Afëzi i Meçes me Canen e Ramazan agait. S'ka as tre-katër muaj. E u dërmuan e u gjakosën me njëri-tjetrin si mos më keq. Një çomage i ngjesh pastaj Afëzi. Canes, e lë kulaç në mes të sheshit, e fryn në pyllin e fshatit. Kur e mori vesh Ramazan agai, i doli shkumë nga tërbimi. U sulën qehajallarët në të katër anët për të gjetur Afëzin e Meçes, po ku gjendej ai.

«— Të zhduket soji i tij nga faqja e dheut!» —

Sa pa mbaruar mirë fjalën Ramazan agai, qehajallarët u derdhën në shtëpinë e Meçes.

Plasi kuja e ulërima.

Tërë mëhalla doli nëpër porta. Shikonin e s'luante njeri nga vendi.

«— Jazëk, ju qoftë! — u thashë dy çunave që rrinin duarkryq para shtëpisë së Meçes. — Luani, derra, se sot e kanë radhën ata, nesër e kení ju!» — dhe u sula vetë i pari nga dera e Meçes. Aq duhej, kur s'të shikoje. U shkul tërë djemuria e fshatit e kush me sfurk, kush me sëpatë, kush me hu e kush me dyfek. Qehajallarëve u ngeci veza kryq e nuk dinin nga t'ia mbanin. Sa hap e mbyll sytë, ia behu Ramazan agai mbi dori. E çirrej, e hakërrehej, e shkumonte agai, sikur t'i kishte rënë ajo e fëmijëve, po kush ia vinte veshin. Rrinte djemuria me ç'kishte në duar gati për t'iu hedhur agait.

E pa pisk mavria.

«— Do të më shihni!» — tha.

Pas dy ditësh redhën xhandarët, po edhe fshati i priste. U bënë të gjithë bashkë e më t'i vunë përpara me hunj e me sokëllima si kope derrash. Shkrehën edhe ata ca pushkë po më hava; sa për emër, se kujt ia mbante ta kthente kokën prapa...

Lamçe Hyseni tregonte, po Sezaiu sikur nuk po e dëgjonte. Se ai kishte humbur larg, larg qafës ku pushonte grumbulli i udhëtarëve, atje te Lugu i Dëllënjës e që aty përpinte me sy kullën mbi shkëmb. Ndryshe nga ç'i ishte dukur herët e tjera i bëhej tani ajo kullë. Prandaj, edhe në kokë i buçisnin ca mendime që s'i kishte përkëdhelur kurrë... «Kulla mbi shkëmb. Shkëmbi mbi fshat. Fshati mbante mbi vete kullën dhe shkëmbin. Kulla lëshonte mbi fshat një hije të rëndë. Porta e madhe e kullës përpinte si një gojë e madhe lubie djersën

dhe jetën e fshatit rrëzë Çikës. Po kush ia dha këtë të drejtë?! Fuqia?! Cila fuqi?! Ku i ka rrënjët kjo fuqi?!»

— Fat qeni! — thirri Sezaiu.

— Si the, more?

— Ti ke të drejtë, xha Lamçe.

— S'jeni kader, jo! Si ti janë katandisur të gjithë. Na griu e na çau sherri e hasmëria.

— Ashtu, ashtu vërtet.

Bashkë me këto fjalë Sezaiu përpiqej të rroku-lliste tutje edhe një mal të madh marazi.

— I keni kthyer kurrizin njëri-tjetrit, po përse? Që të mos jeni për njëri-tjetrin. Që të mos keni kohë e mendje të merrni me atë që duhet. Po duhen zhdukur këto... dëgjon ti, apo jo? Duhet zhdukur. Po nuk është kollaj ama. Një Selam ishte për këtë punë, po ai shkoi e vate. Një krah tjetër si krahu i Selamit do të na bashkonte ne...

... Vogëlushin e kishte zënë gjumi në krahët e Merushes.

Lamçja soditi një copë herë atë dhe copëzën e vockël të bukës së misrit që shtrëngonte në grusht dora e tij njomëzake. Theu një copë tjetër, e ngjeshi me gjizë dhe ia zgjati Merushes.

— Na! Merre për djalin!

Merushja nuk dinte ç'të bënte.

— Kemi në torbë — i tha ajo.

— Merre, po të them!

— Po më bën borxhli, o xha Lamçe — tha Sezaiu.

— As mos e zërë në gojë!

— Të paça me nder!

— I nderuar qofsh!

Sezaiu u ngrit.

— Rregulloje djalin — i tha së shoqes. — Do të ikim.

— Ju vonova ca, apo jo? — tha Lamçja.

— Mirë bëmë që u vonuam.

— Falmë, në të lëndova!

Merushja po rregullonte djalin në mushkë.

— Mushka jote, apo jo?

— Po, imja, tani s'më duhet më. Do ta shes.

— Ashtu, ë? — dhe Lamçja iu afrua mushkës.

Ajo lëvizi pak më tej.

— Se dua të mbaj shpirtin gjallë — u shpreh hapur Sezaiu.

— Unë për të blerë ndonjë mushkë zbrita.

Sezaiu e mati një herë me sy të picërruar.

— Sa ta marrë ndonjë tjetër, më mirë merre ti.

— Sa do?

— Unë s'di sa bën. S'kam shitur ndonjëherë.

Lamçja vuri dorën në qafën e mushkës.

— Qenka e re.

— Pesë vjeçe.

— Edhe e shëndoshë.

Sezaiu kapërdiu pështymën. Nxori shubekun dhe e mbushi çibukun me duhan.

— Samari qenka ca i vjetëruar.

— I vjetër është. Në një dy vende e kam kapur me strufe.

— S'ka gjë, se ma rregulon Rexha mua — tha Lamçja dhe nxori qesen që kishte varur në një gjalmë në qafë.

... Bashkë me ata u nisën edhe fshatarët e tjerë, që zbrisnin në Vlorë për ditë pazari.

Grumbulli i tyre shkau si nëpër një shteg të ri në rrugën dredha-dredha që të çonte për në hyrje të qytetit.

VI

NE PRAK TË VLORES

Në hyrje të qytetit, të parin bërryl rruge e zë spitali që ndërtuan italianët për t'u shëruar plagët që u hapën lebërit varganëve të tyre.

— Spitali — tha Lamçe Hyseni. — Thonë se aty kanë ardhur e punojnë ca italianë e ca italianka.

— Si, more?! — u çudit njëri prej udhëtarëve.

— Mos u çudit kaq shumë ti! — ia priti një tjetër. — Do të shohësh edhe të tjerë. I ka prurë mbreti si ustallarë.

— Këtu e mbyllën edhe Zenunin, që rahmet i pastë shpirti! Donin ta shëronin e ta varnin pastaj në qytet për t'u kallur frikën vlonjatëve. Hej, se ç'dif që ishte, mavria! Natën e asaj dite që luftuam në qafë, erdhëm fshehurazi këtu që të merrnim barëra për të plagosurit e çetës. Na diktuan kur po dilnim nga spitali dhe na qëlluan. Zenuni na dha urdhër që të iknim në me barërat, kursë vetë mbeti për të na ruajtur krahët. E plagosën në bark. Ne e pamë kur ra, po ai edhe i plagosur urdhëra

jepte e pushkë bënte. Barërat i çuan në çetë, po ai mbeti aty pranë telave me gjemba të gardhit të spitalit. Në sallën e thikës i çanë barkun, siç na tregonte një italian që e kapëm rob më pas, i nxorën plumbin dhe e qepën prapë. E vunë në një dhomë me roje te dera e me infermier te koka. Doktori hynte e dilte, kurse Zenuni bënte sikur s'i kishte dalë bari i thikës. Iku ajo natë, erdhi dita tjetër. Iku ajo ditë e po vinte prapë nata, po ai në gjumë. Doktori e oficerët u tronditën. U turrën të gjithë në dhomën e tij me gjilpëra e barëra në duar. Kur e zbuluan, ç'të shihnin! Plaga ishte shqyer e gjaku i ngrirë kishte mbuluar krevatin. Duart e Zenunit kishin ngrirë në të dyja anët e plagës së shqyer, kurse ai sikur flinte, pa një rrudhë dhe mbjeje në fytyrë.

Sezaiu ktheu kokën prapa.

Godinat e bardha të spitalit, dafinat e dendura dhe gardhi me telat e lidhur nëpër hunj të nxirë, që zinin atë bërryl rruge, iu përziën.

Ai kishte dëgjuar edhe më parë që i ati ishte plagosur e kishte vdekur në spital, po asnjëherë nuk i kishin thënë se si kishte vdekur, asnjëherë nuk i kishin thënë se si i kishte mposhtur ai italianët, asnjëherë nuk i kishin thënë se si u madhërua ai mbi vdekjen.

— O nëno, i ziu! — klithi një zë fëmije përpara grumbullit që zbriste për në Vlorë.

— Frrau!.. Frrau! Frrau!.. — kërciti pëllëmba e xhandarit në faqen e tij të zeshkët e të rreshkur si lëkurë fiku.

— Hë, pa tani ta tregoj unë ty, more këlysh evgjiti, se si rrëmohet në plehrat e spitalit! Frrau! frrau! Frrau!

— O-o-o, i ziu!

— Ç'ke me të, more xhandar? Lëshoje, se ia more shpirtin!

— Hajde, more, shiko rrugën tënde ti e mos m'u bëj kismet për ca ditë të mira në birucë!

— Po ç'të bëri, xhamën, që e rreh ashtu? — dhe Lamçen s'e mbajti më vendi.

Sezaiu bëri një hap përpara. Vogëlushi i tij ia plasi të qarit në majë të mushkës. Lamçja ia rrëmbëu djaloshin xhandarit nga duart. Tërë grupi i udhëtarëve ishte bërë si gardh rreth Lamçe Hysenit e xhandarit.

— Ç'të keqe të bëri, që e rrahe?

— Pse i trazon plehrrat?

— Kër - kër- kërkoja kothere buke! — u nga-shërye fëmija.

— Prandaj e rrahe ti?

— Mbretëria ka rregulla.

— Ne s'kishim bukë. Ne gjithnjë s'kemi bukë. Unë gjithnjë kam mbledhur kothere këtu. Ne... Ne kemi uri...

— Mirë, mirë. Ikë tani! Ikë në shtëpi e mos rrëmo më në këto pislleqe! Hë, djali i xhaxhait! Ikë tani! — urdhëroi Lamçe Hyseni, duke mos e përmbajtur dot zemërimin ndaj xhandarit.

Vogëlushi u nis pak me drojtje, duke fshirë sytë me noçkën tërë lyrë të dorës.

Rrodhkat e zeza të flokëve i ishin varur deri poshtë qafës së hollë e të gjatë. Shojet e këmbëve të zbathura i qenë bërë plasa-plasa, si lëkura e rrekur e një kokre fiku.

Ai ikte e herë pas here kthente kokën prapa, derisa më në fund u lëshua në vrap.

— Veç mos të më bjerë më në duar! — shfreu xhandari dhe ktheu kokën nga gardhi i burrave e, si skërmiti një herë dhëmbët e rënë vende-vende, i përshëndeti me një «hajd njatjeta» dhe bëri përjetë rrugës së spitalit.

— Kush ka dru për të çarë? Kush ka dru për të çarë? — kumboi aty pranë një zë i fuqishëm, që mëshonte me tërë forcën mbi fjalën «kush», sikur zëri i tij të ishte sëpata, e fjala «kush» një trung i trashë lisi.

... Lagjja me shtëpitë përdhese dredhonte buzës së kalldrëmit, që zvarritej rrëzë kodrinave sikur të kishte frikë nga e tatëpjeta e qytetit.

Shtëpi të ulëta.

Strehët e varura deri afër një metër mbi kalldrëmin e rrugës si ca krahë të lodhur e të pafuqishëm. Mure të dobëta të ndërtuara me gurë gipsi e baltë argjile. Porta të kalbura, të mballosura me ca copëza të ndryshkura llamarinash.

Tek-tuk mbi muret prej gurësh gipsi e argjile të bardhë zgjateshin ca skelete degësh fiku tërë zgjebe.

— Këtej rri ti? —

Djaloshi që pyeti Sezaiu mbajti këmbët.

— E, këtej.

— E njeh një Qani, Qani? Qani Beshiri i thonë?

— Qani Beshiri?

— Po. Mësues ka qenë. I gjatë, flokëverdhe. I kuqërremtë.

— S'ka nga këta këtu. Banorët e kësaj lagjeje kanë lëkurë tjetër...

...
Ja dhe qyteti.

Që aty, një rrugë e gjerë zbriste si grykë lumi.
E gjerë, e drejtë, midis ca kopështe me gjerdhe
kallamash.

Në të dyja anët e saj ca shtylla të kërrusura
telefonash. Shtylla të mbushura me tela që lësho-
nin një hungrimë të mbytur, të pandërprerë, mono-
tone.

Rruga fillonte me një përrua të zbuluar që
hynte qetësisht nën rrugë nga juglindja e derdhej
me vërtik nga veriperëndimi, duke gurgulluar aty
poshtë me një shkumë të zezë si shkumë zhuma-
reje. Pak më tej, midis një kallamishteje të dendur,
shkumëzimi sikur mekej, rrjedha kthehej në një
pellg lere të zezë, që në dimër e në verë kundër-
monte erë qelbësirë.

Aty fillonte rruga e mbaronte poshtë me një
shesh të gjerë plot me dyqane të vogla të ngjeshura
me njëri-tjetrin, si për të siguruar brinjët.

Vende-vende muri i dyqaneve thyhej e nëpër
ato të thyera çaheshin ca gojë rrugicash që të
çonin nëpër të gjitha anët e qytetit.

Në mes të sheshit, si një karakoll i skalitur në
gurë të bardhë, ngrihej xhamia Tabakhane me një
minare që ngulej si pykë në kaltërsinë e kulluar
mëngjezore të qiellit të Vlorës.

VII

PAZARI I VLORES

Pazar.

Ditë pazari.

Mbi pazar, si një iso e stërzgjatur, rrinte pezull kumbimi i çekanëve të teneqexhinjve e vareve të kovaçëve.

Një iso e zgjatur, e tymosur, e djersitur.

Grupi i udhëtarëve, me Sezainë në gjirin e tij, sa zbriti në pazar, u përpush, u shpërnda sikur të mos kishte qenë kurrë.

— E? — e pyeti Sezainë Lamçja — do të vish me mua?

— Zbrite djalin! — i tha Sezaiu Merushes — shkarkoje mushkën! — dhe ktheu krahët.

— Kam një mik këtu. Nallban është. Dëgjon, Sezai? Vemë atje sa të çlodhemi pak?

— Jo, jo! Shko ti.

— Dua të të njoh me të. Është burrë që s'e ka shokun.

— Po të jetë i mirë, do të më çojë fati tek ai.

— Si të duash. Nuk të detyroj, po qejfi ma donte të të njihja me të.

— Urdhëro! — tha Merushja dhe i zgjati frerin e mushkës.

— Po të mbetesh keq, kërkoje! Rexho Nallbani i thonë. I thuaj se të ka dërguar Lamçe Hyseni. Hajde, mbeç me shëndet!

— Të dëgjofsha zërin e mirë! — iu përgjegj Sezaiu.

...Mushka zvarritej pas frerit të tendosur me ca sy të shqyer nga frika.

Sezaiu psherëtiti thellë dhe mbushi çibukun pa guxuar ta ngrinte kokën. Shtegu i ballit i theri e tëmthat i rrahën me dhembje. Çibuku i dridhej në dorë.

Merushja shtrëngoi sytë me cepin e jashmakut të bardhë.

Vogëlushi u mat të vraponte pas mushkës.

— Aty ti! — u hakërrua Sezaiu.

Ai çakarriti sytë.

— Po mushka?!

— Merre nënën për dorë!

Po atij i mbeti koka nga mushka.

Mushka zvarritej pas litarit të tendosur.

Isoja e çekanëve të teneqexhinjve dhe e vareve të kovaçëve mbrynte ajrin e ftohtë të janarit.

Ata të tre në prak të pazarit.

Në këmbët e tyre dengjet me plaçka.

Përpara tyre pazari, që përpui në gjirin e tij të rrëmujtë Lamçe Hysenin dhe mushkën.

Pazar si çdo pazar.

Pazarin e bëjnë njerëzit e sendet, prandaj edhe pazari është plot me njerëz e me sende.

Njerëzit në pazar janë të huaj për njëri-tjetrin.

Secili bën atë që do, blen atë që do, aq sa mund të blejë, megjithëse ka edhe nga ata që blejnë sa u duhet edhe ca për rezervë, po këta janë të rrallë.

Në orët e para pazari zjen nga rrëmuja. Ata që duan të shesin çirren pa pushim për të reklamuar atë që duan të shesin, kurse ata që duan të blejnë, thartojnë turinjte para sendeve që u nevojiten.

Kështu e ka kjo punë. Njera palë lëvdon, tjetra përçmon.

Prandaj edhe i thonë pazar.

— Fasule Velçe! Të mira, të lira!

— Lesh, lesh! Merrni lesh!

— Hajde, një gomar të mirë! Merrni një gomar të lirë!

Përmes turmës së njerëzve, Sezaiut iu duk sikur shkau në një rrjedhë të re, të ngjeshur, të ngrohtë e të gjallë, që shtyhej herë në njerën anë e herë në tjerën.

Aty gjithshka ishte në lëvizje, në një lëvizje të zhurmshme, si brenda një unaze të madhe, të padukshme.

— Hajde, një gomar të mirë! Merrni një gomar të lirë!

Mbi kokën e qorrit që reklamonte «gomarin e mirë e të lirë», fiksuar në një tellaje të madhe të veshur me beze të bardhë, qeshte fytyra e një kamerieri, trashalug me faqet flakë të kuqe e me zverkun të humbur midis supeve. Në dy duart e ngritura përpjetë mbante, në dy pjatanca porcelani, dy torta allafrënga. Trupi i tij humbiste prapa fjalëve të shkruara me germa kapitale në një gjuhë të huaj. Nën fjalët e shkruara në gjuhë të huaj, midis kllapave, shkruhej me germa më të vogla:

(ASSORTIMENTE MIELLI E SHEQERI NGA
TË GJITHA LLOJET; TORTA, KREMA, BONBO-
NE, KARAMELA, ÇIOKALATINA, SHITJE ME
PAKICË E ME SHUMICË GJENINË PASTICERINË
MË MODERNE TË KOHËS,

NASIP KUKA E VËLLEZËRIT.)

— Ama, gomar që..!

«Kështu do të thërrisja dhe unë për mushkën,»
mendoi Sezaiu dhe pa një herë rreth e rrotull, se
iu duk sikur foli fort e pati turp mos e dëgjuan të
tjerët.

— Pse, si të duket ty?

— Kërmë.

— Me këto vithe?! Tuaf njeri! Kam njëzet
vjet që shes gomarë, po gomar kaq të mirë e kaq
të lirë nuk më ka bërë vaki të shes.

— Pa hapja dhëmbët!

— Brisk i ka.

— O, të keqen, ore! Si dhëmbët e xhi Sanos.

— Shikoje, shikoje mirë!

— Ç't'i shikoj? Katër dhëmbë e asnjë dhë-
mballë!

— Po pse ore, ka dhëmballë gomari?

— Si s'paska?!

— Atëhere s'i kanë mbirë ende.

...Megjithatë, kur pa Sezaiu se të gjithë këtë
punë bënin, bile midis tyre kishte edhe nga ata që
e bënin fare pa të keq e, kur thërrisnin, munda-
heshin ta zbukuronin zërin, se, doemos, një zë i
bukur e i shkoqur dëgjohet më me ëndje, iu duk se
edhe atij do t'i vinte zëri, tamam si Skëndos, kur e
dërgoi xhi Zenepja me një matara qumshiti krahëve

për ta shitur rrugicave të Vlorës. I shkreti Skëndo, kishte bredhur tërë ditën e, kur ishte kthyer në fshat me mataranë plot, i kishte thënë së ëmës:

— Nuk e shita dot. Ja tek e ke.

— Pse, të keqen nëna — e kishte pyetur e habitur xhi Zenepja — nuk e hanin qumshtin në Vlorë?!

— E hanin, moj nëne, e hanin po, që të shisje, duhej të thërrisje.

— Po ti, pse s'thërrite, kurban nëna, apo s'kishe zë?

— Kisha zë, moj nëne, kisha, po kisha edhe turp.

— Filloje që larg, të keqen nëna, që pa vajtur në Vlorë! Avash-avash e shtruar-shtruar, pa të ikën turpi vetiu pastaj.

Dhe të nesërmen e nisi prapë.

Kur u kthye Skëndua me mataranë bosh, xhi Zenepja po e priste te praku i portës.

— E — e pyeti ajo — e shite?

— E shita, po lëre mos më nga! E fillova si më the ti. Në fillim si me vete, pastaj shtruar e më pas me të sokëllitur. Kur sokëllita për herë të parë, kërrrrrrtaauu ma bëri mu në mes të vetullave.

— Është delli i ballit, të keqen nëna, të ka plasur delli i ballit.

Kur kujtoi këto, Sezaiut iu duk se kjo histori kishte ndodhur edhe me të gjithë ata të tjerët, prandaj edhe vuri buzën në gaz, i bindur se kështu do të kishte ndodhur edhe me atë.

— Merrni djathë! Merrni djathë!

— Erdhi kukureci! Erdhi kukureci! Delja nga Dukati, kripa nga Zvërneci!

— Kukurec me zorriqe, ore!?

— Pse, si e do zotröte?

— Me kolloface, ore! Si kukureci i xha Malos, që të shkrin në gojë!

Të gjithë thërrisnin, po asnjë nuk blinte.

Kështu është në pazarin e mëngjezit. Myshterintjë vetëm sa vijnë rrotull brenda asaj unaze të padukshme. Kjo i ndez edhe më tepër ata që duan të shesin.

Ngrihet zëri. Ngrihet volumi i reklamit.

Ata që shesin, vërtet që ulen në bisht përpara mallit të tyre po, kur thërresin, e ngrenë kokën lart e në qafë u ngrihen si shkopinj damarët mavi. Sikur t'i zhvishje nga rrobat që mbanin, t'ua ngjyeje pak edhe lëkurën me zhumare ulliri, t'ua shpupurisje flokët e t'ua shkulje verigat e gjatë të mustaqeve, në këtë gjendje nuk do të ndryshonin shumë nga Tarzani që, midis degëve të dendura të pyllit tropikal, duke ulëritur, ishte fiksuar në reklamat e kino «Reksit» që kishin zënë të gjitha faqet e lira të mureve në sheshin e pazarit.

Po le të çirrej sa të donte Tarzani midis degëve të dendura të pyllit tropikal, se mbi zërin e tellallit s'del dot as zëri i atyre që shesin e as zëri i tij.

— Eeeej, millet!

Zërat e tjerë shuhen fare para zërit të tij, se punën e zërit ai e ka zamat.

— Eeeej, millet! Ka humbur një kuletë!

Sezaiu ktheu kokën dhe rrudhi fytyrën.

— Kush e ka parë, kush e ka gjetur, t'i dojë qejfi, ta rrëfejë!.. Eeeej, millet! Ka humbur një kuletë! Kush e dorëzon, hallall ka një napolon!

— Fiuuuu!.. E majme paska qenë!

— Llastik, apo lëkurë?

— Lëkurë, lëkurë... Eeej, millet..!

— Simite, qahira, të bardha, të mira!

... Duke çarë me vështirësi gjirin e ngjeshur të turmës, Sezaiu me të shoqen e të birin dolën në një vend pak më të qetë e më të lirshëm.

— Ulemi këtu!

— Ulemi — pranoi Merushja.

— U lodhëm.

Ajo i fshiu qurret të birit.

— Po ti, u lodhe?

— Jo.

Ai lëshoi dengun e mbështjellë me velenxë e mbi të lëshoi sharkun. Rrahu masatin fort për stralli, ngjeshi eshkën në çibuk, thithi tym të vaktë dhe hodhi sytë nga turma.

Sezaiu u ngrit me rrëmbim e pastaj u tërhoq shpejt e shpejt.

— Ptfu! Ta marrë djalli!

— Ç'pate?

— U ngatërrova. Për pak u turpërova!

— Me kë?

— Ja ai burri atje m'u duk si Qaniu — i tha ai Merushes.

Një copë herë, të dy burrë e grua heshtën me sytë të ngulur në gjirin e turmës.

— Kështu është këtu — tha Sezaiu papritur.

— Kjo është Vlora?

— Në Vlorë jemi.

— Sa e madhe!

— Ky është vetëm pazari.

— Pse, ka edhe më?

— Dhjetë hise më shumë.

— Korba!

— Ç'pate?

- Do të humbasim!
- Nuk humbet njeriu në mes të njerëzve.
- ...Djali ka uri.
- Edhe ne kemi.
- Ne durojmë.
- Hej, ti!. . Ti, more!. . Sillna tri nga ato!
- Simite apo qahira?
- Hë, more, simite silli!
- Me gjalpë apo me mjaltë?
- Pa gjë.
- Sa the, katër?
- Tri, tri.
- Peqe!. . Urdhëro!
- More, do të të pyes.
- Urdhëro e pyet!
- Mbase ta ka zënë veshi emrin Qani Beshiri?
- Qani Beshiri?
- E, mësues. E kam patur në fshat.
- Në cilën lagje banon?
- Mbaj mend që më thoshte: «po zbritë në pazar, e gjen kollaj shtëpinë time».
- Jo, besa! Turp të të gënjej!
- Sa bëjnë simitet?..
-
- Eeej, babam! Mos u ul aty, se do të më rrëzosh tezgën!
- Qebap, erdhi mezeja! Ja valon, ja përvëlton! Erdhi mezeja!
- Merrni taze vezë të ziera, iku krushka, erdhi vjehrra... Merrni taze vezë të ziera!
- Avash, ore vëlla, avash! Këtu e gjete të hash ti?! Eeej! Do të më shkelësh thesin, ore! Shko, ore, ha te xhamia! Atje është vendi për të ngrënë!
- Taksën!

- The gjë? — e pyeti Sezaiu.
- Ti tjetri! Taksën! — dhe me dorën e djathtë lëmoi verigat kuqaloshe të mustaqeve.
- Sezaiu u hoq mënjanë.
- Urdhërove gjë, zotrote? — e pyeti i zoti i thesit.
- Taksën!
- Po unë sa e lëshova thesin! S'kam bërë sefte ende!
- Kurrë mos bëfsh! Taksën dua unë! Ka rregulla mbretëria!
- Për perëndi! S'kam asnjë grosh!
- Kurrë mos paç! Jepe ujem!
- Ku ka këtu për ujem?!
- Kurrë mos pastë! Aq më bën mua!
- Ja, ika fare.
- Jo, jo, jo, jo!.. E zure vendin? Hopa, taksën!
- Po me se, more vëlla?
- Punë për ty ajo.
- Allahu heqber, allahu heqber! Lahilahillah, Muhamedin resulullah!.. — u lëshua nga pyka e minaresë si një piskamë e çjerrë zëri i efendiut.
- Eeeej, millet! Ka humbur një kuletë!..
- Merrni gjizë!
- Taksën!
- Merrni një gomar të mirë! Merrni një gomar të lirë!
- Gomar i thënçin!
- Jep pazar, zotrote!
- Tobe e stafkurullah!
- Më plaçin sytë! Eshhtë goxha gomar!
- Taksën!
- S'kam.
- Thesin!

— Aman, se më there!
— Hy, të thertë Kuzubabaja!
Kau!. . Kau!. . Kau!

— Bobo, e vranë!

— Kë vranë?

— Kush u vra?

Turma u lëkund sikur ato tri krisma të kishin goditur në gjirin e saj.

Hingëlliti një pelë.

Dy kuaj, njëri i bardhë e tjetri kuqalash, çanë përmes turmës e morën të përpjetën e Çesmës së Mademeve.

— Uuuu!. . Uuuuu! Uuuu!..

— Plasja në grykë!

— I ziu, më vranë aganë!

Xhandarët u derdhën midis turmës. Me ta shkoi edhe ai që kërkonte taksën.

— Rrofsh, o aga, se më shpëtove!

— Hy, të rroftë e të shkurtoftë!

— Ç'pate ti, ore?

— Cili aga të rrojë?

— Ai që u vra!

— Po ai vdiq! Qysh të rrojë?

— E, ore, o! Paske takat ti!

— Uuuu! Uuuu, më vranë aganë!

— Kush ta vrau, more mavri?!

— Hasmi!

— Hasmi?

— Hasmi, more, hasmi! I ziu, ç'më gjeti pë aganë! I ziu, si do t'i them hanko Zylkadesë! I ziu, ç'do t'i shpie hanko Zylkadesë!

— Mbuloje, se na kalli datën!

— S'më bën zemra ta mbuloj.

— Shikoje, se mbase s'ka vdekur.

— Vdiq, more, vdiq! E kanë marrë të tre në kokë!

— Paska patur dorë burri!

— Mblidhja trutë, mos ia lërë sheshit, se është gjynah.

— Amami, një haraba!

— Një haraba!

— Eeeej, një haraba!

— Harabaxhi!.. O harabaxhi!

— Këtej, këtej!

— Erdhi, erdhi!

— Hapuni! Erdhi harabaja!

Dhe turma hapi rrugë.

Kali i harabasë shkrofëtit. Zilet në qafën e tij shkundën një tufë tingujsh të bronxtë.

Kali përplasi disa herë këmbën e parë në truall.

Atje u bë një gropë e vogël. Përtej u hodhën cifla dheu.

— Merrni një gomar të mirë! Merrni një gomar të lirë!

— Atë kërmë, bën të mirë ti?

— Uh, i marrsh të ligat! Këto vithe do të shash ti?!

— Mblidhja trutë me një shami! Mos ia lërë sheshit, për qentë!

— Eeeej, millet! Ka humbur një kuletë! Kush e ka parë, kush e ka gjetur, t'i dojë qejfi ta dorëzojë!.. Kush e dorëzon, hallall ka dy napolona!

— Ia ke enjtur vithet me shkopinj ti, dhe kërkon të ma rrasësh mua!

— I ranë tespjet. Merri tespjet e agait!

— Erdhi zoti Memduh! Erdhi zoti Memduh! Hapuni, se i bënë gjëmën të ziut!

*«O në Karabash-o, po bie qermania,
Në spitalo, seç ka rënë Pajamja.
O-o-o, qenke për të dashur!
O-o-o, ti, o moj, Rreeme!...»*

— Dridhe, Xhiku!

— Nëm një çereke, pa e dredh unë.

— Vëëëllaaa! — klithi zoti Memduh Rushiti me sa i hante gryka dhe, si një thes i zi, i madh, u lëshua mbi kufomën e gjakosur të Myslym agait. Rrotat kërcitën.

Karroca u shkund disa herë me vërtik.

Kali turfulloi e hingëlliti. Hingëllima e tij mbyti kujen e zotit Memduh Rushiti.

— Një grosh, po deshe!

— Groshët nuk shkojnë. S'ka rënë pazari ende. Një çereke, po ta mbajti!

— Hajde pesë grosh e një cigare!

— Ikë, ore, pirdhu tutje! Të tjerët s'po ulin «fasulet», unë të ul këngën! S'qenke sagllam, zotrote! Të paska bërë nënokja qibar nga trutë!

Mbi tendën e karrocës doli një kokë e bardhë me dy sy të mullosur, të çakërdisur, të përlotur. Nën kokën e bardhë u ngrit një trup i zi, i bëshëm, i drejtë. U ngrit e u ngrit derisa doli i tëri mbi tendë.

Vetëm këmbët mbetën poshtë tendës.

Në të dyja duart dy pistoleta.

Metali i zi i tyre feksi.

Zoti Memduh Rushiti mbështolli turmën në sytë e tij.

Në sfond një copë qiell i kaltër dhe një pllakat me fushë të verdhë. Në fushën e verdhë të pllakatit,

një amvisë e bukur me duar të zgjatura përpara në drejtim të maqinës qepëse të pikturuar deri në imtësitë më të vogla. Midis amvisës së bukur dhe zotit Memduh Rushiti lexohej «N E C C H I» dhe disa copëza të shkëputura fjalësh.

— Kush?.. Kuuuush? — thirri zoti Memduh Rushiti pa i ulur duart me pistoletat. — Kuuuuush? gulçe-gulçe dilnin dhe fjalët, se pikëllimi ia kishte ndrydhur gjoksin e ia kishte shtrydhur fytin.

— Hasmi!

— Haaasmiiii? —

Të dyja duart e tija u shkundën. Dy batore krismash u ngjitën përpjetë qiellit.

Amvisa e bukur vazhdonte të buzëqeshte.

Karroca çau përpara.

Sezaiu psherëtit. U shkund si nga një gjumë i thellë e i gjatë dhe thithi çibukun.

— Paska edhe burra në këtë botë!

— Si the? — e pyeti Merushja.

— E vranë një aga.

— Këtu nuk po shikojmë asnjë të njohur.

— Ai qen duhej vranë!

— Po vete dreka. Do të na zërë nata përjashta.

— Kusari!.. Kusari!.. Kapeni kusarin! — u dëgjua një zë nga gjiri i pazarit.

— Ku, more?

— Zëre, të zëntë për gryke, se të shkau nën hundë!

— Çfarë vodhi, shejtani?

— Eeeej, millet, ka humbur një kuletë!..

— Avash, more, se më dërmove! — po djaloshi, që u përplas në gungën e kurizit të tellallit, fryu në gjirin e turmës duke thirrur:

— Kapeni!.. Kapeni!.. — dhe preu në kthesën e sheshit të Kateqit.

Fshatari që bridhte pas tij ndaloi.

I merrej fryma.

— Ptfu!.. Rasat i keq!

— Çfarë të vodhi?

— Pesë lekë.

— Qaje, se ia rrove bishtin!

— I hëngërt gjak e ilaçe!

.....
— Janë shtuar hajdutët.

— Hajdutët i pjell koha. Populli vuan për bukën e gojës. Buka është e shtrenjtë. Populli s'ka para. Paraja po zë myk në baulet e agallarëve. Me ata që shesin, s'bie dot në ujdj. Kërkojnë nënën dhe babanë. Duhet të presësh tërë ditën për të blerë një qase misër, se pazari në darkë bie...

Sezaiut iu duk si zë i njohur.

Ktheu kokën, por jo. Prapa krahëve të tij qëndronin dy fshatarë. Vërtet me veshje labi po, sa burra ka labëria që kanë një zë e një shtat, aq të mira qofshin.

— Për misër ke ardhur?

— Për misër.

— Keq e paske!

— S'më mbeti fare nga i arës. Kam vetëm farën.

— Keq, keq!

— Kështu mbeti fshati ynë sivjet. U zverdh që pa lidhur, s'punoi moti.

— Shyqyr i qoftë!

— Po shesin berrat për një kafshatë bukë.

— Mjerë ata, që s'kanë as berra!

— Ta marrë djalli!.. Nejse... Të vaftë mbarë!

— Shëndoshë!

Sezaiu i pa kur u ndanë.

Ata ikën secili i kërrusur nën malin e halleve të veta. Atij i rrahën tëmthat. Biseda e tyre e lëndoi, i rëmoi një plagë që po i dhimbte ende. Një plagë të vjetër. Të vjetër, po që tani po vuante dhembjet e saja.

— Dua bukë! — u ndie zëri i vogëlushit.

— Plaç të preftë!

— Ka uri — e mbrojti Merushja.

— Hëngri një herë!

— Iu tret.

— Allahu heqber! Allahu heqber!..

Kësaj radhe zërin e efendiut e sulmuan kambanat, ndërsa ai zgjaste e zgjaste zverkun që të thërriste sa më fort, për të mbuluar me zërin e tij jehonën e kambanave. Si e pa që kështu s'i doli gjë në vijë, vendosi të mos pushonte së thirruri ezan pa mbaruar kambanat. Po, kur pushuan ato, atij s'i kishte mbetur më zë. E shtrydhi edhe disa herë gurmazin e, si u bind që ai s'bënte më për të thirrur, u fut në deriçkën e minaresë dhe zbriti shkallëve spirale, duke shukur kokën nëpër basamakët e gurtë.

— Ç'u bë ai me thes?

— Ku e di unë! — u përgjegj Sezaiu.

— Këtu, me ty ishte!

— Jo me mua.

— Kodoshi! Kujton se do t'më shpëtojë pa paguar taksën! E pe nga shkoi?

— Jo — tha Sezaiu dhe ktheu krahët.

— Nuk do të tregosh, ë?

— As e pashë e as e njoh!

— Sa mirë që e përdridhke! Mua do të ma

hedhësh ti? Pa dale një herë! S'të kam parë herë tjetër këtu ty! Nga je ti?

— Këtej.

— Si këtej?

— Fshatar.

— E shoh. Nga ç'fshat?

— Ikim, Sezo, se po na bëhet vonë! — ndërhyri Merushja e shqetësuar nga qëndrimi këmbëngulës i xhandarit.

— Do të ikim, do të ikim.

— E gjeta! — thirri xhandari e u sul me vrap më të djathtë.

Aty te shtylla e telefonit, pranë derës së dyqanit të xhokaxhiut, kishte lëshuar thesin e po dridhte një cigare fshatari që s'kishte me se të paguante taksën. Xhandari e shkundi nga krahu.

— A, qerrata, a, qerrata! Kujtove se do të ma hidhje? Hajde, kruaji xhepat!

— S'kam!

— Prandaj m'u fshehe, ë?

— Se mos jam vetëm unë që po të fshihem, po pse, të shkretën, m'u qepe mua?!

— Se po më bën naze, prandaj!

— Hej, bela!

— Belaja mos t'u ndaftë!

— Po prit, more i uruar, prit, sa të shes të paktën një okë, pa ta jap unë taksën!

— Pres unë, po s'pret ligji!

— Le të presë edhe ligji, se s'bëhet kiameti.

— Kiameti bëhet, kiameti, që ç'ke me të!

— Po le të bëhet, de, se ma plase shpirtin!

S'kam, e nuk e paguaj!

— Kujt i kundërshton ti, more viç ferrash?!
Po e di ti ç'të bëj unë?

— Asgjë s'më bën dot! Dy duar për një kokë janë!
— Taksën, se ta mora shpirtin! — dhe xhandari vuri dorën në pistoletën që kishte varur në brez.

— Nxirre de, të shkretën, se më plase! O shkrepe, o hidhe në hale!

— Mua?! Mua?! Mua të m'i thuash këto fjalë ti... ti... gjithë ti, bashte ferrash! Mua që... që... po ju?! Ç'kërkoni ju këtu?... Qërohuni që këtej!.. Marsh në punën tuaj!.. — po asnjëri nga ata që ishin mbledhur rreth shtyllës së telefonit nuk donte të largohej. Kishte midis tyre djem të rinj, burra të moshuar, qytetarë e fshatarë e prapa tyre edhe Sezaiu.

— Të prishim punë? — pyeti një djalosh flokëzi e shpatull-gjerë, i veshur me një palë kominoshe të arnuara në bërryla e në gjunjë.

— Shikoni punën tuaj ju!

— Pse i bie në qafë atij? — pyeti djaloshi me kominoshe.

— Se s'don të paguajë taksën.

— S'ka me se ta paguajë.

— Kurrë mos pastë! Ligji do taksën!

— Punë dreqi është edhe kjo puna e ligjit!
Gjithnjë kërkon, po asnjëherë s'jep!

— Çfarë të të japë ligji?

— Atë që më mungon.

— Atë që të mungon, nxirre me djersë! — vetulla e majtë e xhandarit u ngrit si pykë përpjetë.

— S'ka më djersë! Djersën e piu ligji!

— Ligji!?

— Po, ligji! Nuk e kupton? Ja, dëgjo, se ta shpjegoj unë. Ligji del nga mbreti, vete te «dovlet-i», nga «dovleti» zbret te «milet-i». Kur vjen ligji, «milet-i» dridhet si nga ilet-i, se ligji, gjen e ç'gjen,

e merr nga «milet» e çon te «dovleti», nga «dovleti», e çon te mbreti... e kështu fryhet mbreti, qesh «dovleti», qan «milet».

— Si the, more pizeveng?!

— Mos i bjer më qafë atij! Ai ka ardhur nga ana e anës që të shesë një karroqe fasule për të nxjerrë ndonjë lek për bukë e barëra.

Grumbulli i njerëzve rreth tyre po shtohet.

Fshatarë e qytetarë dëgjonin me veshët bigë ato që thoshte djaloshi me kominoshet e arnuara në gjunjë e në bërryla. Hidhej e përdridhej xhandari e kërcënonte duke nxjerrë nga goja bashkë me fjalët edhe një spruce jargësh, po djaloshi s'luante nga vendi.

— Kot e ke! Me britma s'e shuan dot varfërinë e këtyre.

— Frrrrriiiuuu! — fryu bilbili i xhandarit.

— Ikë, se do të të kapin!

— Le të më kapin. Puna është që këta të mos na pandehin për kafshë. Edhe ne jemi njerëz, duam që edhe me ne të sillen si me njerëzit, jo si me kafshët.

— Cilët këta?

— Ti me shokët e të mëdhenjtë e tu!

— Ne i shërbejmë Naltmadhërisë së Tij!

— Shërbeni, po na lini edhe ne të jetojmë!

— Të gjithë jetojmë.

— Vërtet, të gjithë përpiqemi të jetojmë. Ti dhe ata të sërës sate — me atë që rrëmbeni të gatshme nga ne, kurse ne me atë që mezi shpëtojmë nga thonjtë tuaj. Po njerëzit lindin njëlloj e njëlloj duhet të jetojnë.

— Bollshevik! Komunist!

— Po të jetë kështu si thotë ky komunizmi, ne

paskemi qenë qorra! — thirri dikush nga gjiri i turmës.

— Rebelizëm! — Frrriiu! Frrriiu! Frrriiu! —
i fryu bilbilit.

— Erdhën xhandarët!

— Largohu, se do të të kapin!

— Hapuni nga rruga! — thirrën xhandarët e tjerë.

Turmën e ndrydhi një heshtje e rëndë, e tendosur.

— Ç'ndodhi këtu? — pyeti njëri nga xhandarët, që u futën midis turmës duke çarë me bërryla.

— Komunisti!

— Lidheni qenin!

— S'ka faj ai. Më lidhni mua! — tha fshatari që s'kishte me se të paguante taksën.

— Edhe këtë! Të dy t'i lidhim!

Po një dorë e fuqishme e tërhoqi djaloshin nga pas.

Midis turmës çohej me zigzage një udhëz e ngushtë, sa për të tërhequr djaloshin me kominoshet e arnuara në bërryla e në gjunjë, pastaj mbyllej përsëri.

— Hapuni! Hapuni nga rruga! — thërrisnin xhandarët.

Turma memece kishte mbërthyer sytë mbi grupin e xhandarëve me fshatarin e lidhur e nuk lëvizte nga vendi.

— Hapni rrugën!

— Merushe!

— Urdhëro!

— Kujdes djalim! Mbaje afër!

— Hajde, Sezo! Hajde dhe ti këtu!

— Këtu jam. Mos ki merak! — dhe u ngjesh pas krahëve të turmës.

— Hapni rrugën se, për perëndi, këtu do bëhet njera sot!

Një hungrimë e mbytur përshkoi turmën. tej e mbanë.

Në veshët e Sezaiut ajo goditi si një zhuzhitje e largët bletësh që sa vinte e afrohej, shtohej, shumohej, forcohej. E ai ndjeu dëshirën që ajo të shtohej e të shtohej, për të shpërthyer pastaj si një gjënim i fuqishëm, t'i flakte tutje xhandarët e të shpëtonte fshatarin me duart e lidhura që s'kishte me se ta paguante taksën.

— Hapni rrugën, se do të përgjegjeni para ligjit!

— Ne do të përgjegjemi!?

— Ju do të përgjegjeni!

— Pse?

— Se e latë që iku.

— Ne e lamë?

— Ju, po kush?

— Iku vetë. Ju këtu e patët. Pse s'e kapët?

— Se ju na zutë rrugën.

— Ne erdhëm këtu për të parë, jo për t'ju zënë rrugën juve. Hajdeni, vëllezër! Mjaft patë! Ikim tani!

Dhe turma u copëtua, u thërrmua, u shpërnda.

Vetëm Sezaiu mbeti aty ku ishte, karshi xhandarëve, me sytë të gozhduar në duart e lidhura të fshatarit që s'kishte me çfarë ta paguante taksën.

— Sezai!

—

— Sezo!

— Erdha, erdha.

Rrëmbeu sharkun dhe dengun e mbështjellë me velenxën e dhirtë dhe u nis.

— Mbaje djalin për dore!

Ai përpara, ajo një hap pas tij, me djalin për dore e me dengun tjetër të lidhur me tërkuzë mbi shpatulla.

VIII

RRUGA E TË GJITHËVE

— Na, more ti, djalosh!

— Urdhëro!

— Pa hajde këtu!

— Urdhëro!

— Vete në shkollë ti?

— Si urdhëron, vete!

— Mirë! Po e njeh Qani Beshirin ti? Mësues është.

— Qani Beshiri? Në cilën shkollë?

— Më zure ngushtë. Shkollën nuk e di.

— Nuk e njoh.

— Dreq, o punë! Urdhëro?!

— Hiç, hiç!

...

Ecnin.

Ecnin ngadalë.

Zhurmat e pazarit kishin mbetur prapa kraheve të tyre. Ato ishin shkrirë në një zhurmë të vetme, në një gumëzhitje të vazhdueshme, të mbytur, të paqartë, siç dukeshin të paqarta edhe siluetat e njerëzve që shkisnin si valë të turbullta në të dyja anët e vështirimit të Sezait.

...Ai ecte po mendimi i tij kishte mbetur te shtylla e telefonit, para dyqanit të xhokaxhiut, tek ai djaloshi shpatullgjerë me kominoshet e arnuara në bërryla e në gjunjë, te grumbulli i njerëzve që e rrëmbeu djaloshin nga hekurat e xhandarëve, te duart e lidhura të fshatarit që s'kishte me se ta paguante taksën.

Kur mendonte se, edhe sikur ta kapnin atë djalosh xhandarët, të tjerët nuk do ta linin që ta çonin zyrave apo burgjeve të tyre, një ndjenjë e vagëlluar krenarie: ia ngrohte gjoksin e dejet.

Ai djalosh dhe ai grumbull burrash i bëheshin si një njeri i vetëm, i madh, i rreptë, i fuqishëm e i pamposhtur. Prandaj, edhe kur tha «bolshevik», atij iu duk se xhandari edhe u drodh nga zemërimi. Kur tha komunist, atij iu duk se xhandari mori fytyrë bishe.

... e vriste mendjen Sezaiu për të kuptuar një të vetme: «nga zemërimi apo nga tmërri?» Po ç'bëri njera, ç'bëri tjetra! — thosh ai me vete, «të dyja po atë tregojnë: Ai u a ditka mirë vidhat këtyre, prandaj ai djalë më rrinte si një goxha shkëmb mbi kalldrëmin e atij sheshi, kurse xhandari shkumonte si nga ilet. Trim djalë! Po, në qoftë edhe komunisti aq trim sa ai djalë, pisk e paskan xhandarët».

..Sezaiu lëshoi dengun dhe sharkun në shesh, mbushi çibukun, shkrepri shkëndija me masat mbi eshkën në strallë, e ndezi dhe thithi tym të vakët duhani.

— E pe?

— Cilin? — pyeti Merushja.

— Si e shpëtuan, moj?

— Cilin shpëtuan?

— Atë që mbrojti fshatarin.

— Jo, nuk e pashë. S'më linim të tjerët.

— Trim djalë! Po fshatarin e morën, e li-
dhën, se s'kishte me se ta paguante taksën.

Siluetat që shkisnin në të dyja anët e vështri-
mit të tij sikur po dilnin nga një mjegull e për-
himtë e po merrnin ngjyrë, nuancë, jetë.

— ... po s'kanë ç'ti bëjnë, se ai nuk e shau
mbretin. Vetëm xhandarin shau për pistoletën;
kurse xhandarit nuk ia mbajti ta nxirrte pistole-
tën. Do t'i marrin fasulet. Tjetër s'kanë ç'i bëjnë.

Thithi edhe një herë çibukun dhe u kthye
nga sheshi i pazarit. Në mes të sheshit — xhamia
me minarenë e saj të bardhë.

Rreth xhamisë po ajo turmë njerëzish, që
rridhte si brenda një unaze gjigante të padukshme.

— Ndihejme robin e zotit! — dhe një dorë e
rreshkur u zgjat përpara pa drejtim — me ç'të të
ndodhet! Jetë e shëndet ta bëftë perëndia!

— Gjete ku të kërkosh! — iu përgjegj një
burrë i thyer në moshë me belin mbi sup.

Në bishtin e belit kishte lidhur një vandak
xinash për zjarë, kurse nën sqetull mbante një
disk të hollë buke misri. Trupi i tij i kërrusur
rëndonte mbi kalldrëm me dy këmbë të gjata e
të holla, të përktlyera pak në gjunjë. Opingat e ngar-
kuara me baltë ugari dukeshin si dy plisa të lagësht.

— Kërko te ndonjë tjetër, o mavri, se argati
s'ka as për vete.

— Ndihejme robin e zotit me ç'të të ndo-
dhet! Jetë e shëndet ta bëftë perëndia!

Po njerëzit bënë sikur s'e vinin re.

Shtrëngonin fort nën sqetull diskun e bukës
së misërt dhe vazhdonin rrugën.

Pas një dite pune ata ktheheshin në shtëpitë e tyre duke mbajtur mbi vete një vandak me xina për zjarr, një barrë lodhjeje dhe feksin e një buzëqeshjeje të hidhur, që vizatohej vetiu, kur mendja u shkonte te fëmijët. Ata do t'u dilnin përpara te praqet e portave e do t'i prisnin duke thirrur tërë gëzim: «Erdhi babi, pruri bukë, erdhi babi, pruri...»

Vetëm kaq kënaqësi mund t'u siguronin ata me punën e tyre, kaq e hiç më tjetër!

Prandaj edhe rruga dukej si e vdekur; prandaj edhe zëri i lypsit të bëhej si jehonë kambane, megjithëse ishte i pakët, i mekur, i turpshëm.

...Sezaiu u hodh anës udhës.

Të hidhte një herë sytë dyqaneve, të pyeste ndonjërin, cilin t'i mbushej mendja se, kushedi, mbase edhe mund ta njihnin mësuesin e fshatit të tij.

Në fshat e njihnin të gjithë se, doemos, njeri me kalem, po edhe në qytet duhet ta njihnin, se mësuesit janë njerëz që numrohen me gishta.

Por, sapo vuri këmbën në prakun e dyqanit të parë, u detyrua të përmbahej. Aty brenda po grindeshin, kurse ai nuk mund të hynte në një vend të huaj në një gjendje të tillë.

Qëndroi te praku më tepër për të vendosur se ç'mund të bënte.

Atij nuk i interesonin punët e të tjerëve. Ai vetëm donte të pyeste e të gjente atë që kërkonte.

— Kujt i thua hajdut, ti, more zegali i buacave?! — u dëgjua që brenda dyqanit, në prak të të cilit kishte ndaluar me mëdyshje Sezaiu.

Ktheu kokën andej nga erdhi zëri.

— Ty, ore, të them. Hajdut dhe me pashë, babam! Sezaiu mori frymë thellë.

- Sikter përjashta, lyrash i qelbur!
- Mos bëj çap tëhu, të them, se, për Krisht, t'i bëj turikat finjë!
- Malli është imi dhe do të shes sa të më dojë mua shpirti!
- Sa e bleve, ore?
- Ç'të duhet ty ajo punë?
- Nga unë, ore, nga unë e bleve. Harrove kur më erdhe në vakt të lëmit vitin që shkoi? Ma bleve sa të desh qesja ty, po tani, që shteroi imi, ma shtet pesë herë më shtrenjtë. Pa lëre, më thua që s'je hajdut, pastaj! Hajdut, ore, hajdut faqezi bile!
- Aziiiiz!
- Ndihoje robin e zotit më ç'të të ndodhet! Jetë e shëndet ta bëftë perëndia! — dhe lypsari, duke kaluar përpara Sezaiut, zgjati dorën në derën e dyqanit të drithit.
- Aziiiiz, more haram!
- Leeepeeee!
- Mbathu shpejt, të griftë hastera! — mallëkoi tregëtari i drithit.
- Peqe, efendi! — dhe hyri me vrap, duke lidhur ushkurin e poturevë. Teshtiti më një «tshjoo» të zgjatur, fshiu qurret e jargët me të prapën e dorës dhe prapë teshtiti dy herë radhazi, duke spërkatur mbi tryezë piskita jargësh e qurresh.
- Plasja të preftë, se ma ngjite! Tutje, lanet!
- Peqe, efendi — dhe u zmbraps, duke fshirë me mëngë syprinën e tryezës.
- Nxirrmi këta për... — po lypsi dhe ai që donte të blinte misër, kishin kohë që ishin larguar. — Ptfu!
- Qysh «nxirrmi këta për...» — pyeti Azizi

që nuk pa gjë e iu duk se nuk e dëgjoji sakt atë që tha i zoti.

— Po tërbohen mileti. U ka hyrë zegali në tru. S'pyesin më cili je ti dhe cilët janë ata!

Azizi po e shikonte me ca sy të picërruar nga habia. Fërkonte majën e skuqur të hundës me të prapën e dorës pa i ndarë sytë nga i zoti e mendja i vente për të keq. I bëhej sikur efendiu, këto kohët e fundit, nuk para ishte në terezi se «jepte ca urdhëra e kishte ca të tekura që zoti na ruajtë nga sahati i lig!»

— Po tërbohen, more, po tërbohen! — thirri tregëtari i drithit.

— Le të tërbohen. Hallall e paçin! Hazër është Ali efendiu në çmendinë. Vetëm zotrote, mos e prish terezinë!

— Si të mos e prish, more i paudhë? Të fanitet tjetri pëlltym si lugat në derë e të bëhet zot në mallin tënd! Po kjo është të vesh kujen, o mavri, të pëlçasësh nga marazi!

— Mos e prish gjakun! Hiç mos e prish! Dëgjo Azizin, zotrote! — dhe u largua duke murmuritur me vete.

Tregëtari i drithit la karrigen e shkoi te dera e dyqanit. Provoi me radhë kanatat, provoi bravën e menteshat dhe hodhi një herë sytë nga qepeni i rëndë. Si ndolli një herë hundët, zgjati kokën jashtë me bulçitë plot e u mat të pështynte po u bë pishman, se i ërdhi më mirë të kapërdishej.

— Po ti, ç'pret aty? — pyeti me dyshim Sezainë. — Eeeej, ty të pyes!?

— Ç'ke, more?

— Pse rri këtu?

— Kiam punë.

- Me mua?
- Jo.
- Po me cilin?
- Ç'të duhet ty?
- Si, more, ç'më duhet mua? Më rri një burxhik afër derës së dyqanit tim e ke sy e surrat të më thuash edhe ç'm'u dashka mua?!
- Rruga s'është dyqan. Është e të gjithëve.
- Rruga përpara dyqanit tim është imja.
- Na lërë rehat tani!
- Aziiiiz!
- Leeepeee!
- Zhdukma këtë faqezi që këtej! — dhe hyri me rrëmbim në derën e dyqanit.
- Tuaf njeri! Ikim! — i tha Sezaiu së shoqes.
- Azizi doli te dera e dyqanit me një shkop në dorë e, megjithëse aty nuk pa njeri, shkrehu në hava një batare me fjalë e me piskita jargësh.
- Sikter, firaun! Efendinë tim të shkallosh ti, qurravec, ti, keç i shtirë, ti, zegal i buacave! Mos folë se, për nur të pejgamberit, ta bëra kokën çatall! Thyej qafën që këtej e mos të ta shikoj më surratin, se do të të bëj atë që s'ta ka bërë as perëndia! — dhe ngriti shkopin në hava. — Sikter!.. Oj, edepsëzi! — tha duke hyrë në dyqan. — E ndoqa.
- Aferim të qoftë!
- Jo, po tallemi!
- Blokun këtu!
- Ç'e do, efendi?
- Bjere, more, e mos më pyet ti mua!
- Peqe, efendi!
- Do të të shënoj një çereke bakshish.
- Mos u harxho, zotrote, se nuk është vakti sot!

— Uh, vakti thotë! Kurrë mos qoftë vakti! E ke hallall sot!

— Po zotrote, s'më ke dhënë ende të parat!

— Hiç mos u bëj merak ti! Këtu në blok i ke!

— Hejvallah! Jetë e shëndet jua bëftë përrëndia, zotërisë sate e çupës së vetme!

— Hallall e paç! — dhe mbylli bllokun e madh me kapak të zi.

— Po të ra njeri më qafë, thirrme mua zotrote! Vetë hiç mos e prish gjakun!

— Janë shtuar të ligjtë, Aziis, janë shtuar shumë. S'pyesin më për ligje e për fuqi. Ia pinë lëngun edhe të madhit fare. Duhet një dorë tjetër tani, po të jetë mbretëri e madhe, ama. Ajo ua mbledh rripat këtyre.

HANET E VLORES JANË NALLBANHANA

Diellit i doli përpara një rë e madhe.

Shkëlqimi i ftohtë i tij u turbullua e ndërroi ngjyrë. Disku i zjarrtë u shpërfytyrua, u copëtua dhe copat e tij humbën prapa masës së resë.

Reja, që fshehu diellin, lëshoi akull mbi qytet.

Merushja u ngjeth.

Ngriti kokën lart.

Nën renë e zezë fluturoi një tufë sorrash. Sorrrat fluturonin lart.

Ajo mbuloi kokën e të birit me palën e sharkut.

— Ke ftohtë, ë?

— Jo. Këtu do të rrimë ne?

— Jo. Këtu do të rrimë ne?

— Po pse s'ikim?

— Sa të vijë babai.

— Ku vajti babai?

Në oborrin e hanit hyri me nxitim një meso-burrë.

— Rusto! — thirri ai në ecje e sipër.

— Lëshoje këmbën e kalit — i tha Rustua ndihmësit dhe u nis me sandraç në dorë për t'i dalë përpara atij që e thirri.

— E?

— Vapori ka ardhur, po ata i kanë mbajtur për kontroll në doganë.

— Si kështu?!

— Do të ketë marrë erë.

— E pamundur!

— Edhe Hysua kështu tha, po mua sikur s'më pëlqen mbajtja në doganë. Të mos jenë treguar të kujdesshëm ata të komitetit...

— Ku vajti Hysua?

— Në skelë e lashë. Mua më nisi këtu. Më tha që kuajt të jenë gati për një orë.

— Ashtu, ë?

— Ata do t'i nisim sonte. Këtu ka rrezik.

— Në i lëshoftë dogana.

— S'ka ç'u gjen dogana. Ato që kanë ata nën kafkë, s'ua zbulojnë dot.

— Kush do të shkojë me ta?

— Nga Smokthina kanë dërguar Mevlanin. Ai do t'i presë te spitali.

— Mirë. Ti nisur për në skelë. Thuaji Hysos të mos vijë me ta këtu. Ne themi s'ka marrë erë, po ku i dihet? Le që ai na qenka grindur edhe me xhandarët sot.

— Ma tregoi. Mirë ua ka bërë maskarenjve.

Vetëm të zhvatin dinë — dhe tundi kokën. — Vec mos ardh të ajo dita jonë!.

Rusto Bardhi u kthye të mbathte kuajt. Ai tjetri ktheu edhe një herë kokën prapa, pastaj u zhduk tej portës së oborrit të hanit.

— Erdhi babai! — tha vogëlushi dhe u ngrit duke mbështetur dorën në prehrin e Merushes.

— Ulu, ulu, se do të ftohesh!

Ai u bind.

— S'gjeta gjë — i tha Sezaiu Merushes.

— Bobo!

— As te hani i Rexho Nallbanit s'kishte njeri.

— Mbetëm! Korba, mbetëm rrugëve!

— Dale, të pyesim këtë një herë — dhe u kthye nga hanxhiu: — More hanxhi. — Urdhëro!

— Duam vend për të fjetur! Flihet këtu te ju?

— Jo, more vëlla, jo. Hanet e Vlorës janë nallbanhana, s'janë hotele. Jemi qytet bregdetar ne. Të huajt e duan shumë luksin, prandaj edhe mbreti i prishit hanet e natës me dekret.

Pas pak ata dolën në rrugë...

...Në të dyja anët e rrugës rreshtoheshin magazinat e tregëtarëve e kafenetë dhe përbri tyre ngjiteshin si këpurdha punishtet e zanatçive dhe dyqanet e bakejve me tezgat si nofulla të dala të mbushura me vjetërsira e cikërrima.

Prapa krahëve të dyqaneve shtrihej tërë qyteti me ca rrugica të ngushta, tërë kthesa, plot pellgje uji e balte, me shtëpitë përdhese mbështetur me njera-tjetrën. Tek-tuk midis tyre kishte edhe nga ato pallatet me dy kate që thyenin monotoninë e përdheseve dhe bënë që rrugica të dukej si shtrat dhëmbësh katarosh.

Sezaiu u kthye në rrugicën e parë që i doli përpara...

Kallot e «babait» dhe spitali i «të çmendurve».

— Qani Beshirin unë nuk e njoh, po këto ditë kam dëgjuar për një mësues tjetër që e mbyllën në çmendinë.

— Si e quanin?

— Rrugëve thonë që s'që vlonjat, që i ardhur, po këto që thonë janë profkat e bashkisë së, ato që shkruante ai, nuk mund t'i shkruante veç një vlonjat.

— Po pse u çmend?

— Kush u çmend?

— 'Ai mësuesi, de.

— Ai s'u çmend, po, atje ku e futën ata, me siguri do të çmendet.

— Jo, more!

— U shkeli në kallo ai, e atyre u dhambi shumë... Di ta lexosh ti? — dhe nxori nga xhepi i brendshëm i xhaketës një fletë të palosur.

— Di, po ashtu, copa-copa.

— Ta lexoj unë — dhe shpalosi fletushkën.

U afrua më pranë tij, pa me kujdes rreth e rrotull, pastaj uli kokën mbi fletushkën që mbante në duar dhe lexoi titullin në fillim:

«Babai i qytetit dhe... grykat ujrave të zeza...»

Pas titullit vazhdoi:

«Karroca i zbriti të dy në skelë dhe ata vendosën ta bënin tërë atë rrugë më këmbë.»

Rruga ishte e gjatë, tepër e gjatë edhe për fuqitë, edhe për moshën e tij, po ai një herë vendoste.

Detyra që i kishte ngarkuar vetes ishte tepër patriotike, kurse patriotizmi nuk mund të kuptohet

pa sakrifica, qofshin këto edhe kaq të mëdha, sa kjo e sotmja.

Zonjusha e këndshme tërhiqte me një rrip të meshintë të zi, të zbukuruar me ca pullëza metali të nikeluar, një kone çokolatinë.

Ai ecte pas kones çokolatinë me barkun përpara e duart prapa.

Ecte babai i qytetit e fliste me një ndjenjë të ligjshme krenarie për të ardhmen e qytetit të tij.

Dëgjonte e bija e babait të qytetit e krenohej me madhështinë e mendjes së të atit dhe të qytetit të ardhshëm.

— ... e le të thonë pastaj qytet pa plan, pa sistem, pa kanale kulluese, pa kanale për ujërat e zeza...

Zonjusha e këndshme, me një lëvizje tepër delikate, zuri feçkat e hundëzës së derdhur.

Konia çokolatinë nuhati një bajgë.

Babai i qytetit mori frymë thellë.

— Sa për ujërat e zeza... — po një kollë e shpeshtë s'e la të vazhdonte më tej. Mallëkuar goftë ajo kollë, që ia zuri fjalën në fyt babait të të gjithëve... kurse ne, që e kemi për detyrë ta ruajmë si sytë e ballit babanë e të gjithëve, le ta lëmë atë të qetë sa të mbledhë veten e, që të mos venë dëm hapat e tij, duke shfrytëzuar me shumë respekt ato që ai u ka shprehur edhe të tjerëve para se të merrte vendimin solemn për t'ia shprehur edhe së bijës, të ecim më tej në rrugën e madhështisë së ardhme...

— ... në goftë se sot derdhen rrugëve... po le të derdhen, ore, se, babam, ku ua del dot qesja e një mbreti pislleqeve të miletit... — E hajde pastaj e mos ma quaj njeri me një karroqe tru tërë këtë birko burrë, që mezi u rëmua në atë goxha Drashovicë e u vu kryetar bashkie në Vlorë.

— ... Derdhen në rrugë?! Po le të derdhen, ore, se gryka halesh janë. Në fshatin tim ku ta gjejnë këtë fat, se është pleh që ia kalon njëmijë herë edhe bajgës së lopës, edhe kakërdhisë së deles e të dhisë...

... E grykat e haleve, si për t'i bërë qejfin kryetarit të bashkisë derdhen nga faqet e mureve, baltë e gurë rrëzë rrugicave në ca hendeqe të zbuluara tërë lerë të zezë. Në lerën e zezë lëvrijnë mijëra krimba të bardhë me bisht të hollë e të gjatë, që, herë pas here, sa për të ndërruar klimë e për t'ia bërë borxh kryetarit të bashkisë, marrin rrugën nëpër pjerrinën anësore të hendekut. Doemos që, sa ngjiten pak, ata rrokullisen, se s'është edhe aq e lehtë t'ia hedhësh kryetarit të bashkisë. Mendja e tij gjeniale i ka parashikuar të gjitha dhe ka dhënë urdhër nëpërmjet të «të ngarkuarit kompetent» që pjerrësia e hendekut të bëhet e atillë që «ato qenie të ndyra me bisht të hollë e të gjatë» të mos e marrin dot të përpjetën... megjithëse mishi tyre ka edhe nga atc që, pasi e kalojnë me shumë e shumë këmbëngulje e mundim pjerrinën anësore të hendekut, shëtisin serbes nëpër kalldrëmin e rrallë të rrugicave.. e as «i ngarkuari kompetent», as kryetari i bashkisë nuk kanë ç'u bëjnë, se «ato qenie të ndyra, po të kenë pesë para mend në kokë, nuk e thyejnë urdhërin e babait të të gjithëve.»

Ai që lexonte mbaroi dhe ngriti kokën.

Sezau po e shikonte me sy të picërruar.

— Kështu — tha ai që i lexoi fletushkën-kështu ka shkruar mësuesi, pastaj thanë se u çmend dhe e quan në çmendinë...

IX

THOMAI

Sezainë e zuri nata nëpër rrugica, vetëm se tanimë ai nuk mendonte për mësuesin, po për një strehë, një strehë të çfarëdoshme për të futur kokën.

Të rraskapitur nga lodhja, ata mezi çapitnin nëpër rrugicat e ngushta e të errëta.

Kudo rrugica të ngushta.

Në rrugicat e ngushta porta të mbyllura nga brenda me shula.

Kudo mure të larta, dhe atij i bëhej sikur tërë jetën kaliot e fshatarit nga fshati rrëzë Çikës do të shkelnin mbi kallot e gurta të rrugicave të ngushta e të errëta.

Natë.

Rrugë.

Natë pa shpresë.

Rrugë pa shpresë.

Si një puhizë e afshtë, për një çast, iu derdh nëpër tërë qenien mendimi se veç shtëpisë së mësuesit mund të kërkonte edhe shtëpinë e një tjetri.

një nallbani, njëfarë Rexho Nallbani të panjohur...
tamam të panjohur.

Po si mund të trokasësh në portën e një të panjohuri?!

Është njësoj sikur të trokasësh në secilën nga portat që të dalin përpara, njësoj sikur të zgjatësh dorën. Puna që s'bëhet! Le që kush do ta njohë? Këtu nuk njohkan një goxha mësues, jo më një nallban.

— Kam ftohtë — u qa vogëlushi.

— Ftohtë është. S'kemi ç'i bëjmë.

Këtu u këput edhe filli i mendimeve të ngatërruara.

— Makar të gjejmë ndonjë rrëzë që të mos e rrahë era, se s'durohet.

Tënë atë mbasdite ajo nuk e kishte nxjerrë një fjalë nga goja. Vetëm se shikonte me shqetësim të shoqin që ndizte e shuante çibukun dhe ecte e kërrusur me dengun të lidhur në shpatulla e me djalin për dore.

Sa herë që i shoqi pyeste ndonjë për mësuesin, ngrinte kokën e me një vështrim të drobitur, po tërë shpresë, shikonte të panjohurin. Po kur i panjohuri ngrinte supet e hapte krahët, ajo ulte kokën, psherëtinte lehtë e përsëri nisej në rrugëtimin e gjatë e të pafund.

— Arixhinjtë flenë rrugëve.

— Mirë makari, si të duash ti, po unë... — dhe përsëri e linte fjalën në mes.

— Mbështille mirë djalin! Nëma, mua dengun tjetër! Zgjidhe tërkuzën! Ke tërë ditën pa e zgjidhur fare.

— U mësova.

— Zgjidhe, zgjidhe!

— Mirë e kam, se më mban krahët. Kam frikë se mos ftohem.

— Ulemi të çlodhemi pak, se edhe unë u lodha.

Lëshoi në rrëzë të rrugës dengun që mbante vetë. Mbi të shtroi sharkun.

U ulën.

Djalin e vunë midis tyre.

— U lodhe, ë? — e pyeti Sezaiu të birin, duke i përpushur flokët me dorën e tij të ashpër.

— Jo, po më dhembin pak këmbët. Ja këtu — dhe kapi me duart e skuqura nga të ftohtët kërcinjtë e hollë. — Këtu më dhembin pak.

— Do të të shkojnë. Mos ki merak!

— Kur do të më shkojnë?

— Kur të ngrihesh nga gjumi.

— Pse, do të flemë tani?

— Në rrugë do të flemë?

— Po ku?

— Ku të jetë thënë, vetëm jo në rrugë, se është turp.

Merushja u mbështet pas murit dhe mbështolli kokën me cepin e sharkut. Shtrëngoi nofullat dhe ngjeshi mjekrën në gjoks.

— Do të vemë në shtëpi ne? — e pyeti Sezainë i biri pas një heshtjeje të shkurtër.

— Është larg — iu përgjegj ai pa qejf.

— Na çon mushka.

— S'ka më mushkë.

— Pse?!

— Të dhembin më këmbët?

— Ku vajti mushka?

— E hëngri bisha.

— Eeee! Atë e mori ai babai që më dha bukë me gjizë.

- Ia dhashë unë.
- Për fare?
- Për fare.
- Uuuu! Po me se do të vemë në shtëpi ne?!
- Ke të shkrepur, more? — u dëgjua një zë nga këndi në bërryl të rrugicës.
- Sezaiu ktheu kokën, po s'pa njeri.
- Të shkrepur, të shkrepur, ke? — u përsërit pyetja.
- Kam.
- Eh! Të rruashin të gjithë ç'ke! Më ishte çarë fërrneçka e hundës për një cigare.
- Sezaiu nxori strallin, masatin dhe eshkën.
- Po duhan ke? — pyeti tjetri duke u afruar.
- Kam, kam.
- Merushja mbështolli këmbët me cepin e sharkut.
- Ç'më paska bërë me fat perëndia! Dridhma një!
- Nuk di ta dredhësh vetë?
- Kam ditur, po tani nuk e dredh dot më.
- Ke harruar, ë?
- S'dridhet duhani me një dorë — dhe u afrua. Ndërkohë Sezaiu kishte dredhur një cigare me lëpushkë të butë masuri dhe ia zgjati. Për vete mbushi çibukun.
- Nga të kemi? — e pyeti i panjohuri.
- Nga fshati.
- Qofsh shëndoshë!. Erdhe për ditë pazari, ë?
- Sezaiu shkrepri strallin me masat.
- Po qenke vonuar shumë, ama. 'Apo ndenje vetë?
- Ndize! — dhe i zgjati copëzën e ndezur të eshkës.
- Afroma pak, se... ta marrë djalli!

- Ç'pate?!
- Një dorë më punon.
- A?!
- Tjetrën s'e kam fare. Ma preu dinamiti. Sezaiu ia ndezi cigaren.
- Në gurore... Më plasi dinamiti në dorë. I panjohuri fliste dhe ndizte cigaren.
- Jo. more!

— Eh! Jemi të varfër ne, kurse të varfërit i duhet më tepër nga ç'i japin për të mbytur varfërinë. Unë dinamitin e fitilin kisha në dorë. Vërtet që hiqja nga një pulqer dinamit, po dinamiti do edhe fitilin. Duhej shkurtuar gjatësia e fitilit për çdo plasje; por, çdo copë e shkurtuar... ç'të të them më tepër. Në fund fare unë mbeta me një dorë... Eh, more vëlla! Është e poshtër varfëria! Dëgjomë mua ti, se e kam provuar në lëkurën time unë!

— Nuk je në ndonjë punë?

— Jo. Nuk jam. Këtu nuk ka punë për njerëzit me dy duar, jo të ketë për sakatët. Sa i kisha të dyja duart, punoja nga katërmbëdhjetë orë në ditë. Derrçe punoja, po ku të linte kryepunëtori?! Ta hidhte sy më sy italianin e veç kur dilje si «rruar qethur». Po të paktën punoja e haja me djersën time. Kisha rregulluar edhe një palo kasolle sa për të futur kokën atje nën gurore, buzë detit, kurse kështu... kështu e mori lumi këtë punë.

— Sa vjeç je? — e pyeti Sezaiu.

— Njëzet e tre?

— Saaa?!

— Njëzet e tre. Pse, s'e dëgjove mirë?

— Po, po. Mirë e paskam dëgjuar.

— Kam një jetë të tënë përpara. Po s'besoj të

vazhdoj shumë kështu. Dëgjomë mua ti. Në gurore na e thoshin gjithnjë këtë dhe e thoshin djem me shkollë, nga ata që e ndjejnë që larg. Afroma çibukun, se m'u shua.

— Këtëj je?

— Jo. Jam nga Fieri — dhe ndezi cigaren e shuar.

— Si ta thonë emrin?

— Thoma.

— Po pse s'vete në Fier, o Thoma?

— Ku të vete?.. S'kam as shtëpi, as njerëz.

Nëna më ka vdekur që shpejt. Babanë ma vranë që në kohën e kryengritjes. Unë shpëtova se ua mba-
tha. Po ta dinin njerëzit e mbretit që isha në Vlorë,
në pranga do të kisha përfunduar edhe unë.

— Jo, more!

— Se edhe unë luftova kundër mbretit. Atë-
here na thyen se ishim pak. Disa na u vranë në luftë
e sipër. Shumë na i vranë edhe pas luftës, e të tjerët
na i burgosën në Berat e në Burrel. Ata që shpë-
tuan morën arratinë... Po ty nga të kemi?

— Nga Çika.

— Nga Çika?

— Ehtë... Isha, se tani s'jam më.

— Pse?

— Ika. Ika për gjithnjë.

— Erdhe të punosh në Vlorë?

— Ashtu them.

— Ke gjetur punë?

— Sot erdha.

— Keq e paske. Dëgjomë mua ti! Kthehu prapë
në fshat! Këtu s'gjen dot punë.

— S'kthehem dot. S'kam ku të kthehem.

— E shite truallin?!

- Jo. Ma rrëmbyen.
- ...?! ...
- Agai i fshatit. I kisha ca borxhe. S'kisha t'ia laja. Bëri gjq, e fitoi gjqin, pruri xhandarët e më nxori nga shtëpia e nga ajo copëz tokë që kisha.
- Prandaj je rrugave sonte?
- S'kam ku të vete.
- S'njeh njeri këtu?
- Njoh një, po s'e gjeta. Kam tërë ditën që po e kërkoj.
- Si e ka emrin?
- Qani. Qani Beshiri.
- Qani Beshiri, ë?
- Po. Ka ndenjur tek unë në fshat. E kishim mësues.
- Jo. Nuk e njoh. Megjithëse më duket se diku e kam dëgjuar këtë emër.
- Merushja tërhoqi pranë vetes trupin e vogëlushit që kishte humbur në një gjumë të thellë dhe e mbështolli më mirë me shark.
- Kujtova se në Vlorë do ta njihnin të gjithë.
- Eh, more vëllai im!
- Sezaiu uli kokën dhe psherëtiti.
- Mos ki merak! Mirë do të ishte të shkoje në ndonjë hotel, po atje të rjepin, sidomos po t'u shkosh në këtë orë. Të kërkojnë shumë, se e dinë që, do — s'do ti, do të paguash. Janë bërë njerëzit të ligj. Shumë të ligj. Vetëm paranë shikojnë. Paranë dhe asgjë tjetër. Pa, se je në hall ti, atë duan ata.
- Ku the ti, more?
- Si, ku thashë?
- Ku the të veja?
- Aha! Në hotel.

— Qysh në hotel?

— Në hotel, ore! Është vend ku fle me para. Pagan sa t'i dojë qejfi hotelxhiut, e ai të fut në një dhomë për të fjetur; po pati vend se, po s'pati, të fut në korridor dhe të thotë: «Po të dojë qejfi, urdhëro e shtrihu të flesh këtu.» Aty, po, njësoj si në rrugë, se të vjedh vetë hotelxhiu e pastaj të thotë: «Hajdutët, hajdutët të kanë vjedhur!» Ose, përpara se t'i thuash ti: «më kanë vjedhur», të thotë ai ty: «më ke vjedhur». Të sjell edhe xhandarët e pastaj lumi që të mori. Mos u çudit. Kështu është bërë këtu.

— Dreq, o punë! Ka, apo s'ka më njerëz në këtë botë?!

— S'ke ç'i bën.

— Po pse, pse, ta marrë djalli?!

— Kështu si ti pyesin të gjithë.

— Eh!..

X

O TË GJITHË, O ASNJËRI

Ai mëngjez u gdhi i zi pus.

Gryka e Pishës ziente me një hungrimë të pandërprerë.

Vetëtimat çanin tendën e reve të zeza dhe nguleshin si hostenë të zjarrtë në tokën që dridhej nga gjëmimet e bubullimave.

Megjithëse retë ishin ulur shumë, si një kësulë gjigante mbi qytet, thëllimi mëngjezor i janarit, si një gjarpër i akullt, vërshonte pas erës së cingërimtë që dyndej prej veriut e shponte deri në skutat më të mbrojtura të qytetit.

— Sezo!

— Ėëëë!

— Ngrihu, se u gdhi!

Ai hapi sytë.

— Jo, moj, jo... Nuk është gdhirë ende — dhe futi kokën në cepin e sharkut.

— Ngrihu, se jemi në rrugë. Turp kush na shikon! Pastaj edhe unë sikur s'para ndjehem mirë. Më kanë ngrirë këmbët e duart dhe më çjerr këtu më të majtë e në cepin e shpatullës. Sikur s'mbushem dot me frymë!

Gërvishjet metalike të menteshave të kanatave

të portave, që po hapeshin për të filluar ditën e re, plotësonin intervalet ndërmjet bubullimave.

Në rrugë po dilnin njerëz.

Dilnin njerëzit e punës, njerëzit që do ta zgjojnë qytetin nga gjumi.

— Zgjoje djalin! Nuk mund të rrimë më këtu!

— U ngrite, Sezai?

— Hajde, Thoma, hajde!

— Ama ftohtë, ë?

— Kohë bore kjo.

— Po u zbraz, njera do të bëhet — tha Thomai.

— Nuk e besoj, se po fryn e ftohta...

Pothuajse tërë atë natë ata e kishin kaluar duke e hedhur bisedën nga Çika me burrat e kërrusur pranë shatit e parmendës, në Fierin e ditëve të kryengritjes kundër mbretit e nga Fieri i gjakosur pas ditëve të kryengritjes, në Vlorën, që rënkonte e ziente midis rënkimeve.

Ndaj të gdhirë ata ishin veçuar në skutën e vet. Po Sezai kishte ndenjtur edhe ca mbi kokën e Merushes dhe të të birit. Vetëm kur gjumi i kishte rënduar si plumb mbi qepalla, kishte mbështetur bërrylin mbi deng e kokën mbi shuplakë e kishte humbur si guri në një pus të thellë.

— ...More Thoma... turpi është kordhë, po s'u mbaka më.

Thomai ngriti sytë në pritje.

— E njeh Rexho Nallbanin ti? — e pyeti duke mbushur çibukun me pulqerët që i dridheshin, ndërsa fytyra iu mbështoll me një cipë të vakët turpi. Se as ai vetë nuk e kuptoi qysh iu tek të pyeste kaq papritur për një njeri që as e kishte njohur ndonjëherë e as e kishte takuar gjëkund.

— Ka një han ai, më duket, aty te shtëpia

e Osman Hakiut, përmbi xhaminë Tabakhanë.
— Aty e ka. Mirë do, të ishte të takohesha një herë me të.

— Po të jetë ai, e njoh.

Sezaiut nuk i erdhi mbarë t'i rrëfehej, se e dinte me saktësi që tamam ai, për të cilin tregonte Thomai, ishte njeriu që kërkonte, se te hani i tij kishte shkuar edhe të djeshmen e se nuk e kishte gjetur aty, po këtë e bënte, se, po të shkonte i shoqëruar me një njeri tjetër, më lehtë mbase do ta kishte.

— Posi, ore, të shpie unë — i tha Thomai. — Po ishallah qoftë ai që them unë!

— Do të ketë dalë tani, apo jo? — pyeti Sezaiu dhe për një çast ndjeu një zemërim të brendshëm kundrejt vetes. Çuditëj se si nuk kishte guxuar ta mposhte që një natë më parë atë krenarinë e tij të ngulshme, e cila nuk e kishte lejuar ta shkëpuste veten nga ndjenja e turpit që do t'i skuqte faqen, po të trokiste në shtëpinë e një të panjohuri në pikë të natës. Po ajo që nuk duhej të ndodhte, kishte ndodhur. Atë natë ai e kishte kaluar rrugëve, si «arixhinjtë», pa një strehë mbi kokë.

— Po edhe po s'vati dalë, pyesim ku e ka shtëpinë dhe i vemë.

— Më mirë në han, se as unë vetë nuk e njoh, po më thanë se, po të kem ndonjë hall, ta kërkoj.

— Po pse s'më the që mbrëmë, more i uruar?!

Asaj që i druhej Sezaiu, nuk i shpëtoi, megjithatë ai u mundua t'i bënte ballë kësaj pyetje me një përgjegje të shkurtër.

— Nuk shkonte. S'ia zë dot tjetrit në mes të natës, kur ke me vete një stan të tërë.

Era që frynte nga veriu po i shtynte retë ma-

tanë Karaburunit. Vetëtimat e gjëmimet e bubullimave rrëshqitën mbi Vlorë e humbën tutje në gjirin e egërsuar të Adriatikut.

Dalëngadalë, që nëpërmjet reve po derdhej dita me një feks të brishtë ngjyrë plumbi, kurse qyteti, që po nxirrte format e tij nga gjiri i zi i natës, po gjallërohej, duke zbrazur nga të gjitha anët në sheshin para xhamisë Tabakhanë turmat e përgjumura të argatëve, që shkelnin të parët mbi shpatullat e mpira të qytetit.

Sheshi i xhamisë Tabakhanë i ngjante në këto orë një stacioni të vogël shpërndarës. Që aty, pasi pinin kafënë e mëngjezit dhe ndiznin cigaret e para, argatët merrnin të përpjetën për në Qafën e Koçiu apo në Qafën e Topit, i ngjiteshin Bregut të Orizit e Mesovunit, ose vareshin për në Sadra, në Püs të Mezinis, në Grykë të Shegës ose edhe për në Bes-trovë e Panaja me shetërit e belat në krahë dhe trastat e bukës të lidhura në brez.

Nga e djeshmja plot rrëmujë në tërë atë shesh kishte mbetur vetëm minareja e bardhë e xhamisë dhe isoja e çekanëve të teneqëxhinjve dhe e vareve të kovaçëve që, si një vegim i magiishëm i së djeshmes, zgjonin me radhë në kujtesën e Sezaiut tërë ato ngjarje të çuditshme.

Legjenda e tri selvive

Në mes të gjithë atij sheshi, si për çudi të të gjithëve, aty nën minarenë e xhamisë Tabakhanë, pranë e pranë njëra-tjetrës ishin rritur tri selvi.

Tri selvi të vetme në tërë atë shesh.

Nga të gjitha ato që fliteshin e dëgjoheshin për këto tri selvi, njerëzit besonin vetëm ato që

tregonte Çeço Arapi, se në tërë Vlorën nuk gjeje njeri më të moshuar e më të bredhur nga ai. Pa lëre pastaj se si tregonte! Doje, s'doje, do ta besoje.

Rrinte një copë herë duke parë kureshtarët pak si vëngër që nën vetullat e trasha e me buzëqeshje krenare në buzët e mbufatura, shtruar-shtruar, niste e tregonte atë histori që kishte treguar mijëra herë:

«Vakti i turkut paskësh qenë, po një vakt që turkoshaku, edhe i vrarë, edhe i drobitur, nuk para e ndjente veten për aq zot të madh sa mbahej. Prandaj edhe bishëronte sa i hante presa e shpatës.

Po na kishin zënë një vakti vape tre kaçakë me mustaqe e me mjekër, me fustanella e me qestoleta, me silahe e me jataganë.

Kaçakçët i kishin zënë me ndihmën e spiunëve, kur flinin, se, edhe taborre të kishin qenë, kush i dilte trimërisë së tyre?!

E, si i zunë në një shpellë të Shashicës, përmbi kokë të Lapardhasë, na i lidhën të tre bashkë, dorë më dorë me një litar.

Tre kaçakë të lidhur në një litar e një varg me tunkoshakë zbritën poshtë në udhë të madhe. Ranë aty në një karvan e u nisën pas karvanit për në Vlorë.

Vapë e madhe paskish qenë asaj dite, sa edhe toka nxirrte shtëllunga avulli, sa edhe gjinkalla zhazhariste e gajasur nëpër gërbojât e drurëve, kurse mushkat e karvanit mbanin kokat nëpër shalë të njera-tjetrës.

Te burimi i Kallafetit, më të dalë të Drashovicës, duke pirë në lekane ujë të freskët, na u trembka, mushka e kreut, se një gjarpër dy hostenë i gjatë dhe i trashë sa një kërci burri fusht ia bëka

nga gryka e burimit e nëpër këmbë të kafshëve e të turkoshakëve zbritka poshtë zallishteve të lumit. Pas së parës edhe e dyta, pas së dytës edhe e treta e me radhë të tëra mushkat e karvanit morën arratinë. Kishte ç'kishte nëpër thasë, s'mbeti më për në koçekë. S'pritën më as turkoshakët dhe kush ia mbathi nga mali, kush nga fusha, duke lënë sheshit tërë ç'kishin ngjeshur brezit.

Fat e rrësk për tre kaçakë. Ata prenë litarët, ngjeshën armët e turqve në breza dhe u zhdukën në rrapishte.

Pa po ku s'kërkuan turqit e, si s'ranë në gjurmë kaçakësh, kapën rrugës tre të tjerë të veshur me fustanella dhe, pa arritur mirë në Vlorë, nga frika se mos u dilte në shesh e vërteta, u prenë gjithë e i plasën te xhamia, aty rrëzë minaresë. S'flisnin dot të shkretët burra. Pa po çurk u shkonte gjaku, gjersa i mbuloi zalia e u shtrinë sa gjatë gjerë.

Erdhi e u mblodh i gjithë qyteti. Popull, sa të hante syri e në mes të atij populli ishin futur edhe tre kaçakët me mjekrat të prera e fustanellat të ndërruara. Rrinin të tre kaçakët në mes të gjithë atij populli e shikonin tre të vrrarët.

Kur ra drita e ditës tjetër, u mblodh prapë i gjithë qyteti se aty rrëzë minaresë nuk ishin më tre, po gjashtë. Se kaçakët asaj nate kishin vrrarë tre turkoshakë dhe nën këmbët e tre shqiptarëve të vrrarë kishin vënë kokët e turqve e te kokët e shqiptarëve kishin mbjellë tri rrënjë selvi.

Vitet shkuan e erdhën vite të tjera. Pa u rritën tri selvitë, hodhën shtat e vunë kurorë. Tri u mbollën, tri u rritën, tri kanë mbetur gjer më sot, se të tjerat, që bulonin nga rrënjishtet, ditën e verës

shkonin çunat e i shkulin. Kështu ishte bërë zakon e kishtë mbetur që atëhere. Ai vend nën minare, për kujtim të tre burrave të vvarë, do të rritte brez pas brezi vetëm tri selvitë që mbollën kaçakët.»

R e v o l t a

E atij mëngjezi nën ato tri selvi qëndronte një grup argatësh me kryepunëtorin në mes:

— Lajmi që sillte kryepunëtori nga agai i tronditi argatët se, të lije në rrugë pa punë dhjetë burra, nuk ishte gjë e vogël. Dhjetë familje prisnin nga krahët e atyre të dhjetëve.

Kur u ndodhën pranë tyre, Thomai e mbajti nga krahu Sezainë.

— Kot e keni që ngulni këmbë. Sot e tutje do të punojnë dhjetë më pak. Pallakomat e ullinjve po mbarojnë e punë për një kope si kjo juaja nuk ka më.

Me sa ma ha syri mua, aty ka edhe një muaj punë.

— Jo, more?! — dhe kryepunëtori shqeu sytë nga habia. — Na qenke bërë burrë me një karroqe tru zotrote! — dhe aty për aty ndërroi zë e fytyrë. — Pse, ç'kujton ti? Aq punë sa keni bërë ju duhet të bëjë argati në ditë?

— Kemi punuar që ç'ke me të. Aq sa të ka dashur qejfi ty kemi punuar!

— Jeni tallur! Keni lozur me paratë e agait, që harām i paçi! Po këtej e tutje s'ka më sofër qorrash, jo! Ata që do të mbeten, vërtet që do të punojnë edhe një muaj, po bashkë me punën që kanë bërë.

do të bëjnë edhe atë që do të bënin ata që do të largohen.

Ai deshi të fliste edhe më, po aq frymë i mbante kafazi i kraharorit, bile nga zori i fjalëve të fundit edhe sytë iu bënë sa dy kokrra vezë breshke, ndërsa duart mbërthyen pantallonat që po i binin, se edhe barku i firoi e iu bë njësh me kurrizin.

— Ç'bëhet kështu? — e pyeti Sezaiu Thomanë.

— I pushojnë nga puna.

— Pse?!

— Se duan të kryejnë sa më shumë punë, me sa më pak para. Avaz i vjetër ky. Pesë thotë agai, dhjetë i bën kryepunëtori; pesë për vete, pesë për aganë.

— Po këta ku do të punojnë?

— Në gjeçin, do të punojnë.

— Po halli?

— Keq i kanë punët.

— Djall, o punë!

— Kështu e bëjnë të gjithë, po mjerë të varfërit!

— Jo, more; jo! Kaq kollaj nuk kalon kjo punë. Kemi kalamaqër ne. Duan të hanë ata. Dhe, duke u afruar të kryepunëtori, argati vazhdoi: — Ty të duket se unë ia ngul thonjtë baltës për të mbledhur ullinj, apo jo? Po s'është ashtu! Unë qëmtoj thërrime në baltë, e kupton ti, apo jo? Thërrime buke për kalamaqërit. E di ti që kam katër kalamaqër unë?! Duan të hanë ata. Nga këta krahë presin — dhe rrahu krahët me shuplakat e ashpra e plasa-plasa.

— I paç me shëndet! Rrësku yt janë. Kot që m'i kujton mua, se unë s'u kam asnjë borxh. Ti i bëre, ti dilu zot! Hajde, nisuni ju të tjerët!

Po asnjë nga argatët nuk lëvizi nga vendi.

— Dëgjo këtu ti! — ndërhyri një argat tjetër!
— Shikojë mirë këtë punë, zahmet e ke, se as ne të tjerët nuk punojmë dot aq sa thua ti, as këta që po ndjek ti nuk do të rrinë pa ardhur në punë, more vesh?!

— Jo, more?! Qenke serbes zotrote!

— E, e, kështu si të them unë ty!

— Ti rri rehat e thuaj shyqyr që s'të zuri maja e kalemit!

— S'më zuri mua, zuri shokët e mi; s'më zuri sot, më zë nesër.

— Mirë e ke ti. Po s'erdhën këta në punë, nuk vij as unë!

— Po deshe hajde, po s'deshe mos hajde.

Kryepunëtori i tha këto fjalë duke u munduar të mos shprehte asnjë lloj shqetësimi për rrugën e re që po merrte gjendja, megjithatë, thellë ai e ndjeu se fjalët e argatit ishin një shkëndijë e rrezikshme.

— Kam frikë se mos nuk vijnë as të tjerët — tha argati, ndërsa kryepunëtori vuri re se shkëndija po binte tamam mbi benzinë.

— Po patën kokën tënde, le të marrin mendjen tënde.

— Ata dinë t'i mendojnë vetë punët e tyre, po këta që po ndjek ti sot janë vëllezërit tanë. Të varfër e të vuajtur si ne. Sot ndoqe këta, nesër dhjetë të tjerë, pasnesër të tjerët. Tënë punën që do të bënin ata që ndjek, do t'ua ngarkosh atyre që mbeten.

— Kot fjalët! Po të pëlqeu, hajde, po s'të pëlqeu, mos hajde! Nisuni ju! — tha kryepunëtori dhe vetë i pari ktheu kurrizin e bëri të ikte për të

fshehur shqetësimin e madh që ndjeu pas atyre që dësioi.

— Mos u nxitoni, vëllezër! Po, të ngulim këmbë ne, ai do t'i marrë edhe këta.

— Ngulni këmbë sa të doni! Asnjë më tepër nuk marr!

— Do të marrësh, se s'ka kush t'i hapë pallakomat e ullinjve.

— Do t'i hapin ata që kanë nevojë për bukë.

— Po s'erdhëm ne, s'ka kush e bën atë punë se, me aq sa paguan ti, s'të vjen njeri të punojë. Pa le që ku i ke dhe të tjerët?! Të paktën edhe dy-tri javë punë ata e kanë të siguruar në ato vende ku janë pajtuar.

— Mirë e ka Saliu! Po i përzuri këta, nuk vemë as ne!

— Ashtu do të bëjmë! O të gjithë, o asnjë!

— Daleni, more! Sos u tërëbuat ju!? — ndërhyri kryepunëtori. — Mos merrni mendjen e Saliut, se ky gjithnjë dy dërrasa mangut ka patur!

— U tremb! — thirri Saliu. — E patë si e drodhi? — dhe u kthye nga kryepunëtori. — Ne kështu do të bëjmë. O të gjithë, o asnjëri! Apo jo, vëllezër?

— Po sikur të marrë të tjerë? — pyeti me gjysmë zëri një argat i paktë në trup e i verdhë në fytyrë.

— Do të marrim që ç'ke me të! — ndërhyri me rrëmbim kryepunëtori.

— Ku do t'i gjejnë?

Kësaj radhe ishte Saliu ai që e ngrinte zërin.

— Të tjerët janë të zënë me punë, kurse këta i bëjnë këto se duan ta blejnë sa më lirë djersën tonë.

- Ashtu do të bëjmë.
- O të gjithë, o asnjëri!
- Ashtu, ashtu!
- Të mos i lëmë shokët në baltë!
- Të mos ndahemi! O të gjithë në punë, o të gjithë në shtëpi! Në djall të venë të gjitha! Pse, kafshë jemi në që t'ua mbajmë gjithnjë shtruar kurrrizin kamzhikëve të këtyre?
- Do të mërrni veten më qafë, them unë.
- E, kryepunëtor, si ma ke syrin?
- Mblidhni, more, mendjen! Salinë dëgjoni ju?!
- E ndërrove çehrenë, kryepunëtor!
- Do të vijmë të gjithë, apo të ikim të gjithë?
- E fituan davanë. Ikim — i tha Thomai Sezaiut.
- Si e fituan?
- S'ka ç'bën kryepunëtori. I ngeci sharra në gozhdë. Hajdë të ikim!

XI

TE HANI I REXHO NALLBANIT

Vërtet që grumbulli i argatëve mbeti prapa krahëve të tyre e ata u futën në rrugioën e kovaçeve e të butexhinjve, po mendja e të dyve punonte bashkë me mendjen e atij grumbulli aty nën tri kurorat e selvive.

— Sa mirë i vajti mendja atij Saliut! — u kënaq Sezaiu e fare papritur iu kujtua ajo historia e Afëzitet të Meçes me Canen e Ramazan agait e xhandarët që morën vrapin kur doli tërë fshati për të mbrojtur ata të Meçes.

— Eh, more Sezai vëllai! Të varfërit janë fuqi e madhe, po duhen zgjuar — ia ndërpreu Thomai fillin e mendimeve Sezaiut.

— Sezoi! Mbarova! S'më bëjnë më këmbët! Po më zihet fryma!

Sezaiu ktheu kokën.

Merushja po dridhej e tëra.

Me një dorë mbante fort mjekrën, me tjetrën shtrëngonte gjoksin.

— Ç'pate?!

— S'jam mirë. Kam ethe. Më plasën tëmthat. Sec më shtrëngon këtu në gjoks. Më shtrëngon e më djeg. Më mori frymën.

— Mbahu edhe pak! — ndërhyri Thomai. — Ja, arritëm.

— Mos na turpëro! Sa të vemë te hani, pa shohim e bëjmë. Mbahu te djali!

— Merrma pak dengun! — dhe ajo zgjidhi tërkuzën.

Dengu i mbështjellë, me velenxën, e dhirtë ra në shesh.

Thomai e mori dhe e vuri nën sqetull.

— Nuk jemi larg, ja arritëm — tha ai dhe u kthye i pari në bërrylin e rrugicës së butexhinjve e të kovaçëve.

Edhe aty kishte zhurmë e lëvizje.

Çekanët, sqeparët e skarpelet u mbanin iso lëvizjeve ritmike të krahëve muskulozë. kurse varreja e kovaçit, që shtypte hekur të skuqur në kudhër, sikur mbante ritmin e tërë asaj valleje të gjallë pune.

Pas dredhës së parë të rrugicës së kovaçëve dhe butexhinjve, ata u ndodhën ballë për ballë hani të Rexho Nallbanit.

— Erdhëm — tha Thomai.

— Hej, Sezai!

Megjithëse krejt i papritur, zëri iu duk i njohur. i ngrohtë, i dashur.

Ngriti kokën.

Përpara tij qëndronte buzëgaz Lamçe Hyseni.

Përbri tij një burrë tjetër me trup të shëndoshë e mesatar, rreth të pesëdhjetave.

— Ai është — tha Thomai.

— Ja mushka — thirri vogëlushi.

— Shëëët! — shqiptoi nëpër të dridhura Merushja dhe e tërhoqi vogëlushin pranë vetes.

Po Sezaiu e kishte humbur fare nga takimi i papritur me Lamçe Hysenin e as që i dëgjoi fjalët e Thomait, thirrjen e gëzuar të vogëlushit dhe urdhërin e mekur të Merushes.

Lamçja se ç'i tha me zë, të ulët Rexho Nallbanit. Ai ktheu kokën nga Sezaiu dhe buzëqeshi.

Sezaiu ndjeu një afsh të nxehtë që i mori për-pjetë fytyrës.

«Turp!» — tha me vete, po Lamçe Hyseni sikur e pikasi këtë zë, sikur e pa të shprehur në tënë qenien e Sezaiut, në lëvizjet e tij, prandaj edhe lëvizi përpara.

— Ne të pritëm që mbrëmë, bile shkuaam edhe nga pazari me Rexhon, se mbase të gjenim atje — tha Lamçe Hyseni duke u afruar.

Pas tij, me një qeshje të ëmbël në fytyrë, u afrua edhe Rexho Nallbani.

XII

N J E R Ë Z I T

Në shtëpinë e Rexho Nallbanit Sezainë e pritën si të ishte ndonjë mik i vjetër.

E shoqja e Rexhos, Havaja, u kujdes që miqve të mos u mungonte asgjë, kurse Rexhua me të birin. Hyson, u përpoqën që edhe ai edhe e shoqja me të birin të ambientoheshin sa më shpejt që të ishte e mundur me gjendjen e re. Lamçe Hyseni, nga ana e tij, iu bind me fjalën e parë Rexhos për të qëndruar edhe dy a tri ditë të tjera, se, si i njohur më përpara me miqtë, do t'ua lehtësonte gjendjen e re.

Në mënyrë të veçantë Havaja u kujdes për Merushen.

Që sa i sollë Rexhua në shtëpi, asaj nuk i pëlqyen as të dridhurat as të nxehtët e Merushes.

«Kjo lumëmadhe qenka ftohur» — tha me vete dhe e gjeti kohën për ta tërhequr pak mënjane.

— Aman, të keqen — iu lut Merushes kur e çoi në dhomën e zjarrit — se s'kam as vajzën këtu!

Iku te dajot shejtanka, në Gorricë e kushedi kur u mbushet e ma kthejnë. Bëni pak hyzmet zjarrit, se vetëm s'u bëj dot ballë të gjitha punëve! Mos m'i kurse drutë! Të bëhet sa më shumë shpuzë, se në odë s'rrihet dot pa mangall.

Megjithëse i erdhi pak zor, Merushes iu bë qejfi që e ulën pranë zjarrit, se mendoi që afshi i zjarrit do t'ia largonte atë «të flamosur të the».

Havaja u duk përsëri në derë.

— Ja edhe drutë tek i ke — i tha Merushes dhe lëshoi në fund të dhomës një krah bujashka ulliri. Është dru i mirë ky. Digjet më shpejt nga lisi dhe bën një shpuzë që të kënaqurbin.

Pastaj doli shkoi në dhomën e miqve si për të marrë mangallin e duke dalë i bërë me shenjë të shoqit.

— Dëgjo! — i tha kur ai gjeti çastin e doli në korridor. — Ajo është shumë e sëmure. I ka vënë rreth syri! I lodridhet mjekra sikur të ketë marrë plevit.

— Vëre pranë zjarrit, se do të jetë ftohur ndopak.

— U, korba! Mua më thua ti? S'është pak ajo. Bën ç'të bësh e dërgo njeri për doktor, se s'më gënjen syri mua!

— Tani s'dal dot.

— Po unë s'thashë tani. Kur të vijë Hysua, dërgoje...

Tërë pasdreken Havaja u kujdes që Merushja të mos largohej nga zjarri. I pruri aty edhe të birin, të cilin, pa kaluar as edhe një orë, e zuri gjumë pranë zjarrit, ashtu me kokën të mbështetur në prehrin e së ëmës.

Megjithatë Merushja nuk u qetësua.

Havaja iu lut që ajo të shtrihej e të merrte një sy gjumë, po ku dëgjonte Merushja; kurse pasdarke, vonë, ajo e fërkoj dhe i hodhi edhe kupa.

— E zezë ti, sa qenke ftohur! T'u bënë shpatullat si shpretkë e zezë.

— Do të më kalojë — i tha Merushja — po më bezdis ca kjo e djegura në brinjë e në shpatull.

— Moj me këtë të fërkuar e me këto kupa do të dalë se s'bën ajo, po që do të vuash, do të vuash ca.

— Më qepi që mbrëmë. E ndjeva unë, po s'kishim ç'të bënim.

— Të kishit ardhur që mbrëmë.

Merushja, që s'dinte ç'të thoshte, mbështeti më mirë faqen në këllëfin e bardhë të jastëkut dhe mbylli sytë.

Tërë atë natë Havaja nuk fjeti, se Merushes i hipi aq zjarr, sa filloi të fliste përcart; kurse ajo s'ia ndau nga balli pecen me uthull e më lëng qepe.

XIII

NATA E RRËFIMIT TË NJË JETE

— ...Pas babait mua edhe nënës na mbetën rripat e ngushtë të tokës në Këmba, shtëpia dhe kali.

Tokën e kishim të paktë, po të mirë. Nëpër rripa babai kishte ngritur praçe gurësh që të mos na i gërryenin rrëketë. Toka ishte e butë, se babai e kishte qëruar pëllëmbë më pëllëmbë, bile edhe plisat e vëgjël i kishte bluar me pëllëmbë të dorës.

Të gjithë na e kishim zili atë tokë e ajo, si për t'ua shtuar më tepër zilinë të tjerëve, prodhonte më shumë se çdo copë tjetër tokë në fshat.

Unë e nëna gdhieheshim e ngryseshim në rripa.

Shkonim atje edhe kur s'kishte punë, së ashtu urdhëronte nëna.

Nuk rrinim kot, jo, se ajo ishte nga ato që s'i pushonte dora. Ta gjente punën edhe atje ku s'ta priste mendja.

Vitet kalonin, unë rritesha, nëna plakej, po rripat në Këmba mbeteshin atë që kishte lënë babai, ashtu siç i kishte lënë ai.

Një natë, kur ne sapo ishim kthyer në shtëpi, në portën tonë trokiti Kamberi.

Kamberi ishte qehajai i Zaim aga Çikës.

Ai e kishte dërguar.

Kamberi hyri brenda buzëgaz.

Jashtë kishte filluar të frynte Gryka. Gryka sillte erë të ftohtë.

Kamberi qeshte e fërkonte duart.

— Ftohtë jashtë — tha ai e u afrua të ngrohej në zjarrin e sapondezur. Unë dhe nëna mbetëm më këmbë te dera.

— As ma ngroh një çanak qumësht, moj nusja e Zenunit — tha ai pa e kthyer kokën nga ne — se më ka vajtur e ftohta në zemër.

— Ti e di që dhitë e mia m'i çau bisha atë vit që m'u vra im shoq — iu përgjegj nëna.

— Po vetëm me misër s'rrohet, moj nusja e Zenunit. — tha ai. U ngrit më këmbë dhe u kthye nga ne. — Njerinë vërtet e mban misri, po misri pa bulmet s'mjafton. Te ne edhe qentë kanë çanakët e tyre.

— Po të më bëhet mbarë, do të kem edhe unë.

— Po nga qielli ato të shkreta nuk bien, moj nusja e Zenunit.

— Përse ke ardhur ti? — e pyeti prerë nëna.

Ajo ishte nga ato që, pa dalë mirë lumi, e dinte ç'trungje do të sillte.

— S'je budallaçkë ti, jo! — u përkëdhel Kamberi — ta ndjen të mirën hunda që një orë larg.

— Të gjitha të mirat i kam — i tha nëna — gjynah të qahem.

— Po ti sikur po ma pret me sëpatë, moj nusja e Zenunit!

— Të kam parë ca herë rrotull rripave në Këm-
ba — i tha nëna.

— U robtove atje.

— Unë nuk i jam qarë njeriu.

— Po e ke larg, moj e uruar, pastaj rripa...
Rrëketë mbi kokë, pylli afër.

— Më mirë ashtu. Rrëketë sjellin ujë, pylli pleh.
Qar ka toka.

— S'është për ty ajo tokë. Këtu nën shtëpi ke
një goxha ngastër. Aty mund të mbash edhe nja
dy dhi. Siç e shikon, Zaim agai është shumë dorëlë-
shuar. Edhe tokë edhe dhi...

...Po nëna nuk e ndërroi tokën.

Pas një viti Kamberi erdhi e kërkoi prapë çä-
nakun me qumësht të ngrohtë, po nëna prapë nuk e
ndërroi tokën.

Një javë më pas kali na ngordhi. E gjetëm të
fryrë si kacék. Në buzë i kishte ngrirë shkumë
jeshile.

Mullai i Rrëzës na tha se kali kishte shkelur në
xhind, femër. Shiu i parë na rrëzoi praqet e rripave
në Këmba.

Vetëtima e parë na preu pjergullën rrezaki të
oborrit. E preu rrafsh me tokën, sikur ta kishte go-
ditur sëpata.

Te rripat në Këmba, xhindet qëlluan me gurë.

— Është egërsuar xhindi mashkull — tha Mu-
llai i Rrëzës. — Xhindit i duhet hapur rrugë.

— Ç'rrugë të hap? — e pyeti nëna Mullain e
Rrëzës.

— Djali të rruat e t'u bëftë i hairit, moj nusja e
Zenunit, po një dritë syri të fali perëndia.

— Korba, ku të vete gjuha!

Po xhindit mashkull s'po i dilte inati.

Ara u mbush me gurë.
Një gur i madh ra te këmbët e mia.
Nëna shkoi te Kamberi.
Ne morëm ngastrën nën truall dhe dy dhitë.
Mullai i Rrëzës na bëri një muskë, hëngri kapama
me bollgur e hasude, mori një karroqe misër të ri e iku.
Pas tij s'u panë më as xhindet. . .
Kështu na e rrëmbeu atë farë toke Zaim agai.

Rexhua e Lamçja dëgjonin duke thithur tym
duhani mbështetur me bërryle mbi jastëkët e stro-
mave. Hysua, praptas në stroma, me duart të kry-
qëzuara nën kokë, e kishte tendosur shikimin në një
pikë të tavanit.

Mangalli në fund të dhomës ngrohte me shpuzë
ulliri.

Jashtë binte shi. Një shi i imtë. Një shi fësh-
fëritës.

Deri në vjeshtë e qëruam ngastrën nga barë-
rat e gurët, e sheshuam dhe përfundi i ngritëm edhe
një ledh guri që të mos na e roitnin rrëketë. Rreth
e rrrotull saj mbollëm fiq e ftonj.

Asaj vjeshte më fejuan.

Më fejuan larg e me njerëz që s'kërkuan shumë.
Nëna nisi të ziente mare për të hedhur rakinë
e dasmës, se dasma do të bëhej shpejt.

Po ai dimër punoi keq.

Tri herë e hodhëm farën e të trija herët na e
qëmtoi lloha.

Farën e katërt e mbuloi bora.

Ngrica s'u pre tërë dimrin. Bora binte e ngrinte
mbi borë.

Vetëm marsi e çau qiellin, po qielli u ça që të mos mbyllej më.

Fara mbiu, po mbeti sa një vetull. Dyllë e verdhë e petë e hollë. Ajo as u mbush e as hodhi shtat, sa e dogjën juga shterpë e dielli. Një jugë e thatë, sa të zihej fryma e një diell që të digjte si saç i skuqur.

— Do ta kemi keq sivjet — tha nëna tek rrinte atje më bisht, me kokën në mes të grushtave, në krye të ngastrës.

— Do ta kemi keq sivjet — thanë pleqtë e fshatit.

— Do ta kemi keq sivjet — tha majë kalit Kamber Hakimi.

Bima zverdhej e rrëgjohej.

Pleqtë numronin tespjet me vetulla të ngrysura.

Unë dhe nëna sillnim ujë me bucela nga lumi. Toka e pinte ujin e bucelave me ca gojë si gryka shpellash që përpinin ujë e villnin avull. Avull të dendur, Avull me shtëllunga, edhe bima prapë zverdhej e rrëgjohej.

Tërë ditën s'na pushonin këmba e dora.

Tërë natën s'na zinte gjumi.

Nënës iu varën shpatullat e syri i vuri rreth.

Pleqtë e fshatit u mblodhën në lëmë. Të gjithë me tespjje në dorë, të gjithë vetullngrysur.

— Si këtë vit asnjëherë — tha më plaku.

Rrëzës:

— Digjni shkurrishtet.

— Pa kurban s'ndreqet kjo punë — tha Mullai i Rrëzës. — Tre desh të zinj me blanë të bardhë në ballë.

Atë natë tërë Rrëza llamburiti nga flakët e shkurrishteve.

Njerëzit u gdhinë në praqet e portave.

Tymi u mbështoll si kurorë mbi majën e Çikës.

Natën hëna vuri rreth.

— Shyqyr i qoftë të madhit zot! — thanë më pleqtë — s'e la zoti në baltë fukaranë.

Juga fryu prapë.

Një jugë e vakët, një jugë e butë, një jugë e dashur.

Juga pruri re me vete. Re të zeza. Re të ngarkuara. Po retë fluturuan shpejt e lart.

Kaluan malin, përshkuan fshatin, spërkatën trojjet me ca pika të imta e të vakëta, hodhën lumin e humbën tutje, tutje, matanë maleve.

Gazi i fshatit ngriu në sofatë e prageve.

Në vjeshtë nëna më dërgoi në derë të Zaim aga Çikës.

Kamberi më priti me buzën në gaz.

Caktuam kamatën, bëmë një senet e unë mora edhe për të ngrënë, edhe për të harxhuar ditën e dasmës.

Kur më përcolli te porta, më rrahu krahët.

— Je goxha djalë — më tha — s'i ke lënë gjë Zenunit. S'i rrinte, lumëmadhit, as këmba as dora.

Unë e ndjeva që po skuqesha, prandaj ula kokën.

— E, more djalë — më tha — makar dhe gjysmën e bujqve të kisha si ti. — Psherëtiu, fërkoj mjekrën dhe prapë më rrahu shpatullat.

— Të vaftë mbarë vitin tjetër — më uroi.

Unë zbrita shkallët nën sofat.

Ai mbylli portën prapa krahëve të mi. —

Në shtëpi gjeta nënën të sëmurë. I çante tërë krahu i majtë dhe në gjoks ndjente një hon.

Buza i ishte nxirë, sytë i qenë thelluar, fytyra
i ishte zbardhur, kurse këmbët mezi e mbanin.

Tërë natën e kalova mbi kokën e saj.

Rënkonte gjatë, mbyturazi e tërë dhembje, kurse
gjoksi i përpëlitej si zog i therur.

Të nesërmen u gdhi më mirë.

Gjithë vjeshtën vazhdoi sëmundja e saj. Aty
bëhej mirë e aty keqësohej, kurse buza i rrinte
gjithnjë e zezë e ajo ankohej se s'kishte fuqi; se
kishte dhembje në të majtë të gjoksit. Një dhembje
që e shponte si turrijelë, një dhembje që e shtrydhte.

Ditën e dasmës nëna u bë keq.

Papritur u nxi e ra në këmbë e në shesh.

Nusja e harroi nusërinë. Nusja e harroi zakonin.

U sul te nëna, e ngriti në krahë, e vuri në stro-
ma, hapi dyer e dritare, u ul pranë saj e s'luafti që
andej tërë ditën e tërë natën.

S'i la /këmbë e duar pa fërkuar. S'i la damar
pa ndrydhur.

Vjeshtën e tretë filluan shirat.

Unë shkova prapë te Zaim aga Çika.

Kamberi më dha edhe për farë edhe për bukë;
po shirat s'po pushonin.

Vjeshta e tretë u mbyll me kohë të mirë, po me
erëra të forta. Erërat frynin të ngatërruara. Aty
frynte veriu, aty lindja e aty juga.

Erërat e thanë tokën.

Unë dhe nusja hodhëm farën.

S'kaloi java e nga toka dolën bisqet e para. Ca
bisqe të shëndetshme, ca bisqe të mbara, që erdhën
dhe e mbuluan tokën si një qilim i gjelbër i rrahur
mirë.

Nëna shikonte ngastrën nga dritarja e i qeshte
buza.

Ne i gëzoheshim ngastrës si perëndisë.

Bima rritej e rritej e shëndetshme!

Një mbrëmje, kur po kthehesha nga mulliri, takova rrugës Mullain e Rrëzës. Lashë hejbet e këmbem nga një duhan.

— E pashë ngastrën tënde — më tha. — Binën e ke të mbarë.

— Të mbarë e kam — i thashë — po ajo që shkoi na trembi shumë.

— Ajo shkoi e vajti. Një duman ishte ajo.

— Po dhinë i ke? — më pyeti.

— M'u shtuan — i thashë unë. — Sivjet i kam me keca.

— Njerën do ta marr unë — më tha — me gjithë kecin.

Unë hapa sytë.

— Më pikoi në zemër, kur të ngordhi kali, se kafsha është krah për fshatarin — tha ai pa i ngritur sytë. — Nuk të shikoj dot poshtë e përpjetë me hejbet në krahë. Mua më polli pela mushkë. Të dyja s'kanë ç'më duhen. Ma kanë kërkuar shumë po unë ta kam taksur ty. Bisedoje një herë me nënën. Nesër unë do të dukem prapë këtej.

Takuam duart dhe u ndamë.

Në shtëpi nëna po i tregonte nuses për babanë. Ajo dëgjonte dhe i ndryste krahun e majtë.

Unë u ula pranë tyre.

Sytë më vajtën në murin karshi. Aty varej pushka e babait.

Unë i ngula sytë mbi të.

— E nxora — më tha nëna. — Ti u rrite tanë,

Unë shikoja pushkën varur në mur dhe m'u kujtua dita që përcollëm çetën. Bashkë me çuhat e tjerë të fshatit u vamë pas deri në va të lumit. Kur

u ndamë, babai më tha: — «Në mos ardhsha unë, Kapedani do të ta sjellë pushkën time...»

Kur mbaroi lufta, Kapedani më solli pushkën e babait.

Mua më pëlqente shumë pushka, kurse fishekë gjeje ngado që të hidhje sytë.

S'e hiqja nga supi derisa mbreti lëshoi urdhër për dorëzimin e tyre.

Që atëhere nëna e fshehu.

E mora pushkën në dorë. M'u duk e rëndë.

Duke trazuar shulën, i tregova nënës për mushkën e Mullait të Rrëzës.

— Jepja! — më tha. — Boll e kemi njerën dhi me kec. Vitin tjetër ato prapë do të bëhen katër.

Mua m'u bë qejfi.

Edhe nëna e ndjeu që u gëzova.

Të nesërmen, kur erdhi Mullai i Rrëzës, unë i dhashë dhinë me kec e ai më dha mushkën këlyshe. Mullain e Rrëzës e përcolla deri te lëmi.

— More djalo — më tha kur kishim takuar duart për t'u ndarë — kam dëgjuar se do të na sjellin një mësues qyteti në fshat. Shiko, hapi mirë sytë, se të tërbojnë ata. S'kanë din e iman ata me shkollë. Unë të dua si djalin tim, pa të them.

Sezaiu ngriti kokën.

— Ngrehu, o Hyso! — e undhëroi. Rexhua të birin. — Merrna nja dy ftonj.

— Mbase u mërzitët? — pyeti Sezaiu.

— Jo, jo!

— Hysua u ngrit, këputi dy nga ftonjtë e varur.

në tavan, mori biçakun në xhaketën e të atit dhe i preu ftonjtë në dritare.

— Ngreja pak fitilin llambës, se u venit fare.

Në dhomën tjetër u dëgjua një kollë e mbytur, e gjatë.

— Nusen nuk e ke mirë — i tha Sezaiut Rexhua. — Të është ftohur. Mirë është të sjellim një doktor.

Sezaiu uli kokën dhe psherëtiu thellë.

Hysua i dha secilit nga një gjysmë ftoi të qëruar.

— Eh, more djali i xhaxhait! — tha Lamçe Hyseni. — Kanë qenë vite të rënda ato! Vitin e dytë edhe te ne ashtu mbiu fara! E dendur, e shëndetshme. Po ç'e do se e kalbën shirat e pranverës. Tre muaj pa pushuar shiu! Kurrë s'kishte bërë vaki!

— E mbaj mend mirë unë atë kohë — tha Rexho Nallbani. — Vajti një napolon qaseja e misrit.

— Po fshatari s'kishte napolona — tha Hysua duke përtypur një copë ftua — kurse Zaim aga Çika me shokë atë donin.

— Doemos atë donin — tha Lamçe Hyseni. Ai, që s'ka me çfarë të mbushë barkun, do të zgjatë dorën.

— Tërë atë behar hëngrëm lakra të ziera dhe lende lisi. Nëna s'më la të veja prapë te Zaim aga Çika.

Të tjerët shkuan. Kamberi s'u dha më misër. U dha para. Ata erdhën në Vlorë e blenë bereqet.

Kur erdhi vjeshta, ata s'punuan më në tokat e tyre. Kamberi ua kishte blerë me gjithë troje. Ca u bënë bujq të Zaim agait, ca ngarkuan e zbritën në Vlorë. Trualli dhe ngastra ime mbetën si pykë

midis tokave të agait. Kamber Hakimin e shikoja shpesh aty përreth. Herë qeshte e më përkëdhelte me ca fjalë të mira, herë e kyçte gojën dhe shikonte ngastrën me zili.

Në vjeshtën e dytë më vdiq nëna.

— E ka qoditur — tha Mullai i Rrëzës. — Kaq ishte rrësk. Me të dashurin e saj perëndia kështu sillet. Në kokë e në gropë. Ti të rrosh vetë dhe të nderoftë perëndia me ndonjë djalë!

Kur u tëharrën njerëzit, më erdhi Kamber Hakimi.

— Të rrosh vetë — më tha edhe ai. — Kaq ishte rrësk.

Unë e prita si e desht zakoni.

Ai ndenji shumë atë natë. Ndenji e s'pushoi së foluri. Foli për perëndinë, për robin e saj, për tokën, për kohën dhe për prodhimet e tokës. Mallëkoi djallin që u kishte prishur terezinë punëve të zotit dhe i qau hallin robit që vuante kusuret e terezisë së prishur.

— Po shqyrr i goftë Zaim aga Çikës, që ua hapi derën të gjithëve e s'i la të vdisnin ngauria. E tregoi veten Zaim aga Çiku, po edhe hambarët e tij po tërën. S'i thonë shaka të mbahet tërë fshati me një hambar e një qere. Po ti mos u druaj. Po të jesh keq, aty e ke Zaim aga Çikën.

— Keq jam sa s'ka ku të vejë, po jam futur aty thellë, sa s'mban më.

— Të tjerët s'e kanë keq. U bënë bujq dhe vetëm punën dinë. S'i kanë më telashet e tua. Po ti bëj si të duash, vetëm se mua më vjen keq kur shikoj që robtohesh e s'të del gjë në kut.

— Kurrë, kurrë! — i thashë. — Sa të jem gjallë, dua të jem zot i vetes!

— Mirë, mirë — më tha. — Unë s'të thashë të bësh si të tjerët. As derën s'ta mbylla. Ato që t'i thashë, m'i tha zemra; kurse Zaim aga më porositi të të pyes çfarë të duhet e sa të duhet.

Unë i kërkova për farë e për të ngrënë.

Për farë më dha misër. Për të ngrënë më dha para.

— Hajde nesër t'i marrësh — më tha e u ngrit e iku.

Po atë natë më trokiti në derë kryeplaku i fshatit.

Bashkë me të hyri edhe një i panjohur, i veshur si nga qyteti. Nën sqetull mbante një trastë me libra.

— Është mësuesi — më tha kryeplaku.

— Urdhëroni — u thashë unë.

U futën brenda dhe u ulën pranë zjarrit.

Mësuesi na qenkësh gojëzgjidhur.

Kryeplaku sa e filloi, kursë ai sikur aq deshi. As mbahej më të rëndë e as druhej se ndodhej midis të panjohurish.

Pas pak kryeplaku ia preu fjalën.

— Dëgjo, ti, Sezai — m'u drejtua mua — këtë djalë na e dërguan për të na mësuar kalamaqët. Meqë ti je më i lirë nga të gjithë të tjerët, ne, si pleqësi, e pamë të udhës ta lëmë hëpërhë te ti. Një copë vend do të të zërë, se për të ngrënë e për të pirë ka rrogën ai.

Unë nuk dija ç'të thosha, kurse mësuesi s'priti të flisja unë.

— Fshatari ynë s'e ka mbyllur kurrë derën për mikun — tha.

— Unë erdha këtu për ju. Për të mësuar fëmijët tuaj. Do të fitoj me ju dhe do të punoj me ju.

Dhe vërtet, sa gjente pak kohë të lirë, ai rrëmbente shatin e punonte krah për krah me mua në ngastër. Punonte e më fliste edhe për tokën, edhe për farën, edhe për plehun; kurse unë çuditesha sa mirë i dinte ai punët e bujqësisë.

Herë pas here ai shkonte në qytet e, kur kthehej, s'na linte pa na prurë ndonjë dhuratë.

U bëmë si vëllezër me njëri-tjetrin.

Nga fundi i janarit Kamberi erdhi prapë. Mua dhe mësuesin na gjeti rreth vatrës.

U ngritëm e i hapëm vend.

— Mirë po na vete sivjet — e hapi bisedën ai. — Ishallah të mbajë kështu edhe më tej! Po do të mbajë, se perëndia s'ë lë në të keq robin e saj.

Mësues Qaniu ngriti kokën, e pa me kujdes dhe, si vuri pak buzën në gaz, i tha: — Kur ka zemërgjerë si Zaim aga Çika, edhe po të mos, i mbledhë mendtë perëndia, s'mbetet keq fshatari i Rrezës.

— Ca llafe si këto i kam dëgjuar edhe nëpër fshat — tha Kamberi. — Ju mësuesit e keni gjuhën ca si shumë azgane, po ndonjëherë duhet edhe freri.

— Freri duhet për kafshët, o Kamber Hakimi — ia priti Qaniu. — Po unë kam vënë re se fshati juaj edhe kafshët i ka të pakta. Në qoftë se ju ngatëroni kafshët me njerëzit, hapni sytë mirë, se njeriu nuk e duron frerin!

Ata u grindën edhe ca me njëri-tjetrin, pastaj Kamber Hakimi m'u kthye mua.

— Erdha të bëjmë llogaritë — më tha.

E ndjeva nga zëri se ishte zemëruar shumë.

Me duart që i dridheshin nxori një defter nga xhepi dhe, duke u kollur si për të pastruar fytyrën, e shfletoi duke i ngulur me interesim sytë faqe me faqe.

— Unë e di sa borxh të kam — i thashë.

— E di ti, po më mârë nga ne të dy e di defteri — më tha dhe vazhdoi të shfletonte. — Në defter janë të gjitha llogaritë.

Unë ula kokën e prita sa të gjente Kamberi llogarinë time.

Po nga e gjithë ajo llogari, kur vola misrin në ngastër, lava vetëm kamatat dhe taksat.

Kamberi u bë bishë.

Unë rrija e vrisja mendjen për të kuptuar se ç'e ndërroi Kamber Hakimin kështu, po ai s'më linte as të mendoja.

Sa më shihte, më kthehej e më lemeriste me të bërtitura e të shara. Dhe një ditë më thirrën në kullë.

Zaim aga Çika rrinte në shilte pranë oxhakut. Pinte raki e thithte tym duhani nga një cigarishte e gjatë sa një krah burri.

Kur i thanë që erdha, ngriti kokën e më pa vëngër me njerën vetull përtpjetë.

Asnjëherë s'e kisha parë aq afër.

Qaniu më kishte porositur të mos e merrja me frikë, po unë, mbase edhe ngaqë s'dija ç'të bëja e ç'të thosha, fillova të dridhesha.

— Ti s'më lave borxhin — më tha Zaim aga Çika me një zë që m'u duk si rrokullisje shkëmbinjsh.

— Do të ta laj, Zaim aga.

— Po borxhi lahet në kohë.

— Kamber Hakimi s'më ka caktuar kohë.

Dhe aty ndodhi ajo që s'e prisja.

Kamber Hakimi m'u turr me të bërtitura e me të shara.

Unë s'po kuptoja ç'po ndodhte.

Ngaqë e humba fare prej atij sulmi të papritur, as fjalët s'po i dëgjoja dot, po grushtin e Kamberit,

që tundej si kopan përpara hundës sime, e shikoja mirë.

Ngrita kokën.

Sytë i ishin bërë si prush i kuq.

«Të jetë Kamberi ky?!» — pyeta veten.

Po, ai ishte, Kamberi. Unë po e shikoja vetë. As sytë e as veshët s'më gënjenin. Aty qëndronte. Një çap para meje. Po të zgjatja duart, mund të kapja edhe fytyrën e tij. Po të bëja një hap përpara, edhe mund ta shkelja, po unë isha mpirë. As duart e as këmbët s'më urdhëroheshin më. Bile edhe frymë me vështirësi merrja.

— Mjaft më bërtite ti! — i thashë, po ai u egër-sua edhe më tepër.

Sa vazhdoi kjo ulëritje unë s'e marr dot me mend; po di të them që ai pushoi vetëm atëherë, kur nga gryka e tij s'dilte më zë, po hungrimë.

— Mua s'më duhet në ke apo nuk ke — ndër-hyri me njerën vetull përpjetë Zaim aga Çika. Mua përsëri m'u duk se nga gryka e tij po rrokulliseshin shkëmbinjte. — Atë që të dhashë, duhet të ma kthesh menjëherë. Po s'ma dhe ti, do të ta marr unë...

Edhe vitin tjetër lava vetëm kamatat dhe taksat.

Pleqtë e fshatit iu lutën Zaim aga Çikës që të më linte edhe një vit kohë.

Ai s'ua prishi, po u vuri edhe kusht. Po të mos e laja tërë borxhin vitin tjetër, do të më hidhte në gjyq; ndërsa unë isha i bindur se as vitin tjetër s'ia laja dot.

Mësues Qaniu më ndihmonte me sa mundte.

Bashkë punonim në ngastër, bashkë mbledhnim mare për të zjerë raki, bashkë nxirrnim shqopë për qymyr, bashkë e digjnim qymyrin e bashkë ua çonim

tregëtarëve, kur vinin matanë lumit për të grumbulluar qymyr e raki.

Mësuesi dhe mushka m'u bënë si vëllezër.

Nusja mbante shtëpinë dhe djalin e, kur e donte puna, punonte me ne edhe në arë, edhe në gropën e qymyrit.

Po një herë më ndaluan të nxirrja shqopë, se pyllin e kishte bërë të vetin Zaim aga Çika e pyllit s'i afroheshe dot, se roja s'ta përtonte as plumbin.

Në pranverë mësues Qaniu shkoi në Vlorë e s'u kthye më.

— E gjeti atë që kërkonte! — u tha Kamber Hakimi fshatarëve.

...Kurse unë prapë vetëm kamatat dhe taksat lava.

Gjyqin ma bënë në nënprefekturë.

Në gjyq kishte ardhur edhe vetë Zaim aga Çika. Foli gjyqtari, foli Zaim aga Çika, foli dhe Kamber Hakimi.

Doja të thoşa edhe unë të miat, po s'më lanë.

Në gjyq humba edhe ngastrën, edhe truallin, edhe përdhesen.

Për shpenzimet e gjyqit lashë, rehem dhitë me një muaj afat.

Në krye të muajit mbeta edhe pa dhitë.

...Pastaj më erdhën xhandarët dhe...

Në dhomën e burrave ra një qetësi e thellë.

Sezaiu mbushi çibukun, vuri mbi të një thëngjill të ndezur nga të mangallit dhe e ndolli me gjithë mushkëri tymin e hidhur.

Nga dhoma tjetër vinte rënkimi i drobitur i Merushes.

Sezaiu e dëgjoji e uli kokën.

— Jua prisha qetësinë — tha, ashtu siç rrinte, me kokën ulur — po unë vetëm sa për të kaluar një natë. . . Në Vlorë erdha me shpresë të mësues Qani Beshirit. E kërkoja sa m'u këputën këmbët, po s'e gjeta gjëkund.

Hysua psherëtiti thellë.

Rexhua e Lamçja kthyen kokat nga ai.

— Mos e kërko më Qani Beshirin! — Tha Hysua. — Me ne nuk do ta kalosh keq. Mbase do të të gjejmë punë. Do të punosh e s'do t'i bëhesh barrë asnjë njeriu.

— Si të mos e kërkoj më Qani Beshirin?

— Se nuk do ta gjesh dot.

— Pse?! — dhe mendja i vajti tek ai mësuesi që, pasi «kishte shkelur kallot e babait të të gjithëve», e kishin futur në spitalin e të çmendurve.

— Se s'është më.

— Si s'është më?!

— E kanë burgosur.

— Si the, more?

— Po, po. Ka dy muaj që e arrestuan. E dënuan me dhjetë vjet punë të detyruar. Tani çau rrugë në Skrapar.

— Jo, more!

— Unë e kisha shok. Ai s'ishte nga Vlora. Këtu kishte një dhomë me qera.

— Eee- eh, dynja! — u pikëllua Sezaiu. — Po pse xhanëm, Pse?

Hysua po shikonte me vërejtje.

Të dy mbetën një kohë të gjatë duke parë njëri-tjetrin në sy.

«Pse» - ja shpërthente me një feksje të lagësht nga sytë e Sezaiut. Në skajet e lëshuara të buzëve të tij Hysua pikasi një dridhje të lehtë. Ngriti sytë më lart. Edhe mollëzat dridheshin, edhe shtegu i ballit dridhej, edhe flokët dridheshin. Gjithshka dridhej pas asaj zbehjes që kishte pushtuar fytyrën e Sezaiut, kurse Hysos iu kujtua ai fshatari që s'kishte me se të paguante taksën të shtylla pranë dyqanit të xhokaxhiut. Po ajo zbehje. Po ajo dridhje. Dhe mbi zbehjen e dridhjeve varej «pse»-ja e pikëlluar.

«Sa kohë duhet për ta fshirë këtë lloj «pse»-je nga kokat e njerëzve mëndoi Hysua — kohë dhe punë! Ata duhet të mësohen të heqin dorë nga pse-ja e përgjumur. Jeta e tyre ka nevojë për «pse» të tjera. Jo për «pse»-të që të zbehin, po për «pse»-të, që të ndezin gjakun.»

Rexhua e prishi i pari qetësinë.

Pas tij foli edhe Lamçe Hyseni.

Ata e panë të udhës ta ngatërronin bisedën. Në fillim sikur u kënaqën me aftësinë e tyre, po më pas, pa e kuptuar as edhe ata vetë, fjala shkau në rrëkenë e mëparshme.

— Tregonte Rexhua e dëgjonin të tjerët.

Tregonte Lamçja e dëgjonin të tjerët.

Biseda e tyre shkau në çdo skaj e në çdo plagë qyteti.

Biseda e tyre shkau në çdo skaj e në çdo plagë fshati.

Në rrëfimet e tyre shkisinin orët e natës...

XIV

HYSUA

Hysua vetëm rrinte e dëgjonte.

Në fund edhe atij sikur iu zgjidh gjuha.

Në fillim sikur nuk para ia vunë veshin, po më pas në dhomën përdhese dëgjohej vetëm zëri i tij.

Lamçja e shikonte me një pamje të habitur atë djalosh nëntëmbëdhjetëvjeçar. Dëgjonte e nga ato që dëgjonte i dukej sikur në zemrën dhe në mendjen e atij djaloshi ishin struktur tërë jeta dhe vuajtja e një populli.

Zëri burrëror, i shtruar e i kujdesshëm i Hysos i dukej i ngrohtë, i dashur, i afërt, që i zgjonte kujtime të së kaluarës.

Rexho Nallbani ia kishte mbërthyer sytë të birit e në shpirt krenohej që kishte një djalë që e njihte aq mirë jetën e popullit të varfër. Ai nuk e kishte dëgjuar ndonjëherë të birin të fliste ashtu e aq gjatë. Në të vërtetë ai e mbante mend mirë se sa kurreshtar kishte qenë Hysua në vogëli, atëhere, kur Rexhua i tregonte për luftën me Italinë e për Selamin, për revolucionin, për Avniun, për Halimin.

Mbante mend sa shumë e mërziste ai me ato «pse»-të e tij të pambaruara. Po edhe më pas, kur Hysua mësonte në Tregëtare, i kujtohej si e trazonte me ato «pse»-të e vështira e me ato tregimet e zgjuara për ndodhi të ndryshme. Më të freskët kishte atë që ngjau para tre vjetësh, kur Hysua goditi me çantë kokës mësuesin e italishtes se ai ia kishte bërë veshët bigë, kur ia kishte grisur një libër italisht fashist hundës. Mbante mend mirë se si nguli këmbë Hysua për të mos shkelur më në atë shkollë, ku shumë nga mësuesit betoheshin për Italinë. . . Po që të arrinte Hysua e të futej kaq thellë, këtë nuk e kishte shkuar kurrë në mendje. Kur e pa me sa vëmendje po e dëgjonin Lamçja e Sezaiu, iu bë zemra mal nga gëzimi e, pa e kuptuar edhe vetë se si, përdrodi nja dy herë verigat e mustaqeve.

Sezaiu duke dëgjuar kthente herë pas here kokën nga Rexhua e Lamçja e i mbushej mendja që Hysua po fliste për gjëra shumë të rëndësishme, se edhe ata dy të tjerët po e dëgjonin me shumë kujdes.

Kur fliste Hysua, atij i kujtohej Thomai e, kur kujtonte ato që i kishte thënë Thomai, i bëhej se Hysua kishte qenë ai që e kishte mësuar Thomanë të fliste me ato fjalë.

— ...Në përgjithësi kjo është gjendja. — tha Hysua e për herë të parë gjatë tërë fjalës së tij psherëtimi thellë, kurse ata të tre ngritën kokat e drejtuan sytë nga ai, sikur, duke e parë, do të kuptonin më mirë ato që prisnin të dëgjonin.

Po pasoja e kësaj gjendje ka rënduar në kurriz të popullit. Mbreti i madh e mbretërit e vegjël, ata të drithit, të vajit, të kripës, të lleshit, të pyjeve, tokave, bagëtive e të tregëtisë, po përpiqen të varfërojnë popullin punëtor e zanatçitë, me qëllim që

ata të katandisen në një kope skleverish, të paaftë për t'i kundërshtuar shtypjes së tyre. Po, që të arrish deri këtu, nuk mund të shkelësh mbi popull pa ngjallur urrejtje, zemërim, revoltë. Një popull i tërë nuk mund të heshtë. Kjo gjendje do ta ngrejë atë më këmbë. Më këmbë, për jetë a vdekje.

Dale pak ti, Hyso, se unë të dëgjova me kujdes — tha Sezaiu — po nuk të kuptova mirë.

— Muhabet i ngatërruar ky — tha Rexhua.
— Edhe unë, u trullosa.

— E ka mirë djali. Këta qenër i paskan matur mirë hapat e tyre.

Lamcja fliste dhe fërkonte fytyrën me shuplakën e rreshkur të dorës tërë nervozizëm.

— Mirë, mirë — tha Sezaiu — po më shtruar, se unë dua ta kuptoj mirë këtë.

— U pa kjo punë — tha Lamcja — do rrëmbyer prapë dyfeku.

— Të lumtë, xha Lamçe! — u gëzua Hysua.
— Aty ka ardhur puna.

— Dale more, se më hutuat fare! — kurse Hysua ia mbërtheu sytë një copë herë edhe, si për të kuptuar ç'nuk kishte marrë vesh Sezaiu, edhe si për të mbledhur prapë fuqitë.

Në dhomë qetësia ishte tendosur në të katër këndet.

— Nuk më thua — ia nisi Hysua — përse ike nga fshati ti?

— Më ndoqën. M'i morën të gjitha. Ai qeni, Zaim aga Çika, më ropi e më ndoqi! Jua thashë të gjitha pak më parë.

— Çfarë dëmi do të kishte Zaim agai, po të të mbante ty në fshat?

— Çfarë dëmi? ku ta di unë!

— E ke dëgjuar atë që bënë para ca vjetësh bujqërit e Përtejës?

— Jo.

— Atje s'pati një si ti. Si ti qenë katandisur të gjithë. Si ti e shumë të tjerë. Në fillim kujtonin se shkaktar për gjendjen e tyre të rëndë ishte fati, prandaj edhe e mbanin kokën ulur. Vuajtjes dhe dëshpërimit i kishin gjetur për balsam atë pshe-rëtimë, që më tepër i zgahte se sa i qetësonte. Por, kur e kuptuan se s'qe fati por feudali që i rripte çikë e nga një çikë, u ngritën kundër tij. U ngritën e derdhën gjak për tokën. Ata nuk fituan, se kundër atij grupi të vogël fshatarësh të armatosur me gurë, drunj, e kosore u ngrit forca mbretërore, po ata u treguan tërë të tjerëve se, për të jetuar, duhet luftuar dhe se duhet luftuar kundër atyre që e shkaktojnë këtë gjendje.

Pa e kuptuar edhe vetë, Hysua kishte rrëzuar jorganin nga krahët dhe ishte ngritur në gjunjë.

— Sa si ti janë në fshatin tënd? — e pyeti ai Sezainë.

— Ka edhe të tjerë.

— Do të ketë edhe më pas.

— Mbase.

— Do të ketë pa tjetër, se ajo që mbetet nga ç'jep toka pasi rrëmbejnë mbreti, mullai e agai, s'mjafton për të jetuar.

— Ashtu është.

— Ata do t'i zgjatin dorën agait.

— E.

— Ai do t'u japë.

— Do t'u japë.

— Ata s'do të kenë t'ia kthejnë.

— Doemos.

— Pra do të shtohen.

— Do të shtohen.

— Dhe do të vijë një ditë që ta kuptojnë se shkaktar për gjendjen e tyre janë agai dhe mbreti, që ua rrëmbejnë pjesën më të madhe të djersës së tyre që në lëmë.

— Shiko, shiko!

— Do të vijë?

— Do të vijë.

— 'Atëhere ata do të ngrihen kundër tij?

Sezaiu shikonte i çuditur.

Rexhua ktheu kokën nga Lamçja.

Lamçja buzëqeshte nën verigat thinjoshe të mustaqeve.

— Këtë nuk do ai — tha Hysua pasi i hetoi së pari të tre me një vështrim pyetës. — Pikërisht këtë. Prandaj të ndoqi ty. Prandaj do të ndjekë edhe të tjerë.

— Të lumtë, more bir — thirri Lamçja — se i ke rënë pikës!

— E mora vesh — tha Sezaiu.

— Çfarë more vesh? — e pyeti me një ton nxitës Hysua.

— Që ai qen duhej vrarë. Këtë ia thosha vetes tënë rrugës, këtë i thosha edhe gruas, po as unë s'e besoja as gruaja s'ma pranonte.

— Kaq nuk mjafton.

— Siiii?! — u çudit Sezaiu.

— Në vend të tij do të vinte një tjetër, ndosh-ta më i keq se ai, që do të të ripte edhe ty, do të ripte edhe të tjerët më keq se ai. Edhe ai duhej vrarë, apo jo?

— Edhe ai.

— E prapë në vend të tij do të vinte një tjetër.

- Edhe atë do ta vrisnin.
- Pra duhen vrarë të gjithë?
- Të gjithë.
- Vetëm ata të fshatit tënd, apo kudo që të jenë?
- Kudo që të jenë, se të gjithë njësoj janë.
- Unë me të tjerët.
- Me të cilët të tjerë?
- Me ata që robtohen e vuajnë si unë.
- Si vuan ti, vuan i gjithë populli.
- Të ngrihet i gjithë populli!
- Ti deri tani ishe në gjumë. Si ti flenë edhe shumica.
- T'i zgjojmë nga gjumi.
- Kush t'i zgjojë?
- Ti, unë dhe ata të tjerët që janë zgjuar.
- Po ata i mbron ligji?!
- Ta prishim ligjin.
- Ligjin e mbron mbretëria me armë.
- Ma prishe mendjen. Më trullose.
- U trembe?
- Unë s'kam frikë nga armët, po nga mbretëria...

— Aty qëndro! — e ndërpreu Hysua. — Fjala mbretëri, që ngjall aq tmerr te populli, rron ende sepse, ata që e gjetën këtë fjalë, e veshën atë me një mur bajonetash e ato bajoneta i lyen me gjakun e popullit që kishin nën vete së, pa popull të shtypur, s'ka mbretëri. Është kjo arsyeja që mbretëria në sytë dhe në mendjen tonë ka marrë trajtën e një bishe të tmerrshme e të paprekshme. Po mbretërinë e përbëjnë njerëzit. Dy palë njerëz. Njerëzit që shtypen dhe njerëzit që shtypin. Të dyja palët armike me njëra-tjetrën. E para përbën shumicën

e popullsisë. E dyta mban nën thundër të parën. E përçan, e copëton në grupe, fut hasmërinë e sherrin midis tyre, që ata të merren me njëri-tjetrin e të mos kenë kohë të merren me mbretërinë. Kjo është mbretëria. Po tani ajo ka filluar të kalbet nga brenda. Lëshimet që po i bën Italisë fashiste janë një zgjatje dore për të shtuar frymëmarrjen e atij që po jep shpirt. Paria e vendit e di mirë se kjo dorëzgjatje dhe tërë ato lëshime që i janë bërë Italisë fashiste do të çojnë një ditë në skllavërimin e vendit, po ajo e pranon me kënaqësi këtë, se, një ditë, pikërisht ndihmën e bajonetave italiane do të kërkojë ajo për të rrëzuar mbretin dhe për të nënshtruar vendin. Pikërisht në këtë gjendje duhet vetëm një tufan, një goditje e fuqishme dhe mbretëria do të shembet. Këtë goditje do ta japë populli, tufani që mbretëria rriti vetë, pa ditur se një ditë ky tufan do të shpërthejë kundër saj.

— Ti flet me ca fjalë që unë nuk po i kuptoj mirë — tha Sezaiu dhe mendja i vajti tek ai djalo-shi me kominoshet e arnuara në bërryla e në gjunjë, që një ditë më parë ishte zënë me xhandarët te sheshi i xhamisë Tabakhanë për atë fshatarin që nuk kishte me se të paguante taksën. «Ky duhet të jetë, thosh me vete. — S'më gënjeu syri mua, po pse s'po marr vesh mirë çfarë thotë?» — dhe fërkoji ballin me dorën e majtë.

— E di ç'ke ti? Atë tufanin s'para e kuptova mirë unë. Ma thuaj pak më shkoqur se, me sa marr vesh unë, ai duhet të jetë çështja kryesore në këtë mes, kurse unë duhet ta kuptoj pa tjetër. Dje te sheshi i xhamisë ti fole më shkoqur dhe unë, që të dëgjova që prapa krahëve të të tjerëve, i kuptova të gjitha.

— Ku the, more?! — pyeti i habitur Rexho Nallbani.

— Atje ku e desh puna — ndërhyri Lamçe Hyseni, që e kuptoi nga zëri i Rexhos se atij nuk i pëlqeu kjo punë. — E harrove veten në njëzetën? E harrove në kohën e revolucionit? ... Bashkë kemi qenë.. e, kur të thosha unë ta merrje më shtruar, ti më goditje me noçkën e dorës në tëmtha e më thoshe: «Po e morëm shtruar-shtruar si breshka, e humbëm davanë...»

Pastaj iu kthye Hysos:

— Dëgjo, more djali i xhaxhait! Ti je djalë me shkollë e nuk e ke të vështirë t'i thuash ato që ke në kokë, po më e mira është që, ato që thua, t'i kuptojnë të gjithë, edhe shkollari, edhe dhijari...

XV

MULLIRI I VERO BEUT

— ... Sikur janë pak këta që kam! — u çudit e u zemërua në të njejtën kohë Faslliu, kur i shpuri Sezaiu letrën që Hysua kishte marrë nga Nevzati, i biri i Vero Beut. — Këtu s'ke nga të vish vërdallë! Këtej koshat, andej cipurrat, këta lugjetër po mizë lisi. Na edhe ti tani! Sikur s'e di Nevzati këtë.

Po Sezaiu i priti në heshtje këto fjalë, se druhej mos prishte punë.

— Nga je ti? — e pyeti papritur Faslliu.

— Fshatar — ia preu shkurt Sezaiu.

— Nga ç'fshat?

— Tutje.

— Si tutje?! S'paska emër fshati yt?

— Unë tani s'jam më nga asnjë fshat. Jam nga Vlora.

— Mirë, mirë, po nga ç'fshat ke ardhur?

— Nga Çika.

— Nga Çika?! Shiko, shiko! — dhe vuri buzën në gaz e u gjallërua Faslliu. — Po ti qenke nga alamet fshati, more tutkun! Shiko, shiko!

Po Sezaiu nuk po e dëgjonte. Me dy vetullat tok ai kishte ulur kokën dhe po trazonte me majën e opingës nja dy kokrra ulliri që kishin mbetur aty në shesh.

— Jo, t'u thaftë këmba! — i klithi Faslliu. — Mos i shty ullaftë me këmbë! — dhe e pa një copë herë me sy të çakarritur. — Kështu jeni ju fshatarët. S'ia dini kimetin rrëskut të perëndisë!

— Ia dimë, se tërë jetën me punë jemi marrë.

— Marshallah! E me tërë ato shpatulla që më ke, më ke lënë fshatin e më je varur në qytet! Do të jesh ndonjë birko dembeli ti, që s'do ta kesh shokun! — këtu Sezaiu, i fyer në sedër, fërkoj ka-lloj e shuplakave të duarve dhe nuk duroj pa i thënë:

— Puna na ka bërë kaq.

— Po ç'pate pastaj që më le fshatin e zure qytetin?

— Se s'më vajti mbarë.

— Jo, more?! Edhe të vete mendja se do të të vejë mirë në qytet, ë?! Hiç mos e shko këtë në mendje, dëgjomë mua ti! Se sa si ti janë varur në qytet e s'kanë ngrënë as pesë vakte bukë, aq të mira qofshin!

— Ku do të punoj unë? — e pyeti Sezaiu si për t'i thënë që s'ia kishte qejfi ta zgjaste këtë lloj bisede.

— Ou! — u çudit Faslliu — edhe evgjit, edhe qibar! Po javash një herë ti! Po të jesh kështu si m'u duke tani, ia more të keqen punës! Këtu ka vetëm dy fjalë: «Lepe-peqe». Do bërë hyzmeti punës. Vetëm një duhet i mendjes këtu, të tjerët duhen të krahun. Kush e vret mendjen për të dyja, ma merr të keqen shpejt. E shikon këtë derë ti?..

Ashtu, të lumtë! Për të hyrë bëhet vrimë kjo, pa për të dalë bëhet grykë shpelle. E more vesh, apo jo?

— Ehë — Sezaiu mbushi çibukun.

— Ashtu, më të lumtë! Këtij i thonë sakllëm pazar! Dëgjo më tej tani! Po erdhe në punë pa ardhur shokët, je punëtor i mirë. Po punove kokulur, je punëtor i mirë. Po e le punën pasi të kesh punuar aq, sa të të urdhërojnë, je punëtor i mirë. Këtu buka hahet me orar dhe në sy të të gjithëve. Hëngre mënjane, s'do shumë tru kjo punë, ç'ç luan në këtë mes; e hëngre, kur i thonë fjalës! U lye gishtit me vaj, e hëngre! T'u gjet një kokërr ulliri në xhep, e hëngre! E kupton ti ç'do të thotë «e hëngre»?

— E kuptoj — u përgjegj. Sezaiu me mendjen top-se kishte të bënte me një njeri që ta merrte shpirtin për punë e për rregulla.

— E fundit, po që duhet ta mbash mend mirë: Këtu, me mua, mos shiko për ç'qkulla dhe fale duhanin, se është e ndaluar këtu, ka vend kastile për duhan këtu. Kjo hundë — dhe goditi feçkën e hundës me mollëzën e gishtit tregues — ka nuhatje qehi, kur i thonë fjalës. Një orë larg të mbajë erë, fëmri ia bën kjo e shkretë. E kam fjalën për atë lloj bajge që p'mollëps ca e nga ca nga të rinjtë e sotëm! bollshëvist dhe komunist! Mbajta ta ka zënë veshi? — dhe e vërejti me sytë picërruar. — Në qofsh njeri me tru larg tyre, sa më larg tyre se p'u plekse me ta të mori perrroia, kur i thonë fjalës. Po t'i duash të mirën vetes dhe familjes tërde... ke familje, apo jo?

— Kam — u përgjegj prerë dhe rreptë Sezaiu.
— Mos bërtit, ti! — klithi Fasliu.

— I mora vesh ato që më the.

— Kam të tjera ende.

Sezaiu psherëtitu thellë dhe uli kokën.

— Ashtu dé! Po t'i duash të mirën vetes dhe familjes tënde, duhet të kesh shokë vetëm krahët dhe koshin. S'kam ç'të të them tjetër. Për sot je vonë. Nuk do të punosh.

— Po unë erdha në kohë! Ti më mbajte me llafe!

— Jo ti, po zotrote! Jo llafe, po urdhëra! — thirri Fasliu. — Nesër duhet të jesh këtu që në orën pesë allafranga. Tani, po deshe, hidhi një sy punës! — dhe ktheu krahët. — Aha! — tha dhe u kthye sikur u kujtua për diçka. — Nëma ta dredh një herë! E ndjeva nga era që ke duhan të mirë — mori shubekun që i zgjati Sezaiu dhe, duke dredhur cigaren, vazhdoi: — More, s'e s'të pyeta fare, ke a s'ke emër ti, kur i thonë fjalës?

— Sezai, më thonë.

— Vetëm Sezai?

— Sezai Abaz Hajrullau.

— Ashtu de, ka lezet kështu! — dhe palosi let-rën në kokën e cigares. — Dëgjo këtu ti, Sezai Abas Hajrullau! — nxori shkrepën, shqepi një fije dhe e ndezi. — Qëkur është ngritur mulliri e deri më sot, ka mbetur një adet këtu. Ka që kurë, s'mbahet mend kjo punë. E një adet që, s'dihet që kur ka nisur, bëhet ligj pastaj. Ptfu, lanet! — thirri duke u rrotulluar nja dy herë rreth vetes e duke shkundur gishtin, që ia përcëlloi flaka e shkrepes nëpër qil-lotat e shajaktá. — Më dogji e flamosura.

Sezai vuri buzën në gaz.

— Mos m'u zgërdhi ti aty!

— Lyeje me qurrë, se s'të përcëllon më!

— E di vetë unë atë punë! S'mbeta të më më-
sosh ti! — dhe futi gishtin e përcëlluar nga flaka
e fijos së shkrepse në feçkën e hundës e ashtu
gishtin në feçkë vazhdoi: — Këtu paguhet tre lekë
dita. Në pesëmbëdhjetë ditë bëjnë dyzet lekë.

— Sikur bëjnë dyzet e pesë, apo jo? — e pyeti
Sezai, duke kujtuar se Faslliu e kishte lajthitur pa
dashje.

IVX

— Dyzet e pesë bëjnë, po ai adeti i vjetër është
bërë ligj tani.

— More, po unë ato të shkreta, i nxjerr me
djersë?!

— Dale, se s'i ke nxjerrë ende.

— Kur t'i nxjerr.

— Me djersë i nxjerrin të gjithë.

— Unë them për veten time.

— S'e prishim ligjin për ty ne! — dhe ktheu
krahët e iku.

XVI

AJO ÇELI SYTË

Rexho Nallbani e kishte bërë zakon ta priste Sezainë në han, derisa ai të linte punën në mullirin e Vëro Bëut e që nga hani të ktheheshin së bashku në shtëpi. Edhe vetë Sezaiu e kishte më të lehtë, kur kthehej në shtëpi i shoqëruar. Në këtë mënyrë ai nuk e ndjente edhe aq ngushtë veten kur hapte portën, kur kanata e hapur godiste në zilen e bronxtë të varur me një tel alumini në traversën e pullazit të portës e zilja tringëllinte si kambanë alarmi. Ai e dinte se, kur tringëllinte zilja, në derë do të dilte një nga ata të shtëpisë për të parë se kush kishte ardhur. Dhe atij nuk i vinte mirë që të shihnin atë duke hyrë. atë, një njeri krejt të huaj për njerëzit e asaj shtëpie. Ai e kuptonte fare mirë se, po të mos kishin qenë ata njerëz kaq bujarë e mikpritës dhe e keqja që e zvarriti nga fshati rrëzë Çikës deri në rrugët e Vlorës, ndofta as që do të ishin njohur fare, ndofta do të jetonin secili për jetën e tij, secili në prakun e tij e ndofta nuk do të kishin dëgjuar fare për njëri-tjetrin.

Po tanimë jeta e Sezaiut ishte gërshetuar plotësisht me jetën e këtyre njerëzve e ai vinte re se ata mundoheshin ta trajtonin tamam si një pjesëtar të përhershëm të familjes së tyre.

Ata po kujdeseshin me të gjitha mundësitë jo vetëm për vogëlushin e tij por edhe për Merushen e sëmurë e cila, me gjendjen e saj shëndetësore, ishte sipas Sezaiut, një barrë e rëndë, e tepërt për ta. Ata njerëz të mirë nuk kishin treguar asnjë shenjë pakënaqësie ose bezdie, po megjithatë ai mundohej që me punën e tij, me qëndrimin e tij të mos krijonte asnjë përshtypje të keqe.

Rexho Nallbani këshillohej me Sezainë për çdo gjë e ai, megjithëse e kuptonte mirë se këtë ia bënin që ta ndjente veten si njeri i brendshëm i shtëpisë, si njeri i barabartë me të gjithë të tjerët, në brendësi provonte një lloj ndjenje që ia trazonte tërë qenien dhe e bënte të ngrihej përpjetë kurmit një valë afshi e ngrohtë.

Pasi kishte shitur sharkun, ai i kishte bërë bashkë paratë me ato të mushkës dhe ia kishte vënë përpara Rexho Nallbanit. Rexhua ishte zemëruar shumë për shitjen e sharkut dhe, pasi ia kishte futur prapë paratë në xhep Sezaiut, i kishte thënë: «Të pranuar në shtëpi si djalë e jo si qeraxhi. Ti do të jetosh me ne derisa të vijë koha që të kesh shtëpinë e punën tënde.

Edhe Hysua ndoqi rrugën e të atit por, meqë puna që bënte në oficinën e zotit Seribeli i linte pak kohë të lirë, më rrallë takonte të ulej shtruar me Sezainë. Megjithatë, kur e binte hera e bëheshin bashkë, ai sillej me të si me një vëlla të tijin, si me një vëlla që kishte bërë e bënte një jetë të vështirë.

Edhe Sezaiut i pëlqente shumë afrimi me Hyson. Ai ndjente për të, që nga ajo nata e parë e takimit të tyre, një admirim e një respekt të veçantë. Edhe kur vonohej Hysua, Sezaiu rrinte ashtu i shtrirë në stroma dhe e priste. Ndonjë natë e sillte puna ta priste shumë. Ashtu, duke pritur, atë e kapiste gjumi me kokën të mbështetur mbi krahun e shtruar në jastëk. Përmendej nga gjumi se i mpihej krahu, kujtohej për Hyson, shikonte në stromat e atij e, si s'e shihte, rrinte e vriste mendjen për të gjetur shkakun e mungesës së tij. Në këto çaste, nga dhoma tjetër, duke u rënduar edhe më tepër nga qetësia dhe errësira e natës, vinte rënkimi plot dhembje i Merushes. Atëhere e kapte një trishtim therës, që ia prishte gjumin dhe e mbërthente me një ngërç mbytës në fyt. Vetëm se ai mundohej ta mposhte ngashërimin. Mbulonte kokën me jorgan, shtrëngonte sytë fort, fërkonte me pulqerët e djersitur shtegun e ballit dhe psherëtinte thëllë. Nëpër pafundësinë e zezë që shtjellohej tej vështrimit të tij, dalëngadalë e detaj më detaj, si duke dalë nga thellësitë e një mjegullnaje të pafund, vinte e materializohej një fytyrë si e ngjyer me gëlqere të bardhë. Në bardhësinë e saj spikatnin gropëzat mavi të syve, bebëzat e zmadhuara, balli i rrudhur, i mbuluar me bulëza të kristalta djerse, hunda e holluar deri në transparencë, mollëzat si kokalla dhe buzët e plasaritura nga zjarri i etheve. Ai e ndjente atë përfytyrim deri në dhembje, veç mendohej ta qetësonte vetën me shpresën se do të kalonin ditët, e keqja do të largohej e ajo bardhësi e plagosur do të merrte përsëri tiparet, e dikurshme të fytyrës së Merushes. Do të kthehej përsëri ajo hijeshia dhe freskia e dikurshme; ajo do të gjallërohej, do të

urdhëronte këmbën, dorën e çdo muskul e përsëri do të përpiqeshin t'i bënin ballë së bashku jetës. . . Po mjeku?! Ai nuk buzëqeshte më si ato ditët e para, nuk ia rrihte më krahët me ato shuplakat e tij të pastra e të buta». Këtu ai ngecte. Mendimi i tij nuk çante dot më tej. Përfytyrimi me atë bardhë-sirën e plagosur venitej e humbiste, përsëri ndjente atë dhembjen që i mbliidhej si lëmsh mbytës në fyt. «E kam keq Merushen!» — thoshte me vete dhe shtrëngonte nofullat, kur e ndjente se s'mund të bënte dot asgjë për ta ndërruar gjendjen e saj.

Si priti edhe ca, Rexho Nallbani flaku cigaren, siguroi nga brenda dritaren, mbylli derën e hanit dhe doli në rrugë.

Mbrëmja po derdhej mbi qytetin bregdetar me ca përflakje të bronxta të horizontit në perëndim, kurse nga lindja po ngrihej drejt kupës së qiellit një velë gjigante violetë.

Si çdo prak tjetër mbrëmjeje, edhe kësaj nate rruga gumëzhinte. Fëmijët luanin lodrat e fundit të ditës, lodrat e lodhura, lodrat e drobitura, lodrat e gajasura, të kërrusura, si shpatullat e burrave që mbartnin mbi vete lodhjen, drobitjen, gajasjen, kërrusjen e një dite të gjatë pune.

Rexhua doli në kryqëzim dhe u kthye në rrugën e Çesmës së Mademeve.

Qëndroi dhe pa rrugën. Që larg vinte jehona e mbytur e gjëmimit të motorit të mullirit të Vero beut.

«Punokan djemtë! — mendoi Rexhua. — U bë bishë ky mulli! Ua hëngri palcën djemve!» — dhe me këto mendime u ngjit më tej në të përpjetën e rrugës së Çesmës së Mademeve.

Te Çesma ndaloi.

Hoqi qylafin, uli kokën dhe piu ujë.

Uji ishte i ftohtë. Aq i ftohtë, sa i therën dhëmbët, po ai piu me etje, pastaj nxori shaminë dhe duke u kthyer nga e përpjeta e kalldrëmtë e rrugës fshiu buzët dhe mustaqet e lagura.

Nëpër kalldrëm po zbriste Faslliu.

E pa që larg Rexhon e, për të mos i folur, ktheu kokën mënjanë.

— More Faslli! — i foli Rexhua megjithëse e kuptoi që Faslliut s'ia kishte qejfi t'i fliste — lart është Sezaiu?

— Kanë punë, Rexho. Lëre Sezainë të punojë!

— I këpute djemtë, more Faslli!

— Kanë shpatulla ata; s'kanë qeder nga puna.

— Po shpatullat duan edhe të pushojnë!

— Le të pushojnë natën. Nata është ende e gjatë.

— Mirë e ke ti, po njeriu është prej mishi, s'është prej hekuri.

— Është ndezur ulliri, Rexho e, kur ndizet ulliri, firon vaji. Vero beu s'do të dijë për këto që thua ti.

— Pse nuk shtoni punëtorët? Ashtu do të lodhen më pak.

— S'të kërkoi njeri mendje tv! Ti shiko sandracin e mos u ngatërro me punët e të tjerëve! Le që kështu jeni të gjithë ju. Kur vijnë puna për të tjerët, bari e bëni gurmazin. Kur është fjala për punën tuaj, e kullandrisni arixhiçe!

— Mua m'i thua këto fjalë ti?

— Jo unë, po puna jote. E kishë sakatuar kalin e Vero beut. Le që nallban je ti!

— Ka hak ai, se ia mbatha kalin për shtatë palë qejfe, dhe më pagoi një majë thoi!

— More, se mirë është të pyesë njeriu, po paska bërë dava të madhe e gjyq me Zaimin ai... — tha, por pastaj u pendua dhe e la fjalën përgjysmë.

— Si the? — e pyeti Rexhua, që s'e kuptoi ç'donte t'i thoshte Faslliu.

— Ikë, ikë tani! Lëre Sezainë të punojë sa ta ketë rrësk. Vetëm shkulja ca veshin, se shumë hesap kërkon për punën e për lekët. Të shikojë koshat ai. Të tjerat i di unë.

— Mirë e ke ti, more Faslli, po kanë edhe shtëpi njerëzit. Atij po i vdes e shoqja, kurse ti ma mban në punë deri në mesnatë.

— Puna kjo është. Po të dojë të punojë, le të punojë si e do puna, ndryshë le të shkojë të përgjojë të shoqen. Dy kunguj s'mbahen në një sqetull — dhe zbriti nëpër të tatëpjetën e kalldrëmtë.

Rexhua e ndoqi me sy nga pas.

Pas pak vuri qylafin në kokë dhe mori rrugën e shtëpisë.

Hysua kishte lajmëruar se do të vonohej atë natë, kurse ai ndjeu përsëri atë shqetësim që e mundonte sa herë që dëgjonte se Hysua do të vonohej.

Këto kohët e fundit vonesat e Hysos ishin bërë më të shpeshta, po ai nuk e kishte lejuar asnjëherë veten që ta qortonte të birin për këtë. E merrte me mend se me ç'mund të merreshin djemtë, se edhe ai në të ritë e tij kështu ishte vonuar me shokë, herë në shtëpi të njërit, herë në shtëpi të tjetrit... prandaj edhe mundohej ta mbyste shqetësimin, duke i thënë vetes ndofta për të njëqindtën herë se Hysua, si gjithë djemtë e tjerë, s'i përkiste më vetëm atij... «Vetëm u daltë mbarë», dhe psherëtiu. Psherëtinte me një «O-oh», të lodhur e të

dëshpëruar, lodhje të trashëguar nga lufta e përjetshme, dëshpërim të grumbulluar nga zhgënjimi i plagëve dhe i gjakut. «Vetëm mos e pësoshin si ne!»

— Si ka qenë Merushja sot? — e pyeti Havanë Rexhua.

— Lëre mos pyet! — u përgjegj Havaja. — Është keq e shkreta! Tërë ditën e meku një kollë e ligë, që ia këputi shpirtin! S'është minë ajo, jo! — në këtë kohë nga dhoma e zjarrit vazhdonte të vinte kolla e mbytur e Merushes. — Ja, dëgjoje! Kështu e ka ngarë tërë ditën. — Dhe u nis për në dhomë, po në mes të rrugës, Havaja ndaloi e u kthye nga i shoqi: — More Rexho, i thashë edhe Hysos, po ku besojnë të rinjtë e sotëm. Pse s'morë një hoxhë? S'i dihet. Të gjallë jemi e s'vëmë re ku e hedhim këmbën. Po sikur... — po e preu fjalën. se Rexhua rrudhi buzët e tundi kokën si për të thënë:

«Hajde, budallaçkë, hajde!» — E-e, ashtu bën gjithnjë ti — vazhdoi përsëri ajo. — S'të pëlqen fjala ime, po bëj këtë që të them unë e të shikosh pastaj.

— Rri, a lumëmadhe! Asaj s'po i bën dot gjë doktori, e ti thua të marr një hoxhë.

— Pse, more, një ma bëke doktorin me perëndinë ti?

—
Atë natë Sezaiu u kthye shumë vonë në shtëpi. Kollën e Merushes e ndjeu që te porta.

Pas tringëllimës së ziles në derë s'doli njeri, kurse në dhomën e burrave s'kishte llambë të ndezur.

Priti një çast në oborr, po edhe pas kësaj pritjeje

në derë prapë s'doli njeri. U mat të kthehej, një herë e ta tundte përsëri zilen, po shpërthimi i ri i kollës së Merushes e bëri të kthente mendje. U nis me një hap të pavendosur për në dhomën e zjarrit.

Dera e dhomës së zjarrit u hap me rrëmbim.

Që andej doli Hysua me një peshqir në dorë.

Hapi kapakun e gjymit dhe lagu peshqirin.

— Hyso! — i thirri Sezaiu.

— Mirë që erdhe. Hajde shpejt! Merushja s'është mirë!

— Ç'pati?!

— Hajde, hajde! — dhe hyri në dhomën e zjarrit. Pas tij hyri dhe Sezaiu.

Merushja dergjej e mekur mbi stromat e bardha.

— Merushe! — ai vetëm sa lëvizi buzët, kurse në tërë qenien e tij kjo fjalë kumboi si një klithmë. Atij iu prenë gjunjët.

Havaja i mblodhi grykën Merushes me peshqirin e lagur në ujë të vakët.

— Shishe me ujë të ngrohtë te këmbët e te brinjët! Nxito! — i tha Sezaiut. — Unë ika për doktorin — dhe doli me nxitim.

Rexhua kishte mbushur oxhakun me bujashka ulliri e po i frynte zjarrit që të valonte sa më shpejt kusia me ujë.

Sezaiu i vajti pranë. Ajo dergjej në krahët e një agonie të plotë. Vetëm në qafën e holluar herë pas here rrihte një damar.

Zjarri u ndez dhe flakët iu mbështollën kuisë me ujë.

Rexhua e Sezaiu i vunë shisheet me ujë të ngrohtë te këmbët dhe ijeve të saj.

Havaja me cepin e peshqirit lagte buzët e Me-

rushes e s'i largonte sytë nga damari që i ulej e ngrihej në qafë.

Mbi ballin e zbetë të Merushes dolën bulëzat e para të një djerse tërë avull...

Kur erdhi doktori, ajo i kishte hapur sytë.

XVII

KU JANË PARATË E MIA

Vargu i mbartësve me koshat të ngarkuar në kurriz shkarkonte ullinj në vaskën e brumit. Ullinjtë derdheshin drejt e nën mokrat gjigante e ato të tria, duke u rrotulluar rëndë-rëndë nëpër vaskë, linin pas vetes brumë ulliri.

Mbartësit zbraznin koshat dhe ktheheshin në depo për t'i mbushur përsëri. Rruga e tyre i ngjante një rrotullimi të pafund, që kishte filluar që në orën pesë të mëngjezit. Faslliu nuk i kishte lejuar të pushonin as për të ngrënë mëngjezin.

Ata e kishin si rregull që pas përgatitjes së brumit të parë të uleshin e të hanin mëngjezin, po kësaj dite, pas brumit, një pjesë e tyre u morën me mbushjen e napave të presës, kurse pjesa tjetër, pa i hequr vegjat e meshinta të koshave nga supet, filluan rimbushjen e vaskës.

Motori i mullirit të Vero beut gjëmoi përsëri.

Mokrat e gurta të fashuara nëpër anët me tiranta metalike, u rrokullisën përsëri mbi pìrgun e ullinjve.

Midis gjëmimeve të motorit Sezaiu dëgjoji të thërrisnin emrin e tij. Pa e ndalur hapin, ktheu kokën dhe përgjoi. Thirrja u përsërit edhe disa herë të tjera. Kurse ai në ato thirrje dalloj zërin e Faslliu.

Shkoi te vaska, zbrazi koshin dhe u kthye andej nga vinte zëri.

Faslliu hyri duke sharë e duke mallëkuar tërë zemërim.

— Ç'ke, more?! — nveti Sezaiu, po në vend të përgjegjes mori një goditje me grusht. U pengua në pìrgun e napave dhe u rrökullis matanë tyre.

Ngriti kokën.

Faslliu si bishë, rrinte mbi kokën e tij.

Një fjollë e hollë gjaku iu derdh nëpër biskun e mustaqeve e që andej sikur u piks aty nën skajin e buzëve.

Dang-dang gjëmonte motori i mullirit të Vero beut.

Gjëmonte më fort se herët e tjera.

Sezaiu u ngrit ballë për ballë Faslliu.

Motori i mullirit vazhdonte të gjëmonte.

— Ç'pate?

— Hajdut! — thirri Faslliu.

— Hajdut!? — shqeu sytë nga habia Sezaiu.

— Hajdut! Hajdut! Hajdut!

— Unë hajdut?!

— Ti, po kush, unë?!

— Mos, more! Mos më njollos, se s'e kam për soj!

— Po këta? Çfarë janë këta? Ullinj? — dhe zgjati përpara një grusht ullinj.

— Ullinj — pohoi Sezaiu.

— Ç'kërkojnë këta në trastën tënde?

— Ku the, more?!

— Në sytë që të të pëlcastin!

— Këtë nuk e kam bërë unë.

— Ti!

— Jo! — ia preu rreptë Sezaiu. — Unë nuk di të vjedh!

— Qërrohu që këtej dhe mos të ta shikoj më surratin!

Sezaiu shtangu në vend.

— Përjashta, të thashë!

Të tjerët ndërprejnë punën. Ai hodhi sytë nga ata. Ata ulën kokët të pikëlluar.

Ai e kuptoi së atyre u erdhi keq për të, po nuk mori vesh se si i vajti mendja tek ai Saliu me ata argatët e tjerë aty nën hijen e tri selvive, te sheshi i xhamisë Tabakhanë.

Dang-dang, gjëmonte motori i mullirit të Vero beut.

— Bën mirë t'i kthesh prapa ato që më the!
— tha prërë Sezaiu.

Dy punëtorët, që udhëhiqnin vargun e mbartësve, lëshuan koshat e ullinjve në shesh.

— Vazhdoni punën ju! — u dëgjua i rreptë zëri i Faslliut.

Sezaiu u ngrit përballë Faslliut.

— Tërhiqe atë që më the dhe më jep dyzet e pesë lekët që më takojnë!

Faslliu rrahu çizmet me kamzhikun e meshintë.

— Tërhiqe atë që më the dhe më jep dyzet e pesë lekët që më takojnë! — tha për herë të tretë Sezaiu, duke u afruar më pranë Faslliut.

Faslliu, që e ndjeu se nuk do të shkonte mbarë ky muhabet, u tërhoq një hap më pas dhe rrahu shuplakën e dorës së majtë me kamzhikun e meshintë.

— Lëshoni koshat! — thirri dikush prapa kra-
hëve të tyre.

— Vazhdoni punën ju! — thirri Faslliu, po
koshat me kohë ishin lëshuar dhe mbartësit qenë
mbledhur të gjithë mu aty pas krahëve të Sezaiut.

— Largohuni nga rruga ju! — iu kërcënua Se-
zaiu të tjerëve dhe, pasi e mbështolli me krahun e
djathtë njërin prej tyre, e shtyu prapa me tërë for-
cën. — Kam të tjera hesape me ju!

— Bën mirë të mos e zgjatësh këtë mesele,
zotrote! — e ledhatoi Fasllinë një zë pak i ngjiru
aty mbi kokën e tij.

Faslliu ngriti kokën. Tjetri kishte kryqëzuar
duart në gjoks.

— Dëgjo këtu ti, bir bushtre! — i tha Sezaiu
Faslliut dhe e mbërtheu fort për jake.

— Pëllëmbë si ajo, që më dhe ti, kam ngrënë
edhe herë të tjera unë, po ajo jotja më rëndoi më
shumë, se ishte për vjedhje. Pëllëmbëve të tjera do
t'u vijë koha, po kjo jotja do larë që tani.

— I kapi kamzhikun, e flaku tutje çimentos, e
mbërtheu nga jaka dhe, ndërsa Faslliu po mundohej
t'u shpëtonte krahëve të tij, Sezaiu qëlloi aq fort
me gjithë shpatulla, sikur t'i binte me sëpatë një
trungu të ngjeshur lisi.

Ai u këput si presh e u përplas përdhe, po u
ngrit përnjëherë, veç një goditje e dytë e përplasi
përsëri mu aty në çimenton e mullirit, që nxinte
nga zhumarja. U mundua të ngrihej prapë, po faqja
e opingës, që iu ngjesh turinjve, ia preu vrullin.
Mbi çimenton e nxirë nga zhumarja u zmadhua një
njollë gjaku. Sezaiu e kapi nga flokët dhe ia ngriti
kokën lart.

— Jam apo s'jam hajdut? — e pyeti. — Këta të tjerët duhet të dinë të vërtetën.

— Unë nuk di gjë — tha me zë të venitur Faslliu. — Ullinj të atje i gjeta.

— Kush i vuri ullinj të në trastën time?

— Nuk e di. Unë atje i gjeta.

— Kush të tha se në trastën time kishte ullinj?

— ...

— Ptfu! — dhe ktheu kokën nga vendi ku pak më përpara kishte flakur kamzhikun. Sezaiu mori kamzhikun nga këmbët e mbartësve, i shqepi dorëzën dhe u mundua ta copëtonte. E tërhoqi kamzhikun e meshintë fort në të dyja anët, aq fort, sa i kërcyen damarët e fytyrës, po ai vetëm sa kërciti kërr-kërr e u tendos ca, se për t'u këputur nuk u këput. Si e pa që nuk ia arriti dot qëllimit, e mblo dhi lëmsh në pëllëmbën e dorës tërë kallo dhe e flaku tutje, matanë përgut me kosha.

— Tani më jep paratë që më takojnë! Çohu, çohu! Mjaft më nusërove! — dhe e ngriti më këmbë.

Faslliu rrufiti hundët, pështyu rremba gjaku dhe fshiu mustaqet në të prapën e dorës.

— Ku janë paratë e mia?

Pasi fshiu të prapën e gjakosur të dorës në shajakun e pantallonave, Faslliu futi dorën në xhepin e brendshëm të xhaketës, nxori prej andej një tok kartmonedhash dhe numroi dyzet e pesë lekë. Pa ngritur kokën ia zgjati Sezaiut.

Ai i mori paratë, i numroi, i futi në shubekun e duhanit dhe u kthye nga mbartësit:

— Ju falem nderit, vëllezër!

Dikush midis tyre i buzëqeshi e u nis i pari për të koshat e mbushur me ullinj që kishin mbetur aty

mbi çimenton e mullirit që nxinte nga zhumarja e zezë.

Sezaiu ktheu krahët dhe doli duke përplasur derën me vërtik.

Zhurmen e përplasjes e rrëmbeu dangdangu i motorit të mullirit të Vero beut, e mbështolli në gjirin e tij dhe e fluturoi lart në hapësirën e kaltër të qiellit.

Nga mulliri i Vero beut Sezaiu shkoi drejt e në hanin e Rexho Nallbanit.

— S'të shikoj mirë! — i tha Rexhua i habitur.

— Ç'e ke atë gjak në buzë?!

— Donin të më bënin hajdut!

— Fasliu?

Sezaiu shtrëngoi tëmthat e tundi kokën në shenjë pohimi.

— Të rrahën?

— Nuk donte të më jepte paratë dhe më sikterisi nga puna. Po unë nuk ia përtova. Edhe paratë i mora, edhe këtë gjak e shpërbleva mirë.

— Jo, more?! Ke rrahur njeri?

— Fasllinë. U bë nuse pastaj.

— Ikë shpejt në shtëpi, dhe mos dil pa ardhur unë!

XVIII

ZOTI MUSTAFË

... Kur arriti Rexhua në shtëpi, Sezainë e kishin marrë xhandarët...

Nëpër korridorin e errët, të ngushtë e pa dritare, që mbante erë myk, e futën në një dhomë të vogël.

Uji, që pikonte nga tavani, ta mbushte mendjen se korridori i ngushtë dhe dhomëza e vogël, që mbante erë myk, ndodheshin nën dhe.

Ajri i ftohtë dhe i lagësht iu fut deri në palcë, kurse ai, pasi u lodh duke ecur nga njëra anë e dhomëzës në tjetrën, vajti e u mbështet të cepi i murit. Në fillim në shesh, pastaj, kur të ftohtët e çimentos së dyshemesë e bëri të teshtinte, u ngrit në bisht e mbështolli gjunjët midis kraheve.

Donte të përfytyronte se ç'mund të ndodhte me të, po trurin ia kishte pushtuar një plogështi e çuditshme e ai jepte e merrte që të shpëtonte prej saj, por pa dobi.

«Le të bëjnë ç'të duan! — i tha së fundi vetes. — Unë e bëra timen», po aty i vajti mendja te

paratë. «Të paktën paratë i mora. Të marr ilaçet e Merushes, pa me mua ujë të zi le të nxjerrin», dhe mbështeti kokën te muri e mbylli sytë...

...Zjarri ishte ngarkuar me bujashka ulliri.

Ata shikonin flakën të tretur në mendime.

Merushja dremiste mbi çarçafët e bardhë.

Sezaiu ngriti kokën e hodhi sytë nga Rexho Nallbani. Edhe Rexhua ashtu bëri.

Të dy burrat po shiheshin sy më sy.

— Xha Rexho, ke dëgjuar për Rusinë ti? — e pyeti fare papritur Sezaiu.

— Për Rusinë?... Posi, more! Kam dëgjuar nja dy herë djemtë. Mblidhen ndonjëherë këtu ata. Bëhen tre-katër shokë dhe bisedojnë shtruar.

— Po — aprovoi Sezaiu, po mendjen e kishte tek ato që po bluante në kokë. — Thomai më pat thënë se atje jetojnë e punojnë të gjithë njësoj.

— Ashtu kam dëgjuar edhe unë.

— Që s'ka shtypës e të shtypur, apo jo?

— Ehë! Ashtu është — pohoi Rexha.

— Po me paranë, si ta kenë bërë? Ta kenë hequr fare, apo ta kenë mbledhur dhe ta kenë ndarë barabar?

— Ku e di unë.

— As unë nuk e di.

— ...

— Po si dreqin e bënë ata? — pyeti Sezaiu, i nervozuar me paaftësinë e tij për të gjetur çelësin me të cilin do të hapte shtegun e mendimit të vërtetë e do të dilte në rrugën e asaj së vërtete që kërkonte. — Si e bënë? Nga e filluan?

Në dhomë ra heshtja. Një heshtje e turbullt, e çoroditur.

Një bujashkë ulliri e thekur mbi shpuzë mori

flakë. Flaka e saj u ngrit përpjetë oxhakut.

Bujashka digjej në gjirin e flakës me ca kërcitje të shpeshta.

Të dy burrat ia ngulën sytë flakës, sikur aty, në gjirin e flakës do të gjenin përgjegjen për pyetjet që i mundonin.

Flaka rritej e rritej duke përhapur nëpër dhomë një afsh të ngrohtë e një dritë të kuqërremtë.

— S'po ia dal dot — tha Sezaiu dhe u ngrit, kurse Rexhua trazoi bujashkën e ndezur me mashë. Një tufë shkëndijash morën përpjetë oxhakut.

Aty te musëndra, me shpatullat të mbështetura në kanatën e drunjtë dhe me duart të kryqëzuara në gjoks, Sezaiu dukej si një statujë e kuqërremtë e përflakur.

— Tani ta kishim Hyson — tha ai.

— Do të vonohet sonte. Do të vonohet shumë, kështu më tha.

Në derë hyri Havaja me djalin e Sezaiut në krahë, të mbështjellë me një çarçaf të bardhë.

— Hapini vend djalit, se mos më ftohet! — dhe e shtyu derën me këmbë.

— E lève? — pyeti Rexhua.

— E lëva, e lëva, po përpushe pak shpuzën! Ti, Sezai, merr një çikë aty në sepete peshlinë dhe pantallonat e lara! — dhe e uli djalin në shilte me kurriz nga zjarri. Vetë u ul në gjunjë para tij dhe nisi t'i fërkonte kokën me çarçafin e bardhë.

— Ke ftohtë, more?

— Jo, jo! Nuk kam ftohtë — u përgjegj vogëlushi.

— Bjere peshlinë! — dhe zgjati dorën nga Sezaiu. Koka e vogëlushit me flokët të përpushur doli nga çarçafi i bardhë. — Ngriji duart lart!

Ai u bind, kurse ajo filloi t'i fshinte sqetullat dhe brinjët.

— O-o-o-o-ho-ho-ho!

— Ç'ke, more? — e pyeti Havaja duke qeshur.

— Jo aty, jo aty! Më guxhulise! Oho-ho-ho!

— Hë, qerrata, mbaje veten, se je goxha burrë!

— Po mos më guxhulis prapë ti!

— Hajde, hajde! Lëri fjalët dhe fute dorën këtu!

Sezaiu qëndronte më këmbë prapa krahëve të Havasë dhe rrotullonte pantallonat e të birit nëpër duar.

— Ulu, Sezai! — i tha Rexhua.

— Jo, jo! — e kundërshtoi Havaja. — Në sepete, jo nga të bardhat, këtej nga ana tjetër ke trikonë. Ma jep pak, se s'e lë dot në të hollat.

— E qepe ti, nëno Havaja? — e pyeti vogëlushi.

— E qepa, të keqen nënoja, e qepa!

— Nuk e gris më unë.

— 'Ashtu, të keqen! Të bëhesh djalë i mirë! Baba Rexhua do të të dërgojë edhe në shkollë. Pa do të rritesh e do të mësosh edhe zanat, se s'të lë Hysua ty. Do të të bëjë mekanik si veten ai.

— Pse, babi, mekanik do të bëhem unë?

— Çfarë të dojë Hysua.

— Ku di unë të bëhem mekanik?

— Të mëson Hysua, të keqen nënoja!

— Eeeee!

— Të shikosh ti. Do të të mësojë apo jo?!

— Jo, moj, jo! S'dua mekanik unë!

— Jo more?!

— Unë dua të bëj shtëpi.

— Shtëpi?!

— Ehtë!

— Murator, ë?

Merushja poi i shikonte e gëzuar.

— Ehtë. Pse, nuk e bëra dje shtëpinë unë, po ma prishi Murrua me zinxhir. Po edhe unë, ama, pa bukë e lashë për drekë.

— Mirë ia bëre qenit! — tha Rexho Nallbani duke u munduar të përmbante të qeshurit.

Merushja buzëqeshi.

Havaja i veshi trikon, kurse ai u shkreh në gaz nga gudulisjet.

— Qesh shtëpia kur qeshin fëmijët — tha Rexhua duke kthyer kokën nga Sezaiu. — Vetëm të mës vuajë si po vuajmë ne.

— Nuk do të vuajë, jo! — tha me bindje Sezaiu. — Përderisa neve po na rëndon shumë e sotmja, do të bëjmë dicka që atij t'i pëlqejë e nesërmja.

Havaja trazoi prushin në vatër dhe flaka e purpurt përhap një afsh të ngrohtë që depërtoj nëpër tërë atmosferën e dhomës.

Përplasja e këmbëve mbi kokën e tij e shkëputi Sezainë nga këto kujtime të ëmbla.

Hapi sytë.

Errësira e lagështira ia ngjethën mishtë.

Ai u ngrit më këmbë dhe fërkoj shuplakat,

Lart, mbi kokën e tij, kishte lëvizje. Herë dëgjoheshin hapa në tavanin e dhomëzës ku e kishte futur, herë korridorin sillte hungrima të mbytura fjalësh, që ai i dëgjonte vetëm si zëra. Futu dorën në xhepin e pantallonave. Dora kapj shubekun e duhanit, ku Sezaiu kishte futur paratë.

«Hej, bela!» — tha i shqetësuar, kur mendoi se paratë mund t'ia merrnin. «Jo, ore, jo! U marrin

të keqen parave ata, se i kam fituar me djersë unë!»

Hoqi opingat, zhveshi çorapet dhe futi në to paratë në dy pjesë. Një pjesë i futi në çorapen e parë, pjesën tjetër në çorapen e dytë. Mbathi opingat e përsëri nisi të vinte poshtë e lart nëpër dhomëzën që mbante derë myk. Nuk vonoi shumë dhe nëpër korridor u dëgjua hapja që po afroreshin.

«Erdhën!» — tha me vete.

U hap dera dhe në dhomëzën që mbante erë myk u derdh drita e zbetë e fenerit.

— Tundë, lanet! Marsh përjashta! — tha xhandarin që mbante fenerin, kurse tjetri, që rrinte te dera, e kapi nga krahu dhe e nxori në korridor. Nëpër korridorin e ngushtë ata ecnin sup më sup, kurse nëpër shkallë ai ngjitej midis dy xhandarëve. Në katin e dytë, në korridorin që ndriçohet nga një llambë elektrike e mbërthyer në faqen në fund të korridorit, i thanë të priste.

— Nuk prit shumë se, nga dera që hapi xhandari, që mbante ende fenerin e ndezur në dorë, doli një burrë nja dy metra i gjatë e aq i gjerë, sa me shpatullat e tij puthiste plotësisht hapësirën midis dy anëve të derës.

— Heu! u çudit zdapi i gjatë që kishte dalë në derë. Po ky paska kenë glasë pulet, mor ty të marrtë Mustafa të ligat!

Sezali e pa që nën vetullë atë burrë që kishte puthitur derën me shpatullat e tij e bëri çudi kur vrau mendjen të kuptonte se «si për gjithë atë bina burri të ishte gjetur ai palë zë si zë cinxurri.»

— Po ti, ç'më shikon ashtu, mor burri i dheut?! Ûle, mor, atë kokë, se po më shemb tavanin! — po

kësaj radhe Mustafa kishte shtypur një akord tjetër e i doli një goxha zë si zë kau. — Aaaa?! Ai thue se s'po më njef, a?! Po ti mës'u mërzit, mëre burrë, se ja tash po ta rrefen Mustafa ty. Po hyjme mbrenda, po bajmë do dekika muhabët e ke më ti bindë se s'më ka vu kot Naltmadhnia e tij. T'bu këlysh magjypi! — klithi Mustafa — pse nuk i ride rove, kur përmenda Naltmadhnie e tij? — dhe e goditi aq fort me pëllëmbë, sa Sezainë nuk e mbajtën dot këmbët, po u përplas praptaz në dyshë menë prej çimentoje të korridorit. Mustafai iu vër sul si i tërbuar, e ngriti për jake me të dyja duart dhe i klithi edhe një herë: — Ndero! Ndero! — ja mori dorën dhe ia godi në gjoks. — Ja ashtu, pra; he burrë! — dhe e shtyu brenda në dhomë. Sezaiu u përplas me supin e majtë në kanatën e derës dhe, duke përplasur këmbët nëpër dyshë menë prej çimentoje, nga vrulli i shtytjes së Mustafës u gjend në mes të dhomës, ballë për ballë me Fasllinë.

Faslliu, me një xhungë të bishti i vetullës dhe me mollëzën e injerës, taqet të infëpur, mbështetur mbi dy këmbët të hapura pak, anësh e me duart të kryqëzuara në gjoks po e shikonte me ca sy të çakarritur nga inati.

— A njifeni, a?! — pyeti me një nënqeshje të shtirur Mustafa dhe shkoi e u ul mbi tryezën e tij në këndin e dhomës. T'reza kërciti nën peshën e trupit të tij.

— Më ra me të pabesë, qeni! — e prishi i pari Faslliu heshtjen, që pllakosi pas pyetjes së Mustafait.

— Po pse, mor kurban hasmi, ashtu godet burri, a? Heu! Mbylle atë kamare e mos e gil pa lejën time, mor ta hangshin shtatëqind dreqën fenë tate! — i thirri Mustáfa Sezaiut, që u mat të fliste. — Ti vetë e ke pas fajin, — dhe, pasi ndau me noçkën e gishtit tregues verigat e mustaqeve kuqaloshë në të dyja anët e buzëve të holla, me një ton të butë e ëmbël-ëmbël vazhdoi: — Po pse, more burra, a s'ka punë tjetër Msutáfa thoni ju, a, veç me dasherret tueja, a? Të bante yaki me u marrë Mustáfa tanë kohën me kësi budallalliqesh, pasha të madhin zot, po e hajsha qyl fare bukën e Naltmadhnisë së tij. Ndero! Mos m'u mbaj njashtu si gjel gjirizit! Kopak ferrash! Ç'kujtojshe ti, se me vjedh ulla asht punë e mirë, a? E Faslliu, që asht vu aty tamam për me ruejtë dembelët e hajdutët, do t'i thotë shtë zotniqë sate: «— A, ke vjedhë ulla, a? Hallall të qofshin, mor burrë, se mall pa zot asht!» — kështu, a?

— Ullinj të futi në torbë Faslliu.

— Heu!

— Gënjen, zoti Mustaf!

— Plaç tiliu! Por paret, Faslliu t'i futi në xhep, a?

— Paret ishin të miat! I kisha nxjerrë më djersë.

— M'i rrëmbeu!

— Mbylle atë zagare ti, se, pasha të madhin zot, po e bën razi Mustafën më t'i përkëdhelë ato mollaqe më do shkopinj të mirë!

— Këtu, ti! — i tha Sezaiut — a s'po na i kthen ato pare?

— Unë s'kam pare të tepërta.

Sa pare ishin, a?

— Dyzet e pesë lekë, zoti Mustaf, — u për-
gjegj Fasliu para Sezaiut.

— Ato ishin paret për pesëmbëdhjetë ditë
punë.

— M'i jep, m'i jep mue paret!

— S'kam pare për të të dhënë!

— Po ti mos m'u baj çun xanxar, mor burrë!
Mustafa po të lutet si birit të vet. Ti, zoti mos e
dhashtë, nuk do të kesh ndonji dërrasë mangut,
prandaj, mos baj xanxa e zbrazu ashtu si i ka hije
nji burri të ndershëm... A?... A? .. Hala?... Hala
s'po bindesh?.. Bukur boll, për besë! — dhe u
bëri shenjë dy xhandarëve.

Sezaiu u mundua t'u shpëtonte krahëve të tyre,
po çdo mundim i vajti kot, se ata e kishin mbër-
thyer mirë, kurse Fasliut, që u sul t'u ndihmonte,
Mustafa iu hakërrua:

— Jo! Aty, ti! Mendon se s'asht e mjaftuesh-
me forca e Mbretnisë me nënshtrure nji këlysh bush-
tret? Marsh në vendin tat!

Sezainë e lidhën dhe pak e nga pak e zhveshën
plotësisht. Si i gjetën paret, me një ndjenjë kre-
narie për aftësitë e tyre, duke buzëqeshur, shkuan
pranë tryezës së Mustafait dhe i lëshuan mbi sypri-
nën e saj.

Fasliu u nis t'i merrte, po vështrimi kërcë-
nues i Mustafës e bëri të kthehej nga rruga.

— Ja, ashtu, he burrë! — i tha Mustafai, kur
Fasliu u kthye në vendin e tij. Këto pare s'janë
ma as të këtij e as tuejat. Janë të mbretnisë — dhe,
duke i mbështjellë paret me shuplakën e dorës, i
hodhi në sirtarin e tryezës së tij. Pastaj urdhëroi,
duke drejtuar shikimin nga Sezaiu: — Merreni

atë dhe i jepni bakshish njëqind shkopinj! Pesëdhjetë për rrahjen e pesëdhjetë për parat. . .

. . . Një gjysmë ore më vonë atë e nxorën nga dhomëza e errët që mbante erë myk, e tërhoqën zvarrë-zvarrë nëpër korridorin e ngushtë e të errët si labirint të xhandarmërisë dhe ashtu, të humbur midis dhembjeve dhe gjakut, e përplasën në rrugë. . .

Duke ecur rrugës, Sezaiu përsëriste me vete, me grushtet e nofullat shtrënguar si i kërcisnin dhëmbët: «Do të hakmerrem! . . . Do të hakmerrem! . . .» Atij i bëhej edhe sikur dëgjonte zërin e vet tek buçiste sa dridhej edhe dheu: «Do të hakmerrem! . . .»

Në një cep rruge i dolën përpara pa pandehur, si të kishin mbirë nga dheu, Hysua dhe një shoku i tij. Ata e kishin pritur. U panë një sekondë sy më sy të dy palët. Një sekondë që, por që i thanë shumë shoshoqit. Hysua dhe shoku i tij e vunë në mes Sezainë, e kapën të dy nga krahët dhe u panë sy më sv: «Do të hakmerremi! . . .»

Sezainë e lidhën dhe pak e nga pak ë zhvëshën plotësisht. Si i gjetën parat, me një ndjenjë krejtësisht të re, duke buzëqeshur shkuan pranë tryezës së Mustafait dhe i kishuan mbi syprinjë e saj.

Fashiu u nis t'i merrte, po vështrimin kërcos-
nues i Mustafës e bëri të kthehej nga rruga. —
— Ja, ashu, he durë! — i tha Mustafai, kur
Fashiu u kthye në vendin e tij. Këto parat s'janë
ma as të këtyj e as tuajat. Janë të mbretinisë — dhe,
duke i mbështjellë parat me shuplakën e dorës, i
bodhi në sirtarin e tryezës së tij. Pastaj u dhërroi,
duke dretuar shikimin nga Sezaiu: — Merrini

Redaktor: MOISI ZALOSH NJA

Kopertina nga: ROLAND KARANXHA

Tirazhi 4.000 kopje

Format 70x100/32

Stash: 2204-72

Shtyp. Drejtoria Qendrore Poligrafike
Shtypshkronja «8 NËNTORI» — Tiranë, 1974